

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

2002

Aralık 2002

(Yayın No. TÜSİAD-T/2002-12-343)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2002, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISSN : 1300-3879

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında Anayasamızın ve Dernekler Kanununun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye’de, Atatürk’ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye’de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

“Türkiye Ekonomisi 2002” adlı bu çalışma, 2002 Aralık ayı itibarıyla bilinen son rakamlara ve 2002 yıl sonu tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2002 ve 2003 yılları için verilen tahminler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, TÜSİAD tahminleridir.

Bu çalışma, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER VE GENEL DEĞERLENDİRME	7
Bölüm 1	
Ekonominin Genel Dengesi	29
Kaynak-Harcama Dengesi	31
GSMH ve Sektörel Büyüme	36
İstihdam	41
Ücretler	43
Bölüm 2	
Kamu Maliyesi	45
Kamu Kesimi Dengesi	47
Konsolide Bütçe	49
Bütçe Açığının Finansmanı	52
İçborç Stoku ve Faizler	54
Kamu İktisadi Teşebbüsleri	57
Sosyal Güvenlik	58
Özelleştirme	59
Bölüm 3	
Para Politikası ve Gelişmeler	61
Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler	69
İstanbul Menkul Kıymetler Borsası	72
Bölüm 4	
Enflasyon	75
Bölüm 5	
Dış Ekonomik İlişkiler	89
Ödemeler Dengesi	91
Dış Ticaret	93
Cari İşlemler Dengesi	102
Sermaye Hareketleri	103
Dış Borçlar	105
Döviz Kurları	107
Bölüm 6	
2003 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler	111
Ek 1 IMF ile İmzalanan Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Yapısal Reform Programı	121
Ek 2 Adalet ve Kalkınma Partisi Acil Eylem Planı Ekonomi Politikaları	133
Ek 3 İstatistikî Tablolar	137

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
VE
GENEL DEĞERLENDİRME

TABLO I - A**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
GSMH (1987 Sabit Fiyatlarıyla)	% Değişim	8.3	3.9	-6.1	6.3	-9.5	7.8	5.0
Tarım		-2.3	8.4	-5.0	3.9	-6.5	7.1	0.5
Sanayi		10.4	2.0	-5.0	6.0	-7.5	9.4	5.6
Hizmetler		8.6	2.4	-4.5	8.9	-7.7	7.2	5.9
Nüfus (yıl ortası)	Bin kişi	62,510	63,451	64,385	65,293	68,610	69,749	70,877
Kişi Başına GSMH	Dolar	3,079	3,255	2,879	2,965	2,160	2,584	2,826
Sabit Sermaye Yatırımları	% Değişim	14.8	-3.9	-15.7	16.9	-31.5	-0.8	9.7
Kamu		28.4	13.9	-8.7	19.6	-22.0	14.5	-3.9
Özel		11.9	-8.3	-17.8	16.0	-34.9	-7.2	16.8
Toplam Tüketim	% Değişim							
Kamu		4.1	7.8	6.5	7.1	-8.5	5.4	2.9
Özel		8.4	.6	-2.6	6.2	-9.2	2.0	5.7
GSMH Deflatörü	%	81.2	75.3	55.8	51.3	57.8	43.8	24.4
İşsizlik	%							
Genel		6.7	7.0	7.7	6.6	8.5	10.6	9.5
Kent		9.7	10.3	11.3	8.8	11.5	14.3	..
Kır		4.2	3.2	4.1	3.7	4.8	5.8	..
Enflasyon	%							
Toptan eşya (Ortalama)		81.8	71.8	53.1	51.4	61.6	50.1	25.2
Tüketici (Ortalama)		85.7	84.6	64.9	54.9	54.4	45.0	17.4
Kamu Kesimi Dengesi** (GSMH'ya Oran)	%							
Kamu kesimi açığı		7.7	9.4	15.6	12.0	16.5	12.6	10.0
Bütçe açığı		7.6	7.3	11.9	10.9	17.4	14.3	12.6
KİT açığı		0.7	1.3	2.4	2.1	0.4	-0.8	-0.9
Diğer		-0.6	0.8	1.3	-0.7	-1.4	-1.0	-1.8
Konsolide Bütçe	Trilyon TL							
Bütçe gelirleri		5,750	11,594	18,650	33,189	51,813	76,400	100,782
Bütçe harcamaları		7,991	15,426	27,802	46,193	80,379	115,486	145,629
Bütçe açığı		2,241	3,831	9,153	13,004	28,566	39,085	44,847
İç Borç Stoğu	Trilyon TL							
Tahvil		3,571	5,772	19,683	34,363	102,128	112,850	..
Hazine bonosu		2,375	5,841	3,237	2,058	20,029	37,020	..
Kamu kağıtları		5,946	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870	..
MB avansı		338	0	0	0	0	0	..
Kur farkları		0	0	0	0	0	0	..
Toplam		6,284	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870	..

* DPT 2003 Programı

** 2002 verileri DPT Gerçekleşme Tabminidir.

Kaynak: TCMB, DİE, Hazine Müsteşarlığı

TABLO I - B**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Bileşik Faiz Oranı	%							
Yıllık ağırlıklı ortalama		108.1	115.2	108.8	37.0	99.1	64.7	..
Döviz Kurları (Ortalama)	% Değişme							
Dolar		86.6	71.6	60.5	49.4	96.4	22.8	..
Euro		61.5	71.0	52.7	29.4	90.5	30.6	..
Parasal Gelişmeler (Ortalama)	% Değişme							
Emisyon		85.9	81.2	58.9	68.6	55.5	54.0	..
M1		102.2	73.5	69.6	84.4	57.4	34.2	..
M2		106.6	99.9	102.0	58.6	57.6	35.0	..
M2Y		100.3	95.3	90.8	71.1	76.1	37.5	..
Toplam TL mevduat		110.2	102.7	107.8	57.6	57.9	33.7	..
Mevduat bankaları kredileri		137.1	103.2	41.8	60.0	42.4	4.7	..
Dış Ticaret	Milyar dolar							
İhracat		26.3	27.0	26.6	27.8	31.3	35.1	39.4
İthalat		48.6	45.9	40.7	54.5	41.4	50.8	55.6
Dış açık		22.3	18.9	14.1	26.7	10.1	15.8	16.2
Ödemeler Dengesi	Milyar dolar							
Dış ticaret dengesi		-15.4	-14.2	-10.4	-22.4	-4.5	-8.6	-10.0
Görünmeyen işlemler dengesi		12.7	16.2	9.1	12.6	8.1	6.8	6.5
Cari işlemler dengesi		-2.6	2.0	-1.4	-9.8	3.6	-1.8	-3.5
Cari işlemler dengesi (GSMH'ya oran)*	%	-1.4	1.0	-0.7	-4.9	1.8	-1.0	-1.7
Sermaye hareketleri	Milyar dolar							
Doğrudan yatırımlar		7.0	-0.8	4.9	9.6	-14.2	2.1	4.3
Portföy yatırımları		0.6	0.6	0.1	0.1	2.8	0.9	1.2
Uzun vadeli sermaye hareketleri		1.6	-6.7	3.4	1.0	-4.5	-0.6	-0.5
Kısa vadeli sermaye hareketleri		4.8	4.0	0.3	4.3	-1.1	2.4	2.2
		0.0	1.3	1.0	4.2	-11.3	-0.4	1.4
Uluslararası Rezervler	Milyar dolar							
Merkez Bankası		18.4	19.8	23.2	19.6	18.7	26.7	..
Ticari Bankalar		7.6	10.9	14.3	16.1	13.4	11.1	..
Altın		1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	..
Toplam		27.2	31.8	38.5	36.7	33.1	38.8	..
Dış Borç Stoku	Milyar dolar							
Orta ve uzun vadeli		66.5	75.5	79.2	90.3	98.8	116.4	..
Kısa vadeli		17.7	20.8	22.9	28.3	16.3	15.2	..
Toplam		84.2	96.3	102.1	118.6	115.1	131.6	..
Dış Borç Stoku (GSMH'ya oran)	%							
Orta ve uzun vadeli		34.2	36.7	42.2	44.8	67.2	64.7	..
Kısa vadeli		9.1	10.1	12.2	14.1	11.1	8.4	..
Toplam		43.3	46.8	54.4	58.9	78.3	73.2	..

* DPT 2003 Programı

Kaynak: TCMB, DİE, Hazine Müsteşarlığı

GENEL DEĞERLENDİRME

Seksenli yıllarda dış ticaret serbestleşmesi sayesinde yüksek büyüme hızlarına ulaşarak uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkeler arasında örnek gösterilen Türkiye, iç ve dış konjonktürün uygun koşullarına rağmen bugün tartışılan anlamda yapısal reformlara eğilme kararlılığını gösterememiştir. Devalüasyon ve hükümet tarafından ihraçata yönelik verilen teşviklerle büyümenin temel motoru olan dışa satımın 80'li yılların sonuna doğru yavaşlaması, hükümetin uzun süre uyguladığı çok sıkı gelirler politikasının devam imkanının kalmaması ve artan kamu açıklarının finansman ihtiyacı, sermaye hareketlerinin yeni kaynak arayışı anlayışıyla serbest bırakılmasında etkili olmuştur. Her ne kadar dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu elde edilecek kazanımların, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine bağlı olarak artması beklense de, kamu sektöründe mali disiplin sağlanmadan ve gerekli düzenleme ve denetleme kurumları oluşturulmadan girilen finansal liberalizasyon son yaşadığımız krize kadar geçen 12 senede ekonomide kırılganlığın ciddi boyutta artmasına katkıda bulunmuştur. Liberalizasyon öncesinde kamu sektörü başta olma üzere sahip olunan zayıf ekonomik temeller, kısa vadeli politikalarla büyümenin finanse edilmesi tercihi sonucu hızla bozulma göstermiş ve ekonomi kılavuzunu kaybederken çalkantıları artan bir döneme girilmiştir.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile başlayan kısa vadeli sermaye girişi, ülke içinde seçim kampanyalarına koşut olarak yürütülen "sabit ve dar gelirli kesimlere" kaynak aktarımı politikası ile birleşerek yurtiçi tüketim talebinde ve buna bağlı olarak büyüme hızında yüksek artışlara neden olmuştur. 1991 yılında yaşanan Körfez savaşı nedeniyle ekonomik aktivitedeki artışın durma noktasına geldiği de göz önünde bulundurulursa, dört senede kişi başına düşen milli gelirin %50 oranında artarak 1993 yılında 3000 doları aşması kısa vadeli sermaye hareketlerinin yarattığı geçici bir illüzyon olarak düşünülebilir. Yaşanan büyümenin finansmanı, cari işlemler dengesi ve kamu kesiminde açıkların yüksek boyutlu artmasına neden olurken, bu açıkların kapatılması, iç ve dış borç stoklarını artırmıştır. Artan borçlanma ihtiyacına paralel olarak reel/nominal faiz oranları ve enflasyon yüksek sey-

Türkiye'nin ekonomi politikalarında orta ve uzun vadeli perspektiflere ihtiyaç vardır.

1990'lı yıllar Türkiye ekonomisi için bu nedenle kayıp bir on yıl olmuştur.

rederken, yatırım ve tasarruf oranları da gerilemiştir. Ekonomik dengesizliklerin gün geçtikçe artan boyutta kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse edilmesi, bu hareketlerin ters dönmesiyle ekonomik krizin realize olmasına neden olmuştur. Son yaşadığımız kriz de hesaba katıldığında, 1990 yılından itibaren geçen on yılı aşkın sürede, kişi başına milli gelirin yıllık ortalama %0.5 arttığı, buna karşılık enflasyon oranının yıllık ortalama olarak %70 civarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu da, orta ve uzun vadeli bir perspektifte, Türkiye'nin yüksek enflasyona rağmen yüksek büyüme oranlarını yakaladığı iddiasını temelden reddetmektedir.¹ Bir başka ifadeyle, Türkiye, enflasyonu düşürmek için büyümeden feragat etmek zorunda değildir; tam tersine enflasyon problemini çözerek, uzun dönem büyüme hızını %2-3 artırabilecektir.

Türkiye ekonomisi bugüne kadar küçüklü-büyükü çok sayıda kriz yaşamış, bu krizler nedeniyle IMF ile şimdiye kadar 18 anlaşma yapılmıştır. Özellikle son on yılda bir çok ekonomik program hazırlanmış, bunlar zaman zaman yenilenmiş, değiştirilmiş fakat hiç bir zaman tam olarak uygulanmamıştır. Uygulamaya konulan programlar, kriz ortamı atlatıldıktan, döviz kurunda istikrar sağlandıktan ve faizler belli bir dengeye oturduktan sonra terk edilmiş, hızla kısa vadede büyümeyi hızlandıran politikalara geri dönmüştür. Bu çerçevede, ekonomik politika araçları olarak, faiz oranları, kurlar, kamu fiyatları, tarım destekleme fiyatları ve kamu çalışanlarının ücretlerinde yapılan düzenlemelerle yetinilmiş; uzun vadeli yapısal sorunların üzerine gidilmemiştir. Özellikle seçim dönemlerinde uygulanan politikalar ekonomik dengelerde ciddi bozulmalara yol açmış; sübvansiyonlar, sabit ve dar gelirli kesimlere kaynak aktarımları, kamunun ekonomik mantığa değil, siyasi çıkar hesaplarına dayalı kaynak dağıtımının temel araçları olmuştur. Ne var ki, kısa vadeli sermaye hareketleri devam ettiği müddetçe sürdürülebilen bu büyüme stratejisi, sürece katılan tüm yerel ekonomik aktörlerin cari yıl refah düzeylerinde artışa yol açmıştır. Bu durum, toplumda makroekonomik dengesizliklerle kuvvetli bir şekilde mücadele edilmesi talebinin yerleşmesine engel olmuş, kaynak aktarımından pay alındığı sürece statükonun korunması eğilimi ağır basmıştır.

1990'lı yıllarda artan siyasi istikrarsızlık kadar, siyaset kurumunun toplum tarafından algılanışı da sorunlu olmuştur.

(1) Türkiye'de enflasyon ve büyüme dinamiklerinin teorik ve ampirik incelemesi için bkz. *"Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi"*, TÜSİAD (Aralık 2002).

Makroekonomik politikaların başarısı kısa dönemli büyüme-küçülme sarmalları ile değil, uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme performansı ile ölçülmektedir. Makroekonomik dengeler açısından altyapısı sağlam olmayan ekonomimizde ise, her küçülmeden sonra hızla sağlanan yüksek büyüme "başarı" olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın, orta ve uzun vadede istikrarlı büyüme için gerekli yapısal değişiklikler gerçekleştirilememiş ve büyümenin ne şekilde finanse edildiği üzerinde durulmamıştır. 1990'lı yıllarda teknolojik gelişimi merkeze koyan içsel büyüme modelleri üzerindeki çalışmalar hız kazanırken, neo-klasik büyüme teorilerinin uzantısı olarak nitelendirilebilecek ekonomik büyümenin temel belirleyicileri de yoğun bir ampirik incelemeye tabi tutulmaya başlamıştır. Yapılan çalışmaların ortak sonucu, ülkeler arasındaki farklı büyüme performanslarının düşük gelir seviyesine sahip ülkeler lehine ancak belli şartlar altında gerçekleşeceği şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında, literatürde, görece fakir ülkelerin hükümet politikaları ve kurumlarının, eğitim sistemlerinin, tasarruf eğilimlerinin, nüfus artış oranlarının, hukuk sistemlerinin ve daha bir çok konudaki yetersizliklerinin düşük büyüme performanslarını açıkladığı ve hatta gelişmiş ülkelerin fakir ülkelerle aralarındaki farkın da bu nedenle daha da arttığı gözlenmektedir. Zaman içerisinde ampirik çalışmaların artmasıyla başlangıçta son derece geniş olan değişkenler rafine edilmekle beraber,² piyasa ekonomisinin çerçevesini oluşturması açısından hukukun üstünlüğü, demokratikleşme, ve eğitim oranının artması gibi değişkenlerin büyümeyi pozitif, yüksek nüfus artış oranı ve yüksek enflasyon gibi değişkenlerin ise bu performansı negatif etkilediği yönünde bir fikir birliği söz konusudur. Türkiye'de ise orta ve uzun vadeli büyüme perspektifi, ancak 2000-2001 krizlerinin sonrasında gündeme gelebilmiştir. Diğer bir bakış açısıyla, Türkiye'nin özellikle dış ticaret ve finansal liberalizasyonlar sonrasında yüksek enflasyon altında gösterdiği büyüme performansının sürdürülebilir olmadığına ayırımına ancak 2001 krizi sonrasında varılmıştır. Oysa enflasyon sorununun temelinde yatan bo-

Uzun dönemli büyüme performansı ancak son krizlerden sonra Türkiye'nin gündemine girmiştir.

(2) Detaylı bilgi için bkz. Barro, R.J., 1991, "Economic Growth in a Cross Section of Countries", Quarterly Journal of Economics 106; Mankiw, N.Gregory, David Romer and David N.Weil (1992), "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, Volume 107, Issue 2; Barro R.J., 1996, "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", NBER Working Paper 5698

zuk kamu maliyesi, aynı zamanda orta ve uzun vadeli büyümenin dinamikleri olan teknolojik gelişme, eğitim aracılığıyla beşeri sermayenin geliştirilmesi ve altyapı yatırımlarına imkan vermemektedir. Ayrıca, ekonomi yönetiminin sürekli kısa vadeli dengeleri gözetmesi ve "krizden çıkış sürecinin" bir türlü reformlara imkan vermemesi, piyasa ekonomisinin kurumsal ve hukuki altyapısının kuvvetlendirilmesini gündem dışında bırakmıştır.

Türkiye’de nüfus artış hızı yavaşlamış ve gelişmiş ülke eğilimlerine yaklaşmıştır. 2005 yılından sonra bire düşmesi beklenen net yenileme hızı, uzun dönemde nüfusun ancak kendini yeniden üreten bir yapıya kavuşmasına neden olacaktır. Genç nüfusun toplam nüfus içindeki payı düşerken, üretken nüfus (15 – 64 yaş grubu) ve yaşlı nüfus sayısı ve bunların toplam içersindeki payı, gelişmiş ülkelerin aksine, bir süre daha artmaya devam edecektir. Bu durum, Türkiye’nin önüne "fırsat penceresi"³ olarak tanımlanan, nüfus artış hızı düşerken işgücü arzının arttığını sürdürdüğü demografik konjonktürü çıkartacaktır. Sabit bir nüfus yapısının yanı sıra işgücü arzı ve hane halkı sayısının artmaya devam edeceği bu dönemde, kişi başına milli gelir hızla artırabilmek ve yaşam standardını yükseltebilmek mümkündür. Nitekim, Doğu Asya ülkelerinin gerçekleştirdiği ekonomik kalkınma hamlesinin ardında da benzer bir demografik süreç söz konusudur. Asya ülkeleri bu fırsattan yararlanarak yakaladıkları yüksek büyüme oranlarına rağmen, 21. yüzyılda gelişmişliğin temel belirleyicileri arasına giren şeffaflık, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi konuları göz ardı etmelerinin bedelini yaşadıkları derin ekonomik kriz ile tecrübe etmişlerdir. Türkiye’nin ise, özellikle AB’ye üyelik süreciyle hızlanan demokratikleşme ve piyasa ekonomisinin kurumsal alt yapısının sağlamlaştırılması çabaları, önümüzdeki demografik fırsat penceresinden kalıcı olarak yararlanma imkânını kuvvetlendirmektedir. Bunun yanı sıra, fırsat penceresinden yararlanılarak ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi beraberinde sosyal ve ekonomik anlayış değişikliklerini de getirmektedir. Diğer alanların yanı sıra, özellikle, eğitimin çeşitli aşamalarında, yerel yönetimlerde, tek-

Önümüzdeki demografik fırsat penceresi, ekonomideki yapısal değişim gerçekleştirebildiği takdirde Türkiye’ye ekonomik gelişmesini hızlandırma imkânı sunmaktadır.

(3) Konunun kapsamlı incelemesi ve projeksiyonlar için bkz. *"Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdişimleri"*, TÜSİAD (Ocak, 1999)

nolojide, işgücünde, sosyal güvenlik, kentleşmede, bölgesel kalınmada, sosyal hizmetlerde nitelik değişimi gereği belirginleşmektedir.

Bütçeler, ekonomiye yön vermek açısından kamu maliyesinin önemli araçlarından biridir. Ne var ki, son on yılda hem konsolide bütçe hem de konsolide kamu kesimi dengelerinde yaşanan ciddi bozulmalar nedeniyle bütçe hazırlayıcıları bütçe üzerindeki etki ve kontrollerini kaybetmişlerdir. Diğer yandan, bütçe dışı fonlar, kamu bankaları, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşları aracılığıyla oluşturulan ilave harcama kaynakları toplam kamu kesimi harcamalarının takibini imkansız hale getirmiştir. Son on yılın biriktirdiği zararların realize olduğu 2001 krizinin ertesinde ise, GSMH'nin yaklaşık %40'ı oranında ek bir borç yükü oluşmuş; vergi gelirlerini aşan faiz harcamaları, kamunun tekrar dağıtım mekanizmalarını etkin olarak kullanmasına mani oluşturmıştır. Bu nedenle de, yatırımlar, faiz dışı transfer harcamaları ve vergi düzenlemeleri gibi araçlarla maliye politikasının orta-uzun döneme yönelik taşınması gereken perspektifi kaybolmaktadır. Özellikle bu perspektifin beşeri sermayenin geliştirilmesi açısından önemi çoğu zaman tartışmalar da geri planda kalmakta, devletin asli sorumluluk alanlarına dönme zorunluluğu bu açıdan değerlendirilmemektedir. Kamu borç stokunun GSMH'nin tamamına yakın seyrettiği, borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerinin tümünü götürdüğü bir ekonomide, bir yeniden yapılanmaya giderek yeni bir büyüme patikasına oturmak dışında geçerli bir alternatif olmadığı aşıkardır. Ekonomide kaynakların etkin kullanımı açısından, kamunun mümkün olduğu kadar küçültülmesi, ekonominin kayıt altına alınması ve bütçe sisteminde şeffaflığa geçilmesi büyük önem taşımaktadır.

Orta ve uzun dönemde yatırım-üretim bağıntısı göz önüne alındığında, yaşanan krizin etkilerinin kısa vadenin ötesinde olduğu açıktır. Türkiye'nin ekonomik gücünün artırılması için büyümenin kaynaklarına inen ve sektörel kalkınma önceliklerini dikkate alan, böylece hızlı bir verimlilik ve katma değer artışı sağlayan orta vadeli bir büyüme politikasına ihtiyacı vardır. Ne var ki, kamu maliyesindeki bozulma, hem alt yapı ve diğer kamu yatırımlarına ayrılan payları azaltarak hem de özel sektör üzerindeki vergi yükünü artırarak büyüme performansımızı sı-

Kamu maliyesinin mevcut durumu, orta ve uzun vadeye yönelik kaynakların etkin kullanımına izin vermemektedir.

Kısa vadede makroekonomik istikrarı sağlamadan, orta ve uzun vadede kazanımlar elde etme imkanı yoktur.

nırlamaktadır. Bozuk kamu maliyesinin beslediği yüksek enflasyon ise, gerek faiz oranlarındaki yüksek risk primi gerek ekonomik kararların alınmasını zorlaştıran orta ve uzun vadenin belirsizliği vasıtasıyla yatırım ortamını olumsuz etkilemektedir. 1997 senesinden sonra birbiri ardına yaşanan krizlerle, sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı 1990 öncesi seviyelerine gerilemiştir. Bu oran hızla yukarı çekilmediği sürece, uzun dönem büyüme oranı yavaşlayacak Türkiye'nin uluslararası rekabet açısından şansı olmayacaktır. Yatırımlar yeterli seviyeye getirilmeksizin ülkemizin karşı karşıya olduğu işsizlik probleminin aşılması mümkün olmadığı gibi, milli gelirin arzulanan seviyelere çıkarılması da söz konusu değildir. Tasarruf yetersizliği, yatırımların önündeki önemli engellerden bir diğeridir ve Türkiye'nin bozuk kamu maliyesi, reel sektörün mevcut tasarruflardan bile yeterince yararlanmasına imkan bırakmamaktadır. Yetersiz iç tasarrufları ikame edecek uluslararası sermayeden de Türkiye'nin aldığı pay son derece düşük ve kısa vadelidir. Bu nedenle, uygulamada olan ekonomik programın, kapsamlı bir kamu reformu ve bütçe disiplini ile enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesi hedefi Türkiye'nin tüm ekonomik politika seçenekleri açısından bir ön koşul oluşturmaktadır. Aksi takdirde, makroekonomik yapıdaki bozulmayla beraber son 10 yılda büyüme oranını yaklaşık %20 aşağı çeken verimlilik kaybı, Türkiye'nin baş edemeyeceği bir sorun haline gelecektir.

Vergi sistemiyle ilgili değişik rahatsızlıklar değişik kesimler tarafından dile getirilse de, temel probleminin mükellef sıklığı olduğu muhakkaktır. Bakanlık tarafından açıklanan istatistikler, dolaysız vergilerin çok az sayıda mükellef üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi ile ilgili istatistikler, gelire dayalı vergilerde en çok vergi ödeyen %1'lik bir mükellef grubunun neredeyse tüm verginin %80'ini ödediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle öncelikle üzerinde durulması gereken vergi tabanının genişletilmesi olmalıdır.

Ülkenin büyüme performansı açısından önem taşıyan sermaye stoku açısından bakıldığında, vergiler önemli bir politika aracı olmaktadır. Çeşitli ülkelerde, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesinde kullanılan temel araçlardan birisi vergilerdir. Verginin ekonomik stabilizatör etki-

Makroekonomik istikrara koşut olarak, rekabetçi bir vergi reformu ve doğrudan yabancı sermaye büyümenin finansmanına önemli katkıda bulunacaktır.

sinden yararlanılarak, özellikle kriz dönemlerinde vergi mevzuatı kullanılarak yatırımları bir bütün olarak etkilemenin yanı sıra bazı sektörlerde ve bazı coğrafi bölgelerde yatırımların arttırılması ve hızlandırılması oldukça sık denenmiş ve sonuç alınmış metotlardır. Fakat yatırımların vergi yoluyla teşvikinde, öncelikle Türkiye'nin orta ve uzun vadeli stratejik hedeflerinin ortaya konulması lazımdır. Türkiye'nin 5-10 yıllık perspektifte hedefleri belirlenmeli, bu hedeflerle bağlantılı olarak hangi sektörlerde, hangi yörelerde, hangi büyüklükteki yatırımların, gerekiyorsa kaynakları da (yerli/yabancı sermaye) belirtmek suretiyle, hangi teşvik araçlarıyla destekleneceği konusunda bir plan ortaya konulmalıdır. Bu plan istisnalar dışında değişmemeli, istisnaların da yalnızca yeni sektörle ve yeni ihtiyaçlara dönük olacağı belirtilmelidir.

Türkiye, doğrudan yatırımları çekebilmede, jeo-stratejik önemi, bölgesinin en büyük ekonomisi olması, geniş iç pazarı, genç ve nispeten iyi eğitilmiş ve bir işgücü, tüketim dinamikleri, vasıflı işgücü ve üst düzey yönetici olanakları, özel sektör firmalarının uluslararası rekabet gücü, gelişmiş sanayi altyapısı gibi avantajları ile orantısız bir performans göstermektedir. Birleşmiş Milletler, 2002 yılı Dünya Yatırım Raporu'na göre, Türkiye doğrudan yatırımlardaki performansı ile 136 ülke arasında 123. sıradadır. Politik istikrarsızlık ve makroekonomik istikrarsızlık gibi doğrudan yatırımları kısıtlayan yapısal sorunlara rağmen, bu performans düşüklüğü kaygı vericidir. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından değerlendirildiğinde, yatırım ortamının iyileştirilmesi bir ilk adım olsa da, gözetilen temel iki konunun makroekonomik istikrar ve yolsuzlukla mücadele olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı yatırımcıların sabit sermaye yatırımları yapması için bu alanlardaki gelişmeleri bir süre takip edeceği, bu nedenle gerek makroekonomik politikaların gerek yapısal reformların kararlılık ve süreklilikle uygulanması gerektiği aşıkardır.

Kopenhag zirvesinden çıkan kararda Türkiye'nin son dönemde üyelik müzakerelerinin başlatılması için gösterdiği çaba olumlu karşılırken, 2004 yılı sonuna bırakılan değerlendirmede uygulamanın belirleyici olacağı açıklanmıştır. Siyasi kriterlerin yanı sıra, aynı dönemde Türkiye'nin uygulamakta olduğu 2002-2004 makroekonomik programının başarısı da son derece önem kazanmaktadır. Şayet Türkiye uzun yıllar-

Makroekonomik istikrarı sağlamış bir Türkiye'ye AB üyeliğinin getirisi de yüksek olacaktır.

dır başarılı olamadığı ekonomik ve siyasi istikrar konusunda, son seçimlerden sonra yakaladığı fırsatı olumlu değerlendirirse, AB üyeliğinin karşılıklı fayda doğuracağına yönelik kanaat güçlenecektir.

AB üyeliği, üye olan ülkelerin ekonomileri üzerinde hızla olumlu etki göstermektedir.⁴ Ekonomileri diğer Avrupa ülkelerine oranla daha az gelişmiş olan bazı ülkeler, AB üyesi olduktan sonra ekonomik açıdan büyük gelişme kaydetmişlerdir. Bu gelişme, milli gelirden kişi başına düşen paya bakarak izlenebilmektedir. 1980'den 2000 yılına kadar olan 20 yıllık zaman diliminde İspanya, kişi başına milli gelirini 3 katından fazla artırmıştır. Aynı şekilde Portekiz'in artışı 4 kat, Yunanistan'ınki ise 3 kat olmuştur. Türkiye ise bu 20 yıllık dönemde, diğer ülkelerden zaten oldukça düşük olan kişi başına düşen milli gelirini ancak iki katına çıkarabilmiştir.

AB üyeliğinin ekonomiye katkıları, yabancı sermaye akışının gözle görülür miktarda artmasına da yol açmaktadır. AB üyeliğini takip eden 5 yıl içinde, İspanya ve Portekiz'e yabancı sermaye yatırımları yaklaşık 10 kat artmış bulunmaktadır. 1986-94 yılları arasında İspanya toplam 60.3 milyar, Portekiz ise toplam 11.2 milyar dolarlık yabancı sermayeyi ülkelerine çekmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının artması sadece üye ülkeler arasında gözlenen bir durum değildir. AB adaylığının açıklanması ve üyelik müzakerelerinin başlaması dahi ülke ekonomilerine olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Son on yılda sıkça yaşadığımız krizlerde Türkiye'nin iyi yönetilememesi önemli rol oynamıştır. TÜSİAD, uzun zamandan beri, ekonominin, siyasi ve sosyal konulardan bağımsız olarak ele alınmasının doğru bir yaklaşım olmadığını savunmaktadır. Nitekim, aksayan bir siyasi yapının ekonomik istikrar üzerindeki olumsuz etkilerinin doğurduğu maliyetler çok yakın zamanda tüm toplum kesimleri tarafından ödenmiştir. Ödenen bu maliyetin ardından kamuoyunda, toplumun tüm kesimlerini büyük sıkıntıya sokan ekonomik krizin, sadece ekonomik dengesizliklerden değil, siyasi sistemdeki tıkanıklıktan, Türkiye'nin bir yönetim zaafı

Siyaset kurumu da değişen koşullara ayak uydurmak-zorundadır.

(4) Ülke deneyimleri ve Türkiye için değişik senaryolar altında projeksiyonlar için bkz. *"Türkiye'nin AB üyeliği:Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme"*, TÜSİAD Görüşler Dizisi No:8 (Haziran 2002)

içinde olmasından kaynaklandığı kanaati oluşmuştur. Bu yönetim zaafı ise, kilitlenmiş siyasi parti yapıları, parsellenmiş devlet kurumları, iki yılda bir yeni tahribat yaratan seçim ekonomisi uygulamaları, iktidarlarını korumak için ekonomik, siyasi ve idari reformları engelleyen siyaset erbabı olarak teşhis edilmiş ve yaşanan son seçimlerle kamuoyu tarafından siyaset alanında da yapısal değişikliğin yapılması gereği somut olarak belirginleşmiştir. Ülkeyi, birbirini izleyen krizlerden çekip çıkarmak için, çağın gereklerine uygun, etkili ve verimli bir yönetim, üretim ve hizmet anlayışının yerleştirilme zorunluluğu söz konusudur.

Uygulanan ekonomik programın temelini, uzun dönemde Türkiye ekonomisinin kırılma eğilimini azaltarak, sürdürülebilir ve düşük enflasyonlu bir büyüme ortamının yaratılması için piyasa ekonomisi kural ve kurumlarını hayata geçirmeye çalışan yapısal reformlar oluşturmaktadır. Ne var ki, keskin siyasi irade gereken bu konuda koalisyon hükümetinin yetersiz kalması Türkiye'yi krize sürükleyen temel nedenlerden biri olmuştur. 3 Kasım seçimlerinin beş sene sürmesi muhtemel bir tek parti hükümeti doğurması ise, piyasaların risk primlerini önemli ölçüde düşürmelerine neden olmuş ve hükümete önemli bir ilk avans verilmiştir. Siyasi belirsizliğin baş gösterdiği Nisan sonuna göre karşılaştırıldığında, Kasım ayı sonunda yıllık enflasyon %58'den %33'e gerilemiş, Temmuz ayı sonunda 1.7 milyona kadar yükselen dolar kuru 1,512,612 TL'ye gerilemiş (Nisan sonu dolar kuru 1,331,884 TL) ve benzer vadelere nominal faiz oranları ise Nisan sonundaki %55'lik seviyesinden %52'ye kadar gerilemiştir. Nominal faiz ve dolar kurundaki gerilemelerin de etkisiyle borsa endeksi ise aynı dönemde 13,300 seviyesine yükselmiştir. Bu olumlu gelişmeler dış konjonktür açısından gündemin yoğunlaştığı Aralık başında da kısmen devam etmiştir.

Türkiye'nin son on yılda özellikle ekonomik istikrar programları hazırlamakta son derece tecrübe kazandığı yadsınamaz bir gerçektir. Ne var ki, kurgu ve teşhisteki bu başarı kendini uygulamada gösterememiştir. Bu nedenle kamuoyunda ülkenin sorunları ve çözümlerinin bilindiği fakat ihtiyaç duyulunun sadece uygulama olduğu kanaati ağır basmaktadır. 2002 yılı başında IMF ile 2002-2004 yıllarını kapsayan ve toplam 16 milyar dolarlık krediyle desteklenen yeni bir Stand-By anlaşması im-

Nitekim, piyasalar genel seçimlerin doğurduğu tek parti hükümetine beklenilenin ötesinde iyimser bir tepki vermiştir.

Bu desteğin ardındaki temel beklenti hükümetin ekonomik programın uygulanmasına kararlılıkla devam etmesidir.

zalanmıştır ve yeni programın başlıca hedefi "ekonominin olası krizlere karşı güvenceye alınması ve enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümenin temellerinin atılması" olarak belirlenmiştir. Bunun için ise dalgalı döviz kuru rejimiyle birlikte enflasyonun düşürülmesi için enflasyon hedeflemesinin uygulanması, daha önceki programla başlayan bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmasına hız verilerek devam edilmesi, sıkı maliye politikaları izlenerek kamunun kararlılığına dair piyasalarda güvenin temini ve son olarak hem kamu hem de özel sektöre yönelik kalıcı reformlarla Türkiye'nin büyüme potansiyelinin artırılması hedeflenmiştir. Piyasalar mevcut programı olumlu bulmakta ve vakit kaybedilmeden icraata başlanılmasını beklemektedir. Bu açıdan bakıldığında, 2002-4 dönemini kapsayan ve IMF Stand-By anlaşması ile desteklenen program, temelleri itibariyle Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyüme sürecine girebilmesi için gerekli makroekonomik ve mikro yapısal politikaların hemen hepsini işaret etmektedir. Nitekim mevcut Stand-By programı ve öncesinde uygulanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile gerek makro ekonomik politikalar gerekse yapısal alanda önemli bir mesafe kaydetmiştir. Kamuoyu bu gelişmeleri artık eskiye oranla daha yakından takip etmektedir. Nitekim, uluslararası arenadan gelen olumsuz sinyallerin yanı sıra, yeni hükümetin mali miladın kaldırılması, kamu ihale yasasının⁵ ertelenmesi, vergi affı, faiz dışı fazladan ödün verilmesi gibi konularda koordinasyonsuz açıklamaları sonucunda finansal piyasalarda dalgalanmalar yaşanmıştır. Ayrıca, daha önceki krizlerde temel etmen olarak yer alan bankacılık sektöründeki reform sürecinin aksayacağı yönündeki beklentiler de piyasaları olumsuz etkilemiştir. Aralık başında Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu tarafından, fona devredilen bir bankanın iadesine yönelik alınan karara müteakip, AKP hükümetinin üst kurullar hakkında yaptığı sert açıklamalar da, piyasalardaki olumlu atmosferin zarar görmesine neden olmuştur.

(5) Kamu kesiminin ihaleye konu olan mal ve hizmet alımlarının GSMH'ya oranı %12 civarında olup, 1990'lı yıllarda kamunun etkinlikten uzaklaşarak ekonomik mantığa aykırı kararlara tabi olmasında bu mekanizma temel bir rol oynamıştır. Kamu kesiminin mal ve hizmet alımları, siyaset kurumunun halen elinde bulundurduğu en büyük ve temel kaynak dağıtım aracı niteliğindedir. Bu nedenle, kamu ihale yasası kamuoyu tarafından siyaset kurumunun ihtiyaç duyduğu değişim karşısındaki tutumunun göstergesi olarak algılanmaktadır. Konunun detaylı incelemesi için bkz. "*Kamu Alımlarında Etkin İhale Tasarımı*", TÜSİAD (Kasım 2001)

Türkiye ekonomisinin dış konjonktürdeki yoğun risklere maruz kaldığı bir gerçektir. Yaşanılan olağanüstü dönemde dış politika diğer bütün konuların önüne geçerek, seçim öncesi dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal gündemini unutturmuştur. Fakat, hatırlanması gereken ilk gerçek, Türkiye'nin bir ekonomik istikrar ve yeniden yapılanma programının orta yerinde seçime gitmiş olduğudur. Hükümet mevcut programı ana hatlarıyla sürdüreceği taahhüdünde bulunmuştur. IMF yetkilileri hükümetle ilk temaslarından memnun ayrılmış, hatta, programa bir sosyal boyut eklenmesine anlayışla yaklaşacakları yolunda ifadeler kullanmışlardır. Ancak yine de, belirleyici olacak unsurlar programın ve uygulamanın ayrıntılarında gizlidir.

Programın özellikle bankacılık sektöründe gerçekleştirdiği reformlar, kamu sektörüne getirdiği disiplin, siyasetin kaynak dağıtım mekanizmaları üzerindeki hakimiyetini azaltması ve enflasyonu hedeflerin altına indirmesi, bugün itibarıyla, programın sosyal olarak sürdürülebilmesini zorlayacak aşamasının büyük ölçüde geride bırakıldığı anlamına gelmektedir. Nitekim, enflasyondaki düşüş trendine paralel olarak sağlanan yüksek büyüme, gelir artışına ve dağılımın düzelmesine katkı sağlamaktadır. Ne var ki, potansiyel hasılaya yaklaşan ulusal çıktının, ve özellikle tam kapasitelere yaklaşan sanayi üretiminin devamı açısından, enflasyonla mücadele, yatırım ortamının iyileştirilmesi, vergi reformu, özelleştirme ve kamu reformu gibi temel alanlarda reformların devam etmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, yurtiçi ve yurtdışındaki ekonomik ajanların yapısal reformların yasalaştırılmasını önemli kısmını tamamlayan Türkiye ekonomisinde odaklandığı konu, 2003-2005 döneminde reformların uygulanması olacaktır.

Yılın ikinci yarısında yurtdışı piyasalarda olumsuz gelişmeler baş göstermiştir. Global ekonominin beklenilenden yavaş toparlanacağının ortaya çıkması, Türkiye'nin ihracat performansını da olumsuz etkileyecektir. Yıl sonunda Kopenhag zirvesinden çıkan sonucun beklentilerin altında kalması ise, AB üyelik sürecinin yatırımlar açısından getireceği olumlu konjonktürün ertelenmesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmelerden daha önemlisi ise, Irak'a yönelik bir operasyonun gerçekleşmesi olarak görülmektedir. Operasyonun yapılma ihtimalinin yüksek olma-

Ekonomik programa IMF ve uluslararası finans piyasalarının desteğinin sürmesi de bu yapısal reformlardaki gelişmelere bağlıdır.

Büyümenin kuvvetli bir artış trendine girmesi ve bunun olumlu etkisinin istihdam üzerinde de kısa dönemde ortaya çıkacak olması hükümetin yapısal reformlara ağırlık vermesine imkan vermektedir.

2003 senesine yönelik olarak ekonomiyi olumsuz etkileyebilecek ciddi dış riskler söz konusudur.

sına rağmen, zamanlaması, ne şekilde yapılacağı, ne kadar süreceği ve sonrasında bölgede siyasal gelişmelerin ne şekilde gelişeceği konusundaki belirsizlikler, Türkiye'nin ne ölçüde olumsuz etkileneceğinin tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır. Körfez Savaşının ardından bölgedeki ticari faaliyetlerin durması ile Türkiye sadece ekonomik değil, önemli bir sosyal maliyete de katlanmak zorunda kalmıştır. İsrail, Mısır ve Ürdün gibi savaştan zarar gören üç ülke yaralarını sarmak için önemli ölçüde yardım ve ayrıcalıklar sağlarken, Türkiye'nin benzer istekleri karşılıksız bırakılmış ve Irak'tan sonra savaştan en çok zarar gören ülke, Türkiye olmuştur. Yeni bir savaş durumunda, on yılı aşkın bir sürede ancak düzelebilen bölgedeki ticari faaliyetler belirsiz bir süre için tekrar duracak, Türkiye'nin ödemeler dengesi olumsuz etkilenecek ve finansal piyasaların artan risk primine vereceği tepki ekonomik programı ve özellikle borç dinamiklerini zorlayacaktır. Bölgedeki savaş sonrası sosyal ve siyasal gelişmeler ise çok daha hassas dengelere dayalı olup, belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde çözüme kavuşturulmalıdır.

DEİK tarafından yayınlanan rapora göre,⁶ Irak operasyonunun 2003 senesinde Türkiye'ye doğuracağı zarar, 15-20 milyar dolara kadar yükselebilmektedir. Rapora göre, yapılacak operasyon Irak ile 1 milyar dolar civarındaki ticaret hacmini sıfırlayacak; bölge ülkeleriyle ticari bağların da zayıflamasıyla bu rakam 4 milyar dolara yükselecektir. Yükselen petrol fiyatlarının getireceği maliyet ise 2.5 milyar dolar olarak görülmektedir. İyimser bir tahminle operasyonun turizm gelirlerine olumsuz etkisi ise 4-5 milyar olacaktır. Güneydoğu bölgesi için önemli bir gelir kaynağı olan taşımacılık hizmetleri zarar görecektir, bir çok alt sektör olumsuz iç konjonktürden gelir kaybına uğrayacak ve rapora göre bu maliyetlerin toplamı da 4.5 milyar dolara ulaşacaktır.

Ekonomik istikrar programı dört temel varsayım üzerinde yükselmektedir:

- 1) Kamu kesimi borçlanma gereksinimini düşürmek için gerekli yapısal reformların yapılması; ve borç yükünün, şoklar karşısında ekonomide önemli bir akım problemi yaratmayacak düzeye inebilmesi için konsolide bütçede düzenli bir faiz dışı fazla verilmesi;

Yapısal reformlarda gecikme, Türkiye'nin dış konjonktürden olumsuz etkilenmesine neden olacaktır.

(6) "Türkiye – Irak Ekonomik İlişkileri ve Yaklaşan Savaş Tehlikesi", DEİK (Ekim 2002)

- 2) İstikrar programından hızlı ve sürdürülebilir bir büyümeye geçebilmek için enflasyonun düşürülmesi ve kontrol altında tutulması.
- 3) Sürdürülebilir ekonomik büyümenin motoru olması amacıyla ekonomide özel sektörün rolünün artırılması;
- 4) Bankacılık sisteminin ekonomiyi tehdit edecek sistematik risklerden arındırılarak, reel sektöre destek olacak, bir diğer deyişle tasarruf sahibi ve yatırımcıyı buluşturacak şekilde sağlam temellerde yeniden yapılandırılması.

Bu temel varsayımlar birbiriyle etkileşim içinde olmakla beraber, bazılarında vazgeçilerek diğerlerinde kalıcı başarı sağlama imkanı bulunmaktadır. Bu temel alanlarda en büyük başarı enflasyonda gözüktüğü de, sürdürülebilir büyüme için temel önkoşul olan bu mücadelede, önümüzdeki iki sene içerisinde tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşmak mevcut kazanımdan çok daha fazla ve kapsamlı çaba gerektirmektedir. Özellikle cari önlemlerin sınırına gelinecek kamu maliyesi düşünüldüğünde kamu reformunun, yönetim anlayışından istihdam politikasına, kamunun ekonomideki rolünün tekrar dizayn edilmesinden özel sektörün ekonomik büyümenin merkezine koyacak bir büyüme stratejisine kadar geniş bir perspektifte kararlılıkla uygulanması gerekmektedir.

Yapısal reformların en önemli ayağı kamu kesimi reformudur. Bu reformun özünde serbest piyasa ekonomisinin hukuki ve kurumsal çerçevesinin güçlendirilmesi, siyasetin ekonomiye müdahalelerinin azaltılarak etkin bir kaynak dağıtım mekanizmasının hayata geçirilmesi ve kamu sektörünün faaliyet alanlarının sınırlandırılarak verimlilik ekseninde yeniden yapılandırılması yatmaktadır. Bu reform süreci başarılı olamadığı takdirde kemikleşmiş bütçe açıkları ve bunun yarattığı finansman baskısını kalıcı olarak azaltma imkanı bulunmamaktadır. Hükümetin kamu maliyesini düzeltmek amacıyla yapısal reformlarda kararlı bir tutum sergilememesi, bekleyişler aracılığıyla enflasyonla mücadeleyi de imkansız hale getirecektir. Kamu kesimi reformu, yaratacağı siyasi nüfuz kaybı nedeniyle bir önceki koalisyon hükümetinde ciddi engellemelere maruz kalmıştır. Kamu ihale yasası, atıl kamu personelinin belirlenerek azaltılması, KİT'lerde verimlilik ekseninde yeniden yapılanma ve

2003 senesine yönelik olarak sıkı maliye politikasının kamu sektörü reformuyla destekleneceğinin işareti net olarak verilmelidir.

kamu harcamalarında etkinlik sağlanması, bir diğer deyişle hükümetin Türkiye'nin çağın gereklerini yerine getiren ve sürdürülebilir bir büyüme performansına ulaşılmasıyla tüm toplumun refah artışını sağlayacak gelişme trendine girmesi yönündeki arzusunu ölçmektedir. Bu nedenle kamu kesimi reformu, gerek yurtiçi gerek yurtdışı piyasalarda 1990'lı yılların Türkiye ekonomisi için bir kayıp olmasına yol açan siyaset anlayışının da değişimi olarak algılanmaktadır.

Programın en zayıf ayağı özel sektörün rolünün artırılması olmuştur. Bu açıdan detaylı bakıldığında özelleştirme performansının en aksayan konu olduğu ve yine yatırım ortamının iyileştirilmesinde gösterilen çabaların da çok yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Programın çok gerisinde kalan bu alanlarda bir an önce reformların tamamlanması gerekmektedir. Konu, doğrudan yabancı yatırımlar açısından değerlendirildiğinde ise, yatırım ortamının iyileştirilmesi bir ilk adım olsa da, yabancı yatırımcıların gözeteceği temel iki konu makroekonomik istikrar ve yolsuzlukla mücadeledir. Yabancı yatırımcıların sabit sermaye yatırımları yapması için bu alanlardaki gelişmeleri bir süre takip edeceği, bu nedenle gerek makroekonomik politikaların gerek yapısal reformların kararlılık ve süreklilikle uygulanması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Özel sektör tarafından önem taşıyan ve reform sürecinde bir hayli gerilerde kalan diğer önemli bir konu ise vergi reformudur. Yeni hükümetin programında da öncelik verdiği vergi alanında, vakit kaybedilmeden düzenlemeler yapılarak istihdam ve yatırımların önündeki engeller azaltılmalıdır.

TÜSİAD mevcut gerçekleştirmeler açısından programın en zayıf ayağı olarak özelleştirmeyi görmektedir. 2002 yılı için konulan hedeflerin gerçekleştirilemediği düşünüldüğünde, 2003 senesi için daha gerçekçi hedeflerin konulması ve hedeflere ulaşılması gerekmektedir. Özelleştirmenin piyasa koşullarına bağlı olduğu dikkate alınması gereken bir gerçek olsa da, özelleştirme sürecinde en azından kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesinin beklenen süre zarfında kamu sektöründeki son derece bozuk görünümü kısmen düzeltmesi mümkündür.

Özelleştirme çerçevesinden bakıldığında diğer önemli bir konu enerji piyasasıdır. Gerek hükümetin, gerek IMF ve Dünya Bankası'nın enerji konusunda hızla uygulamaya konulabilecek bir geçiş planı bulunma-

IMF heyetinin dördüncü gözden geçirmesinde öne çıkan konular kamu sektörü reformu, özel sektörün rolünün artırılması ve bankacılık reformu olmuştur.

Özelleştirmede hükümet daha gerçekçi ve daha kararlı olmalıdır.

maktadır. Bu nedenle hükümeti bekleyen en önemli konulardan biri de enerji sektörüdür. AB ülkeleri arasında ikinci en yüksek elektrik kullanım maliyetine sahip Türkiye'nin geçmişteki kötü politikaların acısını çektiği düşünüldüğünde, yüksek büyüme hızlarının arzulandığı önümüzdeki dönemde buna uygun enerji arzının rekabetçi bir fiyattan sağlanmasının önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi acil olarak yatırım ortamının iyileştirilmesidir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yerli ve yabancı yatırımların artırılması hedefine yönelik olarak kurulan Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu'ndan (YOİKK), bir önceki hükümet döneminde istenilen sonuç alınamamıştı. YOİKK'in özel sektörün etkin ve verimli katılımına olanak vermeyen yapısı, ekonomi yönetimindeki parçalanmışlık ve YOİKK bünyesindeki kamu kuruluşlarının yaklaşım farklılıkları, çalışmalardan istenilen verimin alınmasını engellemiştir. Bu kurul, reform politikalarının özel sektör kaygılarını yansıtabilmesini ve sorunların çözümünde şirketlerin ve yatırımcıların doğrudan ve yoğun biçimde katkıda bulunabilmelerini sağlamayı amaçlıyordu. Bu ancak, güçlü bir koordinasyon ile, farklı kamu kurumları arasında yakın işbirliği kurarak gerçekleşebilirdi. Uygulamada ise, geçen dönemde bu kurul, farklı partilere bağlı bakanlıklar arasında süren çekişmelere sahne olmaktan başka somut bir iş çıkartamamıştır. YOİKK bünyesindeki çalışmalar esnasında, birbirleriyle rekabet halinde olan yerli yabancı, küçük, büyük olmak üzere iş dünyasının farklı kesimlerini temsil eden özel sektör kurumları arasında belli bir uzlaşma tesis edilebilmiştir. Ancak uzlaşılan konular komitelerde gerekli ağırlığı bulamamıştır. YOİKK sürecinin, güçlü bir koordinasyon ve özel sektörün katkıda bulunmasına imkan tanıyacak bir yapı sağlanarak yeniden başlatılması, yatırım ortamının önündeki engellerin aşılması için hayati bir önem taşımaktadır.

Yaşanılan seçim sürecinde ertelenen yapısal reformlar arasında, kamu personelinin azaltılması kadar gündemde olmayan ama sonuçları bakımından orta ve uzun vadede ülkenin rekabet gücünü doğrudan etkileyecek önemli bir diğer konu da vergi reformudur. Vergi Stratejisine bağlı olarak Meclis'ten çıkması beklenen bu yasal düzenleme ile yatırım gelirlerine ait vergilerin uyumlu hale getirilmesi, vergi sistemindeki enflasyon ayarlarının rasyonelleştirilmesi, yatırım teşviklerinin rasyonel-

YOİKK sürecinin, güçlü bir koordinasyon ve özel sektörün katkıda bulunmasına imkan tanıyacak bir yapı sağlanarak devam ettirilmesi zorunluluğu vardır.

Vergi reformu orta ve uzun vadede ülkenin rekabet gücünü doğrudan etkileyecek temel bir konu olarak ele alınmalıdır.

leştirilmesi ve gelir vergisi ve kredi sisteminde reform yapılması sağlanmalıdır. Vergi konusunda vakit kaybedilmeden atılması gereken bir diğer önemli adım ise kayıt dışı ekonominin kayda alınmasıdır. Türkiye’de yapılan kayıt dışı ekonomi istatistikleri, bu büyüklüğün oldukça geniş bir faaliyet alanını kapsadığını göstermektedir. Kayıtdışılığın azaltılarak verginin tabana yayılması hem vergi gelirlerinin artırılmasına hem de vergi yükünün indirilerek rekabet gücünün artırılmasına imkan sağlayacaktır. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi açısından, kayıtlı ve kayıt dışı kesimler arasındaki haksız rekabet sona erecektir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede, Maliye Bakanlığı ile diğer ilgili kamu kurumlarının yardımcı olması, dolayısıyla sağlıklı bir eşgüdümün sağlanması gerekmektedir. Devlet kurumları arasında bilgi akışı ve koordinasyonun bir an önce sağlanması gereklidir. Vergi denetiminin etkinliği devlette yer alan bilgilerin doğru, güncel ve düzenli olması ile sağlanacaktır. Bu nedenle, bilgi işlem teknolojilerinden geniş ölçüde yararlanılarak ekonomik işlemlerin izlenmesini, sınıflandırılmasını ve dolayısıyla vergisel sonuçlarını değerlendirilmesini sağlamak zorunluluğu ertelenemez bir şekilde söz konusudur. Ne var ki, niyet mektubunda da belirtilen ve Kasım sonu itibariyle gerçekleştirilmesi gereken Yeni Vergi Denetim Koordinasyon biriminin hazırlıklarının tamamlanması henüz gerçekleştirilememiştir. Ayrıca, mali milat kaldırılmış olsa da, verginin taban yayılması ve ekonominin kayıt altına açısından mecburiyet taşıyan bir uygulama olduğu hatırlanmalı ve gerekli reformlar sağlandıktan sonra kesin bir güvence veren bir milat ile yeni bir sayfa açılması gerekmektedir.

Türkiye’nin gündeminde son dönemde dış riskler önemli bir yer tutmuştur. IMF’nin dış risklere yönelik alınacak temel önleme yönelik görüşü ise, programın uygulamasından hiç sapılmaması ve yapısal reformların hayata geçirilmesidir. Bu şekilde, ekonominin kırılganlığının azaltılacağı ve piyasalarda çalkantı olsa da derin bir kriz dönemine tekrar girilmeyeceği belirtilmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sektörüne ayrı bir önem atfedilmelidir. Genelde sağlam makroekonomik temellerin tesis edilmemesinin, özelde ise zayıf bankacılık sisteminin, dış veya iç risklerin etkilerini çok daha artarak yurtiçi piyasaları etkilemesine neden olacağı unutulmamalıdır.

**Sağlam bir
bankacılık sistemi
makroekonomik
istikrarın temel
güvencelerinden
biridir.**

Krizlerin başlangıcı veya krizlerden çıkış aşamasında temel bir işleve olan bankacılık sektörünün sağlıklı bir bünyede yeniden yapılanması sağlanmaz ya da reform süreci yavaşlatılarak ertelenirse sistemi tehdit eden riskler tekrar oluşabilecektir. Bu durumda ise, olumsuz bir iç ya da dış gelişmenin piyasalardaki dalgalanmaları tekrar bir krize dönüş-türme riski artacaktır. TÜSİAD'ın görüşü mali sistemin rehabilitasyonunun henüz tam olarak sağlanamadığı şeklindedir. Bu nedenle, risk oluşturacak etmenlerin ayıklanıp, bir an önce yaşayan bankaların gö-zetimine ağırlık verilmesi gerekliliği söz konusudur. Dolayısıyla, gerek-li tasfiye işlemlerinin gecikmeden yapılmasıyla, BDDK'nin daha etkin faaliyet gösterebileceği, reformun ikinci ayağı olan yaşayan bankalara yönelik etkin gözetime yönelmesine imkan sağlanmalıdır.

2002 yılı başlarında toparlanma gösteren dünya ekonomileri, bu duru-mu sürdürememiş ve ikinci çeyrekte itibaren ekonomik faaliyetleri ye-niden yavaşlamıştır. Yılın başında görülen toparlanma, hızla kaybedilen stoklara yönelik üretimin artışı nedeniyle teknik bir iyileşme olmakla beraber, beklentilerde de olumluya dönüşün işaretlerini taşımaktadır. İkinci çeyrek itibariyle yaşanan yavaşlama ise, beklentiler ve buna bağ-lı olarak yapılan yüksek yatırımlar ve hisse senedi piyasalarında aşırı fi-yatlamaların temelinde güçlü ekonomik ve finansal desteğin oluşmadı-ğını teyit etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan şirket skandalları nedeni-yile oluşan tedirginlik tüm gelişmiş ülke piyasalarına yayılarak, 2002 ve 2003 yılı beklentileri önemli ölçüde bozulmuştur. Ekim ayı itibariyle dünya borsalarında kısmi bir düzelmeye piyasalarda normale dönüş sinyalleri oluşsa da, tesis edilen güven ortamı sınırlı kalmıştır. Gerek iş-letmelerin gerekse de hane halklarının tüketim ve yatırım davranışları-nı bu kısmi iyileşmeye uyarlamalarının gecikmeli olacağı da göz önün-de bulundurulursa, mevcut riskler ışığında talebin 2003 yılı ortalarına kadar zayıf devam etmesi beklenmektedir.

Irak savaşının kuvvetle muhtemel olmasına rağmen zamanlamasının belirsiz olması dünya piyasalarını ve yatırım/tüketim kararlarını şu an-da dizginleyen en önemli etmendir. Savaş ihtimali ile birlikte OPEC ta-rafından belirlenen 22-28 dolar bandını aşan petrol fiyatları, beşinci bü-yük petrol ihracatçısı olan Venezüella'da petrol üretiminin de durma-sıyla beraber 30 doları aşmıştır. OPEC tarafından petrol fiyatlarının ka-lıcı olarak bandın dışında seyretmesi halinde üretimin artırılarak fiyat-

2003 yılı için yapı-sal reformların ya-nı sıra dış kon-jonktür de belirle-yici olacaktır.

ların aşağıya çekileceği bildirilmiş olsa da, savaşla birlikte gerek bölge ülkelerinin gerek Rusya'nın tavrı petrol fiyatlarında belirleyici olacaktır. Petrol fiyatlarındaki artış dünya ekonomisinin büyüme oranını aşağıya çekerken, finansal piyasalardaki düşüşler de gerek yarattığı servet kaybı nedeniyle azalan yatırım/tüketim harcamaları, gerek gelişmekte olan ülkeler açısından azalan finansman imkanları olarak olumsuz bir konjoktüre girişe neden olmaktadır.

GSYİH Tahminleri*

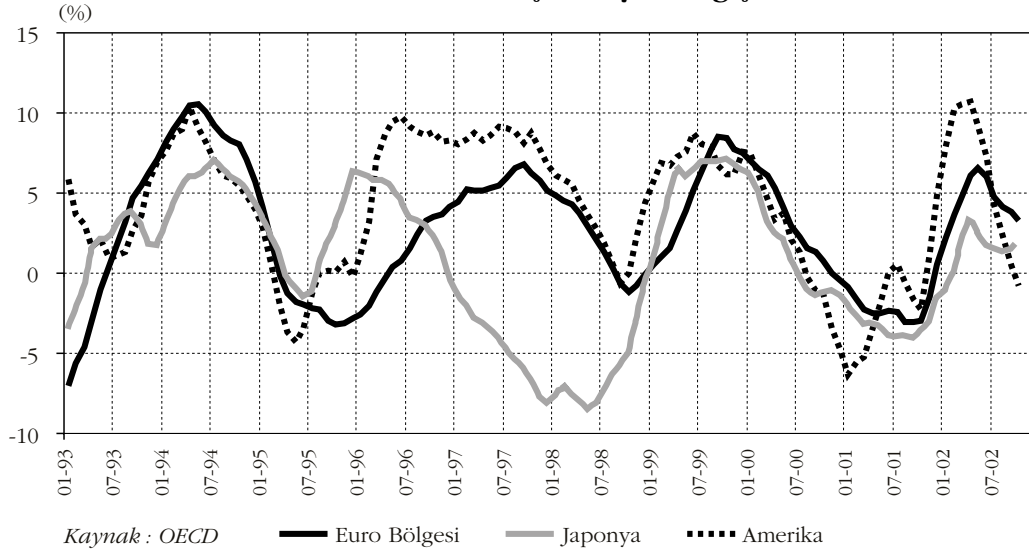
(Yıllık % değişim)

	2002	2003
Dünya	2.8	3.7
ABD	2.3	2.3
Japonya	-0.7	0.8
Euro bölgesi	0.8	1.8
Gelişmekte Olan Ülkeler**	4.2	5.2

* Kaynak: OECD Economic Outlook, Aralık 2002

** Kaynak: IMF Economic Outlook, Eylül 2002

Bileşik Öncü Göstergeler⁷ (Yıllıklandırılmış altı aylık değişim)

(7) OECD tarafından hesaplanan Bileşik Öncü Göstergeler, ekonomik faaliyetlerin (özellikle GSYİH) büyümesi ve yavaşlaması arasındaki dönüm noktalarının (tepe ya da dip) önceden belirlenebilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Olası dönüm noktalarının tespit edilmesinde gösterge değerinin altı aylık değişim oranından yararlanılmaktadır. Bu oran, belli bir ay için o ay düzeyinin önceki 12 ayın ortalamasına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu sayede, altı aylık değişim daha az oynak olmakta ve gelecekteki dönüm noktaları için göstergenin kendisinden daha erken ve daha belirgin sinyaller sağlamaktadır. Uygulamada GSYİH'deki zirveler altı aylık değişim oranı tarafından tespit edilenlerden ortalama olarak dokuz ay kadar sonra ortaya çıkmaktadır.

B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Kaynak-Harcama Dengesi

Türkiye ekonomisinde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından gittikçe derinleşen ve yapısal bir niteliğe bürünen bir daralma süreci yaşanmıştır. Kasım ve Şubat krizleri sadece mali piyasaları sarsmakla kalmamış, krizle birlikte ortaya çıkan hızlı sermaye çıkışları, başta döviz kuru olmak üzere ekonomideki belirsizliği artırarak ekonomik birimlerde güven kaybına yol açmıştır. Yaşanan devalüasyon sonrasında oluşan negatif gelir etkisi, tüketim ve yatırım talebinin hızla kısılmasıyla ekonomide savaş sonrası dönemdeki en büyük daralmaya neden olmuştur. Sonuç olarak, gerek mali sektörün, gerekse reel sektörün bilançolarında ağır hasarlar oluşurken, üretim ve istihdamda büyük ölçüde gerilemeler yaşanmıştır.

Yaşanan çifte kriz ertesinde 2001 yılında ekonomide ciddi bir daralma yaşanmıştır.

Kaynak-Harcama Dengesi

(1987 fiyatlarıyla, yıllık % değişim)

	2000	2001	2002*
GSMH	6.3	-9.5	6.2
Dış kaynak ¹	-3.8	10.3	-0.8
Toplam kaynaklar	9.8	-18.5	7.2
Toplam yatırımlar	19.7	-42.0	29.1
Stok değişmesi ¹	1.1	-4.0	7.0
Sabit sermaye yatırımları	16.9	-31.5	-5.7
Kamu	19.6	-22.0	9.5
Özel	16.0	-34.9	-10.5
Toplam tüketim	6.3	-9.1	1.6
Kamu	6.2	-9.2	1.1
Özel	7.1	-8.5	5.9

(1) Yüzde değişimler GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

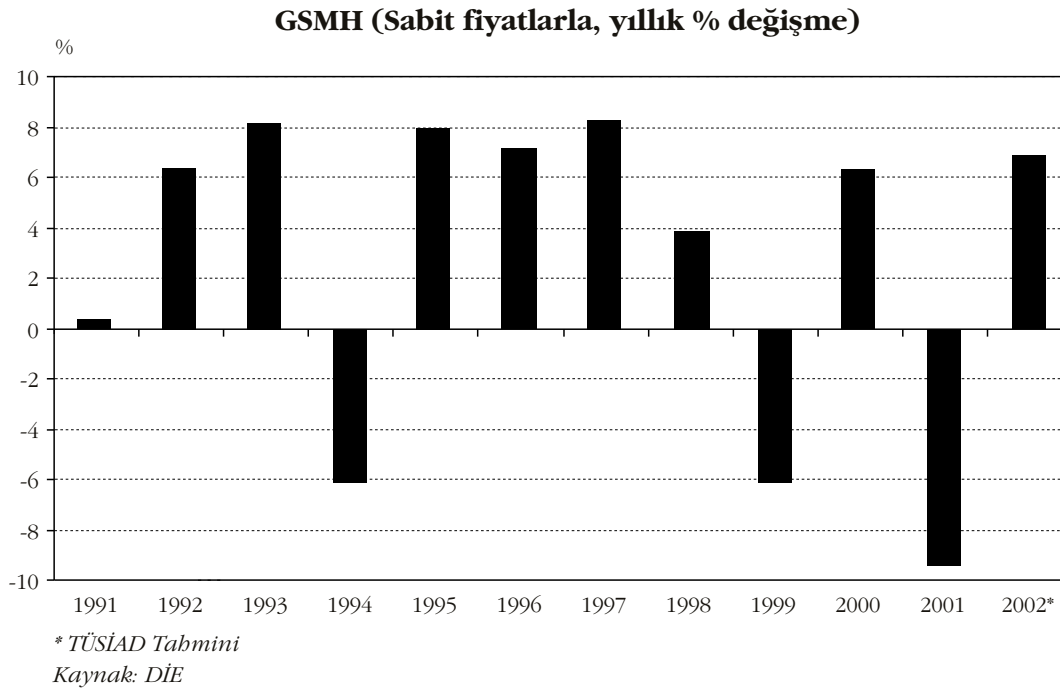
* İlk dokuz ay

Kaynak: DİE, TÜSİAD

Yılbaşında IMF ile kredi destekli Stand-by Anlaşması'nın imzalanması, Türkiye'nin birincil riskini oluşturan yüksek borç stokunun döndürülmesi konusundaki endişeleri azaltarak iyimser bir ortam oluşturmıştır. Ne var ki, reel gelirlerin gerilediği seviye ve yıl içerisinde istihdam yaratacak bir ekonomik aktivitenin oluşmamış olması talep üzerinde önemli bir baskı oluşturmıştır. Tüketim kalıpları değişiklik gösterir-

Reel gelirlerdeki gerileme talep üzerinde belirleyici olmuştur.

ken, beklenen gelirdeki düşüşler hanehalklarının tüketim fonksiyonlarında değişikliğe yol açmış, harcamalar daha az miktarlarda ve birincil ihtiyaçlara doğru kayarak kısıtlı seyrine devam etmiştir. Bu gelişme fiyatlar üzerinde de baskı yaparken, enflasyonun düşüş trendine destek vermiş, firmaların birim maliyetlerindeki düşüşe rağmen kar hadlerinde azalma söz konusu olmuştur. Talep açısından yetersizlik yatırım kararlarının da ertelenmesine neden olmuş ve sonuç olarak yılın ilk dokuz ayında özel tüketim harcamaları yıllık olarak %1.1 artarken, seçim döneminde sıçrama yaşayan kamu harcamaları yıl içinde %6 artış göstermiştir. Benzer bir şekilde, ilk dokuz ayda özel sektör yatırımları %10.5 azalırken, kamu yatırımları %9.5 artmıştır.

Daralan yurtiçi talep ve kamunun artan borçlanma ihtiyacı nedeniyle tüm yurtiçi piyasalardan dışlanan reel sektör, devalüasyon sonrasında dış aleme yönelmiş, ihracat ve turizm aracılığıyla krizi kısmen yumuşatmayı başarmıştır. 2001 yılında reel bazda %7.4 artan mal ve hizmet ihracatı, 2002 yılında da büyümenin önemli bir itici gücü olmuş ve zayıf iç talebi yurtdışı piyasalarda ikame etmiştir. İlk üç çeyrekte mal ve hizmet ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla, %10.2, %5.2 ve %16.0 artış göstermiştir. Ancak, 2002 yılında büyümeyi belirleyen temel etmen stok değişimleri olmuştur. Bir önceki sene büyümeyi 4.4

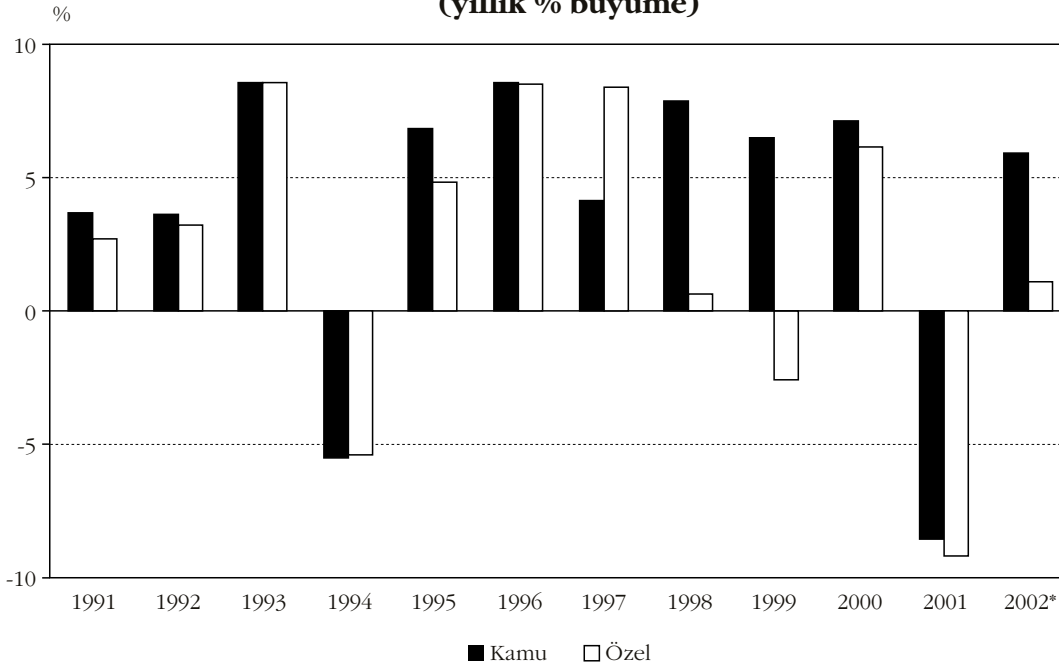
2002 yılında stok değişimleri ve ihracatın sürüklediği bir büyüme yaşanmıştır.

yüzde puan aşağı çeken stok değişimleri, 2002 yılında beklentilerin iyileşmesi ve kurdaki değerlenmenin yarattığı kısmi cıpa etkisiyle beraber önemli artışlar göstermiştir. Dokuz aylık rakamlara göre, stok değişimlerinin büyümeye katkısı 6.9 yüzde puan dolayındadır. Toplam tüketim (kamu+özel) harcamalarının büyümeye katkısı 1.1 yüzde puan olurken, büyümeyi yüzde 1.7 puan aşağıya çeken özel sektör yatırımları nedeniyle toplam yatırımların (kamu+özel) katkısı -1.2 yüzde puan olmuştur.

İç talepteki yetersizlik nedeniyle üretimin dış pazarlara yönelmesiyle ihracatta önemli artışlar yaşanırken, beraberinde ara mal gereksiniminin de artması ithalat kaleminde önemli oranda yükseliş yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu uyarılama, özellikle yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde etkisini hissettirmiş ve ithalat dokuz aylık bazda %13.7 oranında artmıştır. İthalat artışıyla beraber ithalat vergisi de ilk dokuz ayda geçen yıla göre %15.9 oranında artış göstermiştir.

İhracattaki gelişmelere paralel olarak ithalat da artmıştır.

Kamu ve Özel Nihai Tüketim Harcamaları
(yıllık % büyüme)

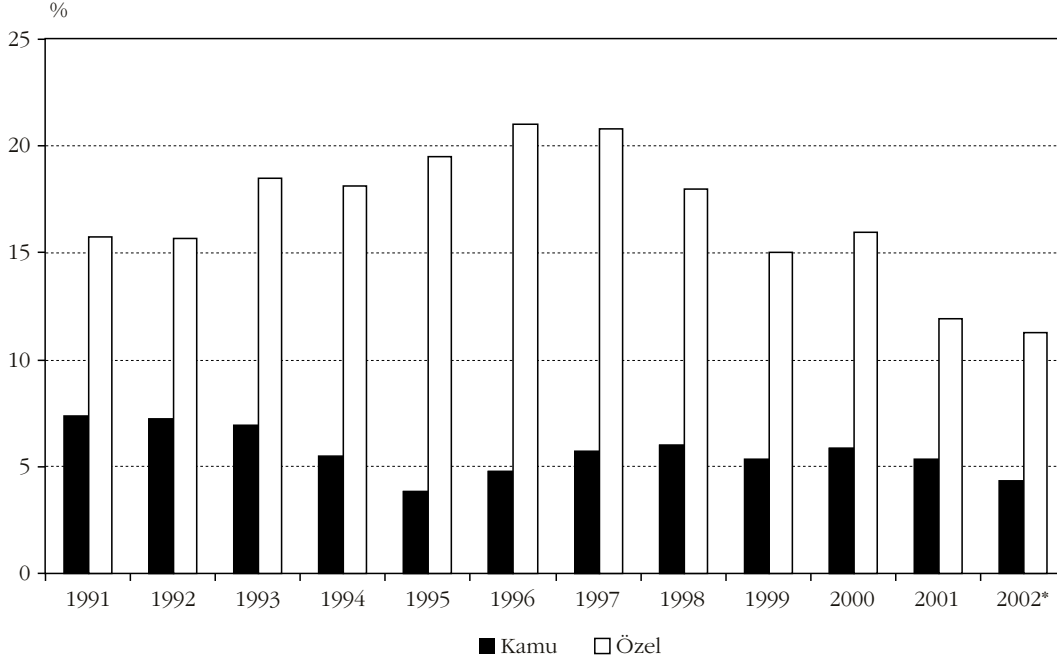
*Dokuz aylık ortalama

Kaynak: DİE

Tüketici güveninin tesis edilememesi ve istihdam ve reel ücretlerdeki gerileme nedeniyle, özel tüketim harcamaları yılın ilk dokuz ayında, zayıf temel yıl etkisine rağmen, kayda değer bir toparlanma gösterememiştir. Gelir kaybının yanı sıra, 2000 senesinin aksine mevduat bankaları tarafından açılan tüketici kredilerinin daralması, özel tüketim harcamalarını oldukça zayıflatmış, hatta tüketim alışkanlıklarında yapısal değişikliklere yol açmıştır. Bu gelişmeler ışığında, bir önceki sene %30 oranında daralan dayanıklı tüketim malı harcamaları, ilk dokuz ayda sadece %0.2'lik bir artış gösterebilmiştir. Aynı dönemde gıda ve içki tüketimi de yalnızca %0.7 oranında artmıştır. Öte yandan, 2001 yılında uygulanan sıkı maliye politikası nedeniyle önemli ölçüde gerileyen kamu tüketim harcamalarında, 2002 yılında diğer cari harcamalardan kaynaklanan önemli bir artış yaşanmıştır. Faiz dışı fazla hedefini tehdit edecek şekilde gevşeyen mali disiplin, seçim öncesinde bekleyen bazı kamu yatırım kararlarını da tetiklemiştir. 2001 yılında %31.5 daralan toplam yatırımlar, 2002 yılının ilk dokuz ayında da %5.7 oranında daralma göstermiş ve yurtiçi gelir içerisindeki payı %18.6'ya gerilemiştir. Yatırım kararlarının Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerinden itibaren sürekli ertelenmesinin ulaştığı bu nokta, orta ve uzun vadeli büyüme performansı açısından oldukça tehlikeli bir görünüm arz etmektedir. Alt kalemler bazında incelendiğinde, seçim döneminin etkisiyle kamu kesiminin sabit sermaye oluşumunun %9.5 arttığı göze çarparken özel kesim yatırımlarının ise talep düzeyinin mevcut kapasiteleri zorlayacak beklentilere yol açmaması ve sektöre açılan kredilerin reel olarak gerilemesi nedeniyle %10.5 daraldığı gözlenmektedir. İlginç bir tespit olarak, küçülmesi hedeflenen kamu kesiminin sabit sermaye yatırımları son yıllarda inşaat üzerinde yoğunlaşmakta, özel sektör yatırımları ise artan rekabetçi yapıyla makine ve teçhizat ağırlıklı gerçekleşmektedir.

Özel tüketim harcamalarındaki zayıf artışla beraber, yatırımlardaki daralma devam etmiştir.

Sabit Sermaye Yatırımları (GSYİH içindeki pay, %)

* Dokuz aylık ortalama

Kaynak : DİE

2002 yılında Türkiye ekonomisi iki önemli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bunlar, erken seçim ve Amerika'nın olası Irak hareketidir. Yılın üçüncü çeyreğine rast gelen seçim tartışmaları ve beraberindeki siyasi belirsizlik, yine aynı süre içerisinde erken seçim kararının alınmasıyla birlikte ortadan kalkmış ve etkisi kısa vadeli olmuştur. Yılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelen savaş olasılığının ise 2003 yılı başlarında gerçekleşmesi beklenmekte ve ilk etkilerinin petrol fiyatları üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Amerika'da petrol fiyatları üzerine yapılan çalışmalarda farklı olasılıklar üzerinde durulmakta ve varil fiyatının kısa vadede 75\$ hatta 160\$'a kadar yükselebileceği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, krizlerin etkisiyle 2001 yılında %7.4 daralan Türkiye ekonomisinin, son dönemde iç talepte ve yatırımlarda önemli bir gelişme beklenmediğinden 2002 yılında stok değişimleri ve ihracatın katkısıyla %6.5 civarında büyüyeceği öngörülmektedir. Dış konjonktürün bozucu etkilerinin kısa süreli olması durumunda, Türkiye ekonomisinin 2002 yılında kazandığı ivmeyi devam ettirerek 2003 yılında da %4.5 civarında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Kısa vadede ekonominin karşılaştığı önemli güçlüklerden biri petrol fiyatlarında yaşanacak olumsuz gelişmelerdir.

Türkiye ekonomisinin 2003 yılındaki başarımında dış konjonktürdeki gelişmeler belirleyici olacaktır.

GSMH ve Sektörel Büyüme

2001 yılının Kasım ayından itibaren dolar kurunun TL karşısında nominal bazda gerilemeye başlaması ile birlikte iyimser bir döneme girilmiştir. Bu dönemde kurdaki gerilemeyi iç talebi canlandırmaya yönelik tüketim kampanyaları takip etmiş ve bekleyişlerdeki düzelmeyi IMF ile imzalanan 16 milyar dolarlık kredi destekli üç yıllık yeni Stand-by Anlaşması kuvvetlendirmiştir. Oluşan iyimser ortamı Merkez Bankası da olumlu kullanarak gecelik faiz oranlarındaki indirimlerle enflasyonist beklentileri aşağı çekmiş ve TCMB beklenti anketlerine yansıyan bu olumlu gelişmeler aylık enflasyon oranlarını da hızla düşürmüştür. Faiz, kur ve aylık enflasyon oranlarına bakıldığında bu olumlu konjonktürün en üst seviyeye çıktığı dönem Mayıs ayı olmuştur. Anılan beş aylık dönemde kurdaki hızlı değerlenme bir çıpa etkisi yaratarak tüm nominal fiyatları aşağı çekmeyi başarmıştır.

Mart ayında sanayi üretiminde yaşanan yüksek oranlı artış 2002 büyüme performansının kuvvetli olacağının ilk sinyallerini vermiştir. Nitekim ilerleyen aylarda da, öncelikle kriz döneminde kullandıkları stoklarını maliyetler açısından uygun bir dönemde yenilemeye başlayan sanayi kesimi, dış konjonktürdeki olumlu gelişmeleri de arkasına alarak ihracat performansını artırmaya devam etmiştir. İç piyasalardaki canlanma ise reel ücretler ve istihdam üzerindeki baskının devam etmesi sonucu daha kademeli gerçekleşmekle birlikte, büyümeye önemli katkıda bulunmuştur. İlk dokuz aylık performansa bakıldığında, ortalama GSMH ve GSYİH artışları sırasıyla %6.2 ve %6.5 olmuştur. Sektörler itibariyle artışlara bakıldığında, sanayi ve ticaret kesimlerinin öne çıktığı ve onları tarım ve ulaştırma sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. Zayıf baz yılının da etkisiyle bu sektörlerde artışlar sırasıyla %8.8, %8.4, %5.0 ve %4.8 olmuştur.

2002 yılının ilk altı ayında döviz kurunun TL'ye karşı hızla değerlenmesi çıpa etkisi yaratarak nominal fiyatları aşağıya çekmiştir.

Sanayi üretimi ve ticaret kesimindeki canlanma büyüme performansını belirlemiştir.

GSMH

(Sabit fiyatlarla, yıllık % değişim)

	2001				2002		
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Tarım	5.8	-4.0	-6.0	-13.2	-1.0	2.4	6.6
Sanayi	0.8	-10.0	-8.9	-10.7	2.8	12.6	10.5
İnşaat	-4.8	-5.3	-7.8	-3.3	-2.4	-5.9	-2.0
Ticaret	-2.4	-12.2	-7.5	-14.4	3.1	11.1	9.7
Ulaştırma-Haberleşme	-2.6	-9.5	-5.0	-4.1	1.2	8.0	5.1
Mali kuruluşlar	-5.3	-10.0	-9.8	-14.2	-7.4	-9.6	-3.2
GSYİH	-1.0	-9.8	-7.5	-10.3	1.8	8.8	7.9
GSMH	-3.3	-12.3	-9.1	-12.3	0.2	9.4	7.8

Kaynak: DİE

GSMH içerisinde yaklaşık %30'luk bir paya sahip olan sanayi kesimi yılın ilk dokuz ayında %8.8 büyüyerek GSMH büyümesine 2.5 yüzde puan katkıda bulunmuştur. Bu katkıda en büyük pay sahibi aynı dönemde %9.5 büyüyen imalat sanayiidir. Madencilik kesimi yılın başlarında bir miktar toparlanma göstermesine rağmen, Nisan ayında toplu sözleşme pazarlıklarında yaşanan anlaşmazlıklar ve sonrasında ücretsiz izinler ve grevler nedeniyle sektörün üretimi hızla düşmüş ve bu durum Ekim ayına kadar devam etmiştir. Yılın ilk dokuz ayında %8.8 küçülmüş olmasına rağmen, son çeyrekte bu sektörde yeniden toparlanma beklenmektedir. İmalat sanayindeki üretim artışı bu kesimlere üretim girdisi sağlayan enerji kesimine de olumlu yansımış ve enerji üretimi ilk dokuz ayda geçen yıla göre %5.5 artmıştır.

Sanayi üretiminde yaşanan artış milli gelir büyümesine 2.5 yüzde puan katkıda bulunmuştur.

Sanayi Üretimi

(Üç aylık 1997=100, yıllık % değişim)

	2001			2002*		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Toplam sanayi	-3.2	-10.7	-8.6	0.6	12.0	8.8
Madencilik	-8.6	-6.1	-8.0	-13.4	7.4	-8.8
Enerji	-6.8	14.9	-1.5	-5.2	33.5	5.5
İmalat	-0.3	-11.5	-9.5	6.2	11.1	10.2
Gıda ve İçecek	4.2	-2.2	-1.5	-17.0	2.9	1.0
Tekstil Ürünleri	-17.1	-5.2	-5.3	-53.7	12.6	11.9
Giyim Eşyası	-8.1	-3.1	-3.1	-19.6	5.9	5.8
Rafine edilmiş Petrol Ürünleri	9.1	-7.2	6.0	13.7	6.5	12.5
Kimyasal Madde Ürünleri	-9.9	-12.0	-11.7	6.7	22.4	20.2
Metalik olmayan diğ. Mineraller	-3.4	-15.1	-15.1	-11.8	7.2	7.0
Ana Metal	-17.5	0.8	-6.5	1.5	10.0	7.1
Makina ve Techizat	-36.6	-18.9	-20.5	-38.7	22.8	18.5
Taşıt Araçları ve Karoseri	0.0	-45.2	-45.2	0.0	12.2	12.2

*Dokuz aylık ortalama

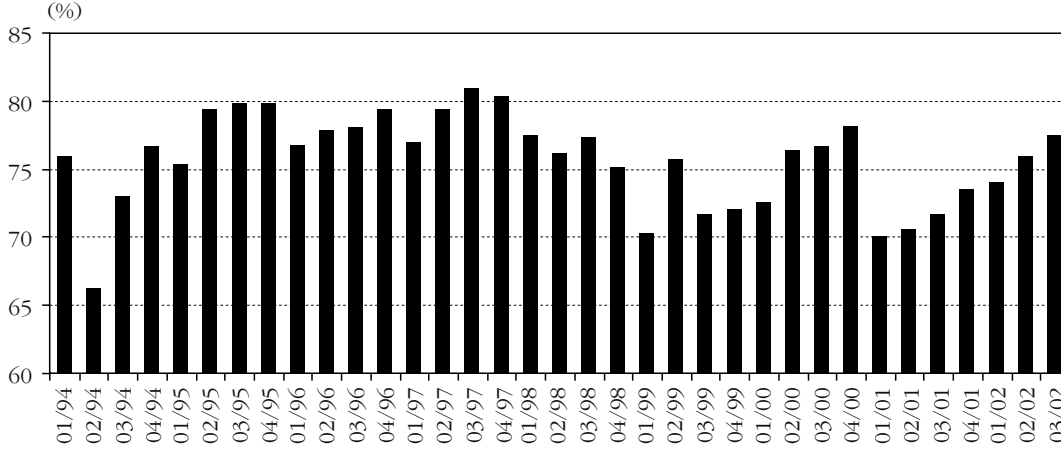
Kaynak: DİE

İmalat sanayi alt kesimler düzeyinde incelendiğinde petrol ürünleri üretiminde çarpıcı bir gelişmenin yaşandığı görülmektedir. Marmara depremi nedeniyle uzun süre üretim yapamayan rafinerilerin 2001 başlarında yeniden faaliyete geçmesiyle birlikte geçen yıl %6 oranında artan petrol üretimi, bu yılın ilk dokuz ayında da %12.5 artarak yeniden deprem öncesi düzeylerine ulaşmıştır. 2001 yılında düşen sabit sermaye yatırımlarına koşut olarak %20.5 daralan makine ve teçhizat üretimi ilk dokuz ayda sabit sermaye yatırımlarında görülen azalmaya karşın %18.5 artmıştır. Makine ve teçhizat üretimindeki gelişmeler kamu ve özel kesimde farklı şekilde olmuştur. Kamu kesimi dışarıda tutulduğunda makine ve teçhizat üretimi artışı %22.8'e yükselmektedir. Benzer duruma diğer kesimlerde de rastlanmakta ve özel imalat sanayinin genel olarak kamu kesimine göre daha çabuk toparlandığı ve daha yüksek başarımlar gösterdiği görülmektedir. Dış ticaretteki olumlu gelişmelere koşut olarak, tekstil ürünleri, giyim eşyası ve taşıt araçları üretimlerinde de ciddi artışlar kaydedilmiştir. Ancak, krizden en fazla etkilenen kesim olan taşıt araçları, geçen sene yaşadığı %45.2'lik küçülmenin ardın-

Yüksek ihracat performansı imalat sanayi büyümesinin ardındaki en önemli etmendir.

dan bu yılın ilk dokuz ayında sadece %12.2 oranında büyüyebilmiştir. Temel olarak iç talep yetersizliğinden kaynaklanan bu durum, üretim içerisindeki payı %75'e ulaşan ihracat sayesinde bir miktar yumuşatılabilmektedir.

Kapasite Kullanım Oranı (İmalat Sanayi, üç aylık)

Kaynak: DİE

Krize yüksek stoklarla yakalanmış olan imalat sanayi, 2001 yılı başlarında kapasite kullanım oranını hızla aşağıya çekmiş, finansal piyasalardaki belirsizlik ve iç talep yetersizliğinin de etkisiyle bu durum yılın son çeyreğine kadar sürmüştü. Kapasite kullanımı, 2002 yılının başından itibaren imalat sanayindeki gelişmelere koşut olarak yeniden artış eğilimine girerek Eylül ve Ekim aylarında %80 düzeyine ulaşmayı başarmıştır. Ancak, imalat sanayinde yer alan bir çok kesim teknik kapasitelerinin sınırına yaklaşmış, daha yüksek bir kapasite kullanımı için yeni yatırım gereksinimi ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yetersiz iç talep nedeniyle ihracata dayalı üretim yapılması da sürdürülebilir bir durum değildir.

Turizm gelirlerinin ilk dokuz ayda sadece %2.3 artmasının da etkisiyle ticaret sektörünün otel ve lokanta hizmetleri alt kesimi kayda değer bir büyüme gösterememiştir. Öte yandan, toptan ve perakende ticaret, tarım ve sanayi kesimlerinde yaşanan olumlu gelişmeler ve ithalat artışının da etkisiyle yılın ilk dokuz ayında %10.2 büyüyerek ticaret kesiminin büyümeye 1.9 yüzde puan katkıda bulunmasını sağlamıştır. Geçen sene ilk dokuz ayda %7.8 küçülen ticaret kesiminin 2002'nin aynı döneminde %8.4 büyüme göstermesi iç talepte bir toparlanma yaşandığının ancak henüz yeterli düzeye ulaşmadığının sinyallerini vermektedir.

Talepteki canlanmanın belirginleşmesi yatırımları tetikleyecektir.

Toptan ve perakende ticaretteki artış iç talepteki toparlanmaya işaret etmektedir.

Seçimlerin tek parti iktidarı ile sonuçlanmasının ve bayram tatilinin bu kesimin son çeyrek rakamlarına olumlu yansıyacağı ve 2002 yılında %10 ila %10.5 büyüyeceğı öngörülmektedir.

Çiftçilik ve hayvancılık faaliyetlerinde yaşanan olumlu gelişmeler sayesinde tarım kesimi 2002 yılının ilk dokuz ayında sabit fiyatlarla %5.0 büyümüş ve GSMH büyümesine 0.7 yüzde puan katkıda bulunmuştur. Tarım kesimi, iki yılda bir gerçekleşen devresel büyüme eğiliminin yanı sıra 2002 yılındaki iklim koşullarının da etkisiyle ilk dokuz ayda 2000 yılındaki seviyesini geçmiş bulunmaktadır. Tarım kesiminin 2002 yılında %4.5 ila %5 arasında bir büyüme sergileyeceğı öngörülmektedir.

1999 yılının Ağustos ayında yaşanan deprem felaketinin ardından %12.5 daralan inşaat sektörü, 2001 ve 2002 yılında da daralmaya devam etmiş ve 2002 yılının ilk dokuz ayında %3.4 küçülmüştür. Bina ve konut ruhsatlarının 2002 yılının ilk üç çeyreğinde önemli ölçüde azalmış olması inşaat sektöründeki daralmanın bir süre daha devam edeceğinin önemli bir göstergesidir. Öte yandan, girdi-çıktı tablolarına dayanarak, sektörler arası ilişkiler nedeniyle inşaat sektörünün ürünlerine olan talepte meydana gelecek 1 birimlik artışın tüm ekonomide 2 birimlik bir üretim artışına yol açacağı düşünüldüğünde, inşaat sektörünün canlandırılmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. İnşaat sektörünün 2002 yılında %3.0 ila %3.5 arasında daralacağı öngörülmektedir.

Diğer sektörlerde yaşanan olumlu gelişmeler ulaştırma ve haberleşme sektörüne de aynı şekilde yansımış ve bu sektör yılın ilk dokuz ayında %4.8 büyümüştür. Öte yandan, yaşanan krizin etkilerinden henüz kurtulamayan mali kuruluşlar ise aynı dönemde %6.8 küçülerek daralmaya devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, krizin başından beri daralma gösteren tek sektör mali sektör olmakla beraber, gerek banka sayılarının azalması gerek bankaların aktiflerinde yaşanan erime büyümesinin finansmanı açısından olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır.

2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla 2,261 ve 2,316 dolar olması beklenen kişi başına milli gelir düzeyi, 2001 yılında gerçekleşen daralmanın beklenenden daha şiddetli olması nedeniyle 2,123 dolara inmiş, öte yandan 2002 yılında ise milli gelirin öngörülenden daha hızlı büyümesi nede-

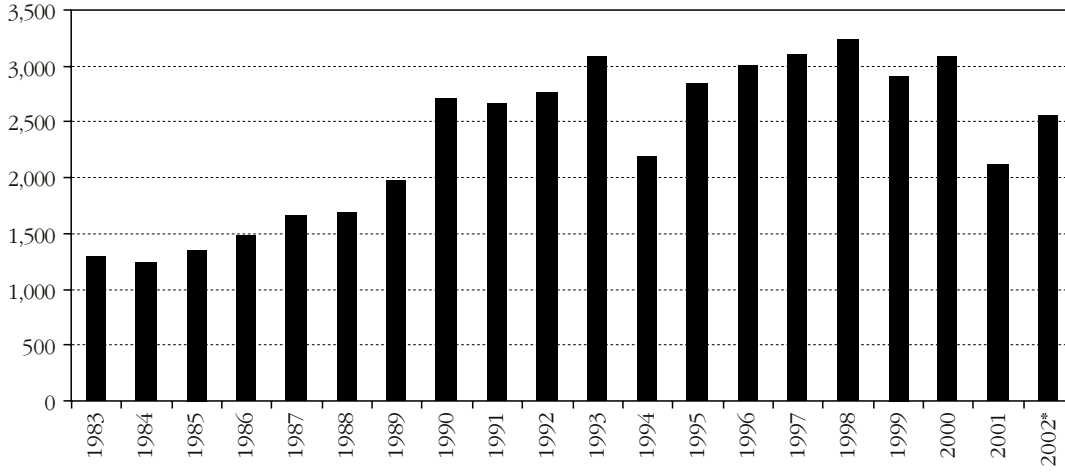
Tarım kesimindeki toparlanma beklenenden yavaş olmuştur.

İnşaat kesimindeki küçülmenin 2002 yılında da devam ettiği görülmektedir.

Bankacılık sektöründeki rehabilitasyon henüz tamamlanamamıştır.

Kişi başına milli gelir düzeyi 2,500 doları geçmiştir.

Kişi Başına Milli Gelir (GSMH, cari fiyatlarla, ABD doları)

*Dokuz aylık sonuçlara göre

Kaynak: DİE

niyle dokuz aylık sonuçlara göre 2,563 dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin seksenli yıllarda dış ticaret serbestleşmesiyle başlattığı büyüme süreci, sermaye hareketleri ile hızlanarak kişi başına milli gelirde önemli bir sıçrama yaratmıştır. Ne var ki, mali disiplin sağlanmadan uygulanan finansal liberalizasyon ortamında, açıkların kısa vadeli sermaye girişleriyle kapatılmasının yarattığı illüzyon gereken disiplin anlayışını ortadan kaldırırken, bu açıkların artmasına yol açan yüksek reel faiz, değerli TL, yüksek devalüasyon ve enflasyon sarmalını da tetiklemiştir. Sonuç olarak, kırılganlığı giderek artan Türkiye ekonomisi kısalan aralıklarla krizler yaşamış ve 2001 yılı itibariyle sermaye hareketlerinin serbestisinin getirdiği gelir avantajı tekrar tamamen geri vermiştir.

İstihdam

Eylül 2002 itibariyle, çalışabilir yaştaki nüfus 46.8 milyon kişiye, işgücü ise 24.1 milyon kişiye ulaşmıştır. İşgücündeki artışa karşın toplam istihdamın azalması işsizlik oranını %9.9 seviyelerine çıkarmıştır. İşsizlik oranlarına kentsel ve kırsal ayrımı yapılarak bakıldığında kentsel nüfustaki işsizlik oranındaki artış daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Toplam işsizler içerisinde eğitilmiş gençlerin oranı ise üçüncü çeyrek itibarıyla %30 seviyesini geçmiş durumdadır.

İşsizlik oranı %10'a ulaşmıştır.

Bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında toplam istihdamda 180,000'in üzerinde bir azalış göze çarpmaktadır. Bunun temel nedeni ise başta tarım kesimi olmak üzere sanayi ve hizmetler kesimlerindeki büyüme eğilimlerinin istihdama yansıtılamamasıdır. Bir önceki yıla kıyasla tarım kesimi istihdamı %8.8 azalırken, sanayi kesimi istihdamı, kapasite kullanımında yıllık bazda %9 civarındaki artışa karşın, sadece %4.8 oranında artış göstermiştir. Ayrıca, imalat sanayi çalışanlar endeksi üçüncü çeyrek itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre %3.4 artarken, dokuz aylık ortalamalarda %1.0 azalmıştır. Reel sektörün istihdam yaratmadaki başarısızlığı aynı zamanda, yurtdışı talepte hala istenilen düzeye ulaşılamamasının ardındaki önemli nedenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Yeterli istihdam yaratılamaması iç talep üzerinde ciddi bir baskı unsuru olmaktadır.

İşgücüne katılım oranında anlamlı bir değişiklik olmazken, eksik istihdamda bulunanların oranı, %5'e gerileyerek 2000 yılı başından beri en düşük seviyeye ulaşmıştır. Eksik istihdam oranındaki düşüş görece olmanın ötesinde mutlak olarak da bir önceki yıla göre 150 bin civarında azalmıştır. Bu azalmanın ardında daha önce belirtildiği gibi imalat sanayi kapasite kullanımlarındaki artış ve tarım kesiminde üçüncü çeyrekteki mevsimsel canlanma yatmaktadır. Sonuç olarak, üçüncü çeyrek itibarıyla atıl işgücü %14.9'a ulaşmış bulunmaktadır. Son çeyrekte özellikle tarım kesimi istihdamındaki azalmanın etkisiyle toplam istihdam ve işgücüne katılım oranının azalması ve işsizlik oranı ve eksik istihdam oranının artması beklenmektedir.

Atıl işgücü %15'e yaklaşmıştır.

İstihdam	1999	2000	2001	2001	2002*
15 yaş ve üstü Nüfus (bin kişi)	44,039	44,765	45,702	45,820	46,767
İşgücü (bin kişi)	22,925	22,031	22,269	23,782	24,064
İşgücüne katılım oranı (%)	52.1	49.2	48.7	51.9	51.5
Toplam istihdam (bin kişi)	21,236	20,579	20,367	21,875	21,691
İşsiz (bin kişi)	1,689	1,452	1,902	1,907	2,373
İşsizlik oranı (%)	7.4	6.6	8.5	8.0	9.9
Kent	10.4	8.8	11.5	11.6	14.0
Kır	4.1	4.0	4.8	3.9	4.6
Eksik istihdam oranı (%)	10.2	6.9	6.0	5.7	5.0

Kaynak: DİE

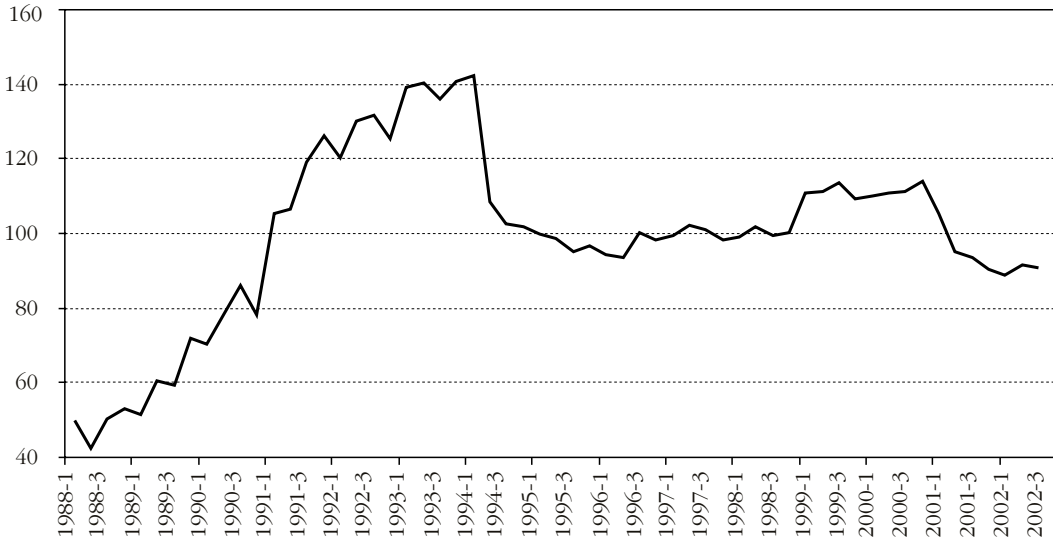
*III. Dönem itibarıyla

Ücretler

1994 yılında yaşanan kriz ertesinde uygulanan talep daraltıcı politikalar sonucunda ücretlerde yapısal bir kırılma meydana gelmiştir. İzleyen dönemde, 1997 Asya ve 1998 Rusya krizlerinin de etkisiyle reel ücretler 1999 yılı başlarına kadar çok dar bir aralıkta hareket etmiştir. 2000 Kasım krizine kadar olan dönemde yaşanan artışlar ise kamu ücretlerine yapılan yüksek düzeyde reel artıştan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yine bu dönemde enflasyonun düşme eğilimine girmesine rağmen geriye dönük endeksleme yapılması da reel ücretlerin yüksek kalmaya devam etmesine neden olmuştur. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından oldukça gerileyen reel ücretler 1994'teki seviyelerinin de altına inmiştir. Bununla beraber, 2002 yılında yaşanan verimlilik artışı ücretlere yansımamış ve yılın ilk dokuz ayında kamu kesiminde verimlilik bir önceki yıla göre %19.1 artarken reel ücretler %1.6 gerilemiş, özel sektörde ise %8.4 verimlilik artışı yaşanmasına karşın reel ücretler %6.9 gerilemiştir.

Verimlilik artışı henüz ücretlere yansımamıştır.

Çalışılan Saat Başına Reel Ücret Endeksi
(İmalât Sanayii, üç aylık, 1997=100, mevsimsellikten arındırılmış)

Kaynak: DİE

Geçen yıl iç talepte yaşanan gerileme nedeniyle firmalar istihdam ve çalışılan saati azaltmış ve bu sayede verimlilik düzeylerini korumaya çalışmıştı. 2002 yılında reel ücretlerde ve istihdamdaki düşüşün devam etmesi yeniden iç talep üzerinde baskı oluşturmuştur.

Saat Başına Ortalama Ücret (İmalat Sanayi, \$/saat)

	Kamu	Özel	Toplam
1994	2.2	1.4	1.6
1995	2.4	1.6	1.8
1996	2.3	1.7	1.8
1997	2.6	1.7	1.8
1998	2.9	1.8	2.0
1999	3.6	2.0	2.3
2000	4.3	2.1	2.4
2001	3.0	1.4	1.7
2002*	3.6	1.6	1.8

* İlk üç ay ortalaması

Kaynak: DPT

İmalat sanayinde dolar bazında saat başına ortalama ücret, 2002'nin ilk üç ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre %18.3 azalmıştır. Azalış özel sektörde %15.8 olarak gerçekleşirken, kamu sektöründe %10.0 olmuştur. Bu sonuçlara göre, 2002 yılı sonunda dolar bazında saat başına ortalama ücretlerin 1994 seviyelerine kadar inebileceği söylenebilir.

Memur maaşları altı aylık dönemler itibariyle sırasıyla %10 ve %5 oranlarında artırılmıştır. Aynı dönemlerde tüketici fiyat artışları ise %12.0 ve %15.9 olarak gerçekleşmiştir. Memur maaşlarına ayrıca, 15 Mayıs 2002'de enflasyon farkı olarak %2.5 oranında ek zam da yapılmıştır. Bununla birlikte, memur maaşlarına 100,000,000 TL tutarında eşit artış yapılmış bunun 75,000,000 TL'si Ekim ayında, geri kalanı ise 15 Ocak 2003'te ödenmiştir. Asgari ücret 2002'nin ilk altı ayında brüt 222,750,000 TL (161\$), ikinci altı ayında ise 250,875,000 TL (154\$) olarak belirlenmiştir. Böylece yıllık artış %59.2 ilk yarıyıl, %49.2 ikinci yarıyıl olmak üzere %137.8 olmuştur. 2003 yılından geçerli olacak asgari ücret tutarı ise brüt 306,000,000 TL olarak belirlenmiştir. 2003 yılının ilk üç ayı geçerli olan memur maaş zammı oranı en düşük maaş için %13.7, en yüksek maaş için ise %6.5 olacak biçimde bu aralıkta değişen oranlarda belirlenmiştir.

İmalat sanayinde dolar bazında saat başına ücretlerin düşmeye devam etmesi beklenmektedir.

B Ö L Ü M 2

KAMU MALİYESİ

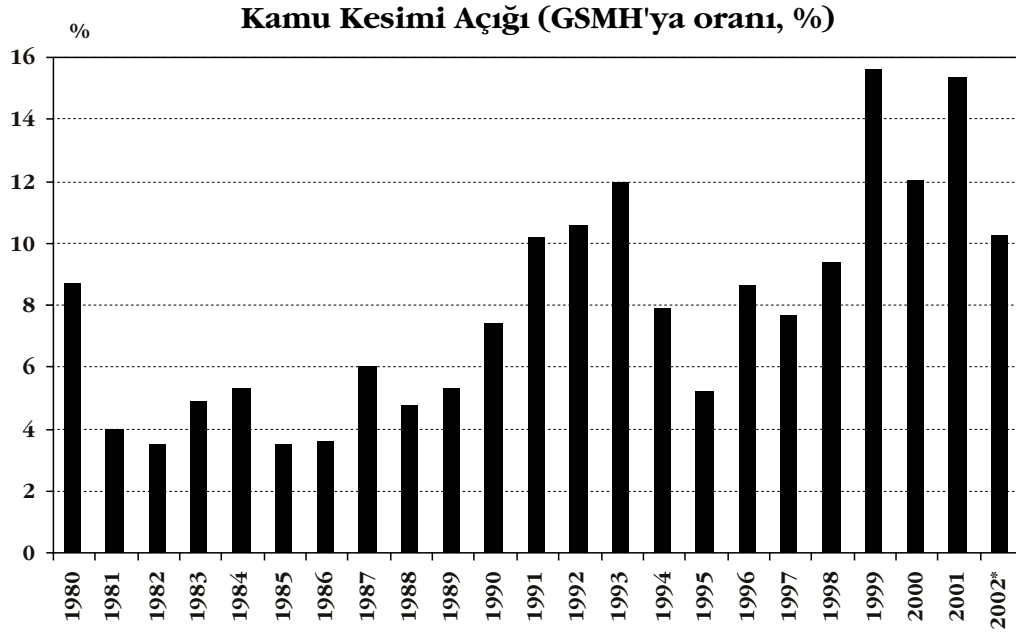
Kamu Kesimi Dengesi

Son on yılda siyasi rekabet ortamında yaygınlaşan popülizme koşut olarak artan bütçe-dışı fon uygulamaları, devlet harcamalarının şeffaflığını azaltırken takibini de güçleştirmiştir. Buna paralel olarak, kamu kesimi borçlanma gereksiniminde belirgin artışlar görülmüştür. Kamu açıklarının hızla artması, beraberinde açık finansmanı için alternatif yollar getirmiş ve gerekli düzenlemelerin eksikliğinde mali disiplinden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Ancak, 2000 yılı itibariyle IMF destekli istikrar programlarıyla yapısal reformlara başlanmış; devlet bütçesinde şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması için borçlanma faaliyetlerinin yasayla yeniden düzenlenmesi, bütçe içi ve bütçe dışı fonların kaldırılması, ve daha etkin kamu ihale sisteminin oluşturulması için yasal düzenlemeler gibi reformlar son iki yılda uygulamaya konmuştur. Kamu bankalarının görev zararlarının kaldırılması da kamu kesimi dengesi açısından en önemli yapısal reformlar arasında yer almıştır. Görev zararı gibi şeffaflıktan uzak ve siyasetçiler tarafından ekonomik mantığa aykırı kullanılan bir uygulamanın 2001 yılında kaldırılarak kamu hesaplarına dahil edilmesi gerek borç yükünde gerek de kamu kesimi borçlanma gereğinde bir artış yaratmıştır. Uygulamaya konulan yapısal reformların yanı sıra, kamu kesiminde görülen mali dengesizliklerin giderilmesi amacıyla kısa vadeli kamu ve Hazine garantili dış borç stoku için konan tavan değer ve öngörülen faiz dışı bütçe fazla gibi düzenlemelerle mali disiplinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

2002 Ocak ayında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması'nın da önemli ayaklarından birini kamu kesimi dengesinin sağlanması oluşturmuş, 2002 yılında GSMH'nin %6.5'i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlası hedeflenmiştir. Her ne kadar yılın ilk yarısında hedeflere ulaşıldıysa da, beliren siyasi istikrarsızlık ve seçim sürecine girilmesi kamu sektöründe %6.5'luk faiz dışı fazlası hedefinin altında kalınmasına neden olmuştur.

Kamu kesimi reformu ertelenemez bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yılın ikinci yarısında beliren siyasi boşluk, kamu kesimi dengelerinde bozulmaya yol açmıştır.

* Tahmin

Kaynak: DPT

Şubat krizi sonrasında yapılan bankacılık operasyonu dahilinde, kamu bankalarındaki görev zararları kamu kağıdı verilmesi suretiyle kamu borcu içine dahil edilmiş, bunun sonucunda artan faiz ödemelerinin etkisiyle, kamu borçlanma gereğinin GSMH'ye oranı 2001 yılında %15.4'e çıkmıştır. 2002 yılında ise konsolide kamu sektörü kümülatif genel dengesine ilişkin gösterge niteliğindeki hedefler Mayıs ayında tutturulmuştur. İlerleyen aylardaki kamu kesimi performansı ise bütçe-dışı fonlar, mahalli idareler, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına ait verilerin kamuoyuna güncel bir şekilde açıklanmaması nedeniyle henüz açıklık kazanmamıştır. Ancak, 2002 yıl sonunda kamu kesimi açığının GSMH'nin %10.3'üne ulaşması beklenmektedir.

Toplam Kamu Borcunun GSMH'ya Oranı

(Milyar \$)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
İç Borç	29.3	30.7	37.1	42.4	54.2	84.9	90.6
Dış Borç (Kamu)	51.4	49.8	52.0	52.7	62.2	70.0	83.5
GSMH	184.3	197.0	212.0	190.9	200.2	148.2	192.4
Kamu Borcu/GSMH (%)	43.8%	40.9%	42.0%	49.8%	58.1%	104.5%	90.8%

*TÜSİAD tahmini

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

(GSMH'ya oranı, %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Konsolide bütçe	8.3	7.6	7.3	11.9	10.9	15.9	12.1
Faiz Dışı Kon. Bütçe	-1.7	-0.1	-4.6	-1.8	-5.3	-7.0	-6.5
KİT	-0.5	-0.3	1.4	2.4	1.8	0.3	-0.8
İşletmeci	-0.4	0.6	1.3	2.3	1.6	0.3	-0.8
Mahalli idareler	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.3	0.2
Sosyal güvenlik kurumları	0.0	0.1	0.4	0.2	-0.1	-0.1	0.0
İşsizlik Sigorta Fonu	-	-	-	-	-0.3	-1.0	-1.0
Fonlar	0.6	0.1	0.0	0.8	-0.7	0.0	-0.3
Toplam Kamu	8.7	7.7	9.4	15.6	12.0	15.4	10.3
Bütçe Faizi Hariç	-1.3	0.0	-2.1	1.9	-4.2	-7.5	-8.4

Kaynak: DPT

* DPT Tahmini

KİT'lerde ertelenmiş fiyat artışlarının Haziran sonrasında hayata geçirilmesi, izleyen aylarda KİT dengesinin fazla vermesine neden olmuş, toplam kamu sektörü dengesini de olumlu etkilemiştir. 2002 yılında KİT fazlasının GSMH'ye oranının %0.8 olması beklenirken, bütçe faizi hariç toplam kamu fazlasının GSMH'ye oranı %8.4 olarak tahmin edilmektedir. Konsolide bütçeye ilişkin faiz dışı fazla tahmininin ise, yıl sonuna doğru yaşanan bozulmayla beraber %5.5 olması beklenmektedir.

Konsolide Bütçe

Yıl içerisinde yaşanan siyasi belirsizlik, ertesinden gelen seçimler ve nihayetinde seçim sonrası özellikle vergi tahsilatındaki gecikmeler konsolide bütçeyi olumsuz etkilemiştir. Bütçe hedefleri belirlenirken esas alınan %3'lük büyüme oranının çok üzerine çıkılmasına rağmen bütçe gelirleri reel olarak azalmış, yüksek faiz oranları nedeniyle faiz ödemeleri öngörülenin üzerinde gerçekleşmiş ve faiz dışı harcamalarda ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelerin sonucunda, kamu maliyesi disiplini açısından önem taşıyan faiz dışı fazlada yıl sonu hedefine ulaşamamıştır.

Bütçe performansı açısından 2002 yılı hedefleri altında kalmıştır.

Yıl içerisinde IMF kredisinin Hazine tarafından borç finansmanında kullanılmasına ve yılın ilk dört ayında faiz oranların gerilemesine rağmen, Mayıs ayının ikinci yarısında patlak veren siyasi belirsizlik, sene başından itibaren düşme eğilimi içerisinde olan faiz oranlarının tekrar artmasına sebep olmuş ve iç borç faiz ödemeleri bütçeye ciddi boyutlarda yük getirmiştir. Öngörülenin üzerindeki faiz harcamalarının yanı sıra, yıl içerisinde faiz dışı transfer harcamalarında da önemli bozulmalar olmuştur. Sosyal güvenlik harcamalarında yıl sonu hedefi Ekim ayı itibarıyla aşılrken, sosyal güvenlik kuruluşları arasında en kötü performans SSK'da gözlenmiş, ilk on bir ayda bütçeden yapılan transferler reel bazda %40 artmıştır. İhracattaki artışa paralel olarak vergi iadelerinde de hedeflenenin üzerine çıkılmış ve böylelikle faiz dışı toplam harcamalarda yıl sonu tahsisi Kasım itibarıyla aşılmıştır.

Konsolide Bütçe (Trilyon TL)

	2001 Oca-Kas	2002 Oca-Kas (1)	Reel değ. (%)	2002 Hedef (2)	% (1)/(2)
GELİRLER (I+II+III+IV)	47,118	69,780	-%3	71,218	%98
I. Vergi Gelirleri (a+b)	36,023	54,023	-%2	57,911	%93
a. Dolaysız Vergiler	15,014	18,591	-%19	19,722	%94
b. Dolaylı Vergiler	21,009	35,432	%11	38,189	%93
II. Vergi Dışı Gelirler	6,849	10,070	-%4	7,007	%144
III. Özel Gelir ve Fonlar	3,625	4,548	-%18	6,000	%76
IV. Katma Bütçe	621	1,139	%20	300	%380
HARCAMALAR (I+II+III+IV)	72,670	99,499	-%10	98,131	%101
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	33,152	52,686	%4	55,336	%95
I. Personel	13,455	20,748	%1	21,891	%95
II. Diğer Cari	3,504	5,450	%2	7,783	%70
III. Yatırım	3,052	5,095	%10	5,736	%89
IV. Transferler	52,659	68,205	-%15	62,721	%109
a. Faiz ödemeleri	39,518	46,813	-%22	42,795	%109
Dış Borç	3,079	4,545	-%3	5,895	%77
İç Borç	36,439	42,268	-%24	36,900	%115
b. KİT'lere Transfer	966	1,287	-%13	1,655	%78
c. Sosyal Güvenlik	5,904	9,690	%8	7,930	%122
d. Diğer Transferler	6,272	10,415	%9	10,341	%101
BÜTÇE DENGESİ	-25,553	-29,719	-%24	-26,913	%110
FAİZ DIŞI DENGİ	13,965	17,094	-%20	15,882	%108

Kaynak: Maliye Bakanlığı

2002 yılındaki olumsuz bütçe performansı, harcamalardaki artıştan daha çok bütçe gelirlerinde istenilen seviyelere ulaşılamamasından kaynaklanmıştır. Ağustos’la birlikte sigorta primlerinin toplanmasında seçim ortamı nedeniyle güçlükler yaşanırken, yeni hükümetin öngördüğü vergi mevzuatındaki değişikliklere yönelik belirsizlikler de tahsilata yönelik sorunlar doğurmuştur. Dolaylı vergi gelirleri reel bazda %11 artış göstererek Ocak-Kasım dönemi itibariyle vergi gelirlerinin %65.6’sını, toplam bütçe gelirlerinin de %50.8’ini oluşturmuştur. Öte yandan, Mayıs ayında Merkez Bankası’nın kar aktarımıyla, vergi dışı normal gelirler yıl sonu hedefini aşarak konsolide bütçeyi olumlu etkilemiştir.

Yüksek büyümeye rağmen vergi gelirlerindeki azalma, reform ihtiyacına dikkat çekmektedir.

Bütçe Gelirleri

(Dağılım, %)

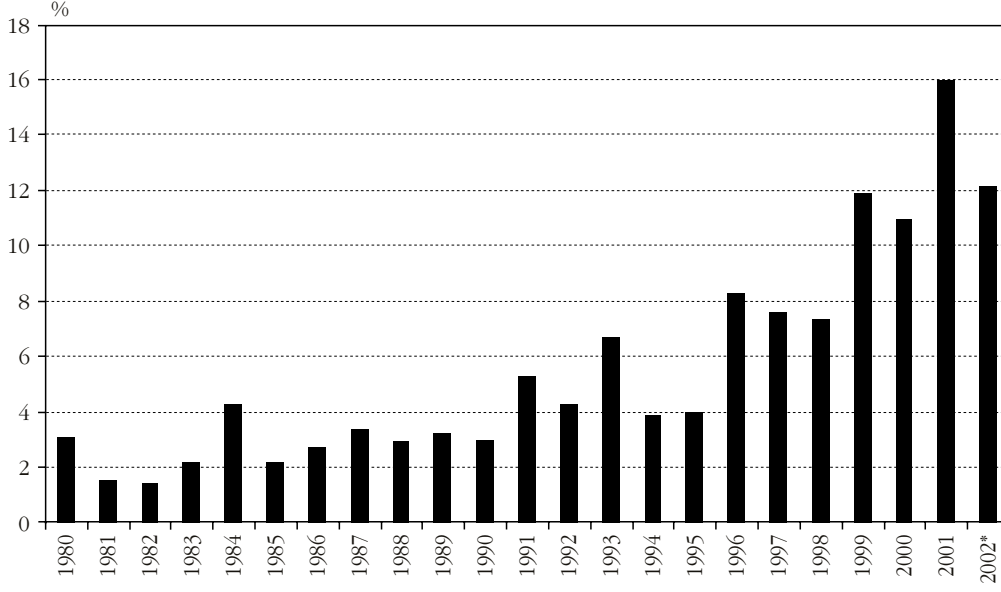
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Dolaylı vergiler/Vergi gelirleri	60.6	59.3	55.6	57.0	60.1	59.5	65.6
Vergi gelirleri/Toplam gelirler	83.1	82.5	80.6	86.6	82.8	77.1	77.4
Vergi gelirleri/Toplam harcamalar	57.0	59.4	58.9	53.8	58.5	49.3	54.3

*Kasım itibariyle

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Toplam konsolide bütçe olarak bakıldığında, bütçe gelirlerindeki reel azalma ve harcamalardaki bozulma sonucu bütçe açığı Kasım itibariyle hedeflerin üzerine çıkarak, 27 katrilyon TL’ye ulaşmıştır. Yıl içinde ekonomik büyümenin beklenenden daha yüksek çıkması ise, 17.1 katrilyon TL’ye ulaşan faiz dışı fazlanın büyüme performansı ile uyumlu olmadığını göstermiştir. 2002 yılında ortalama faiz ve vadelerin istenilen seviyelere ulaşamaması ve mali disiplinin tam olarak sağlanamaması, 2003 yılında da bütçeyi olumsuz etkileyecektir.

Konsolide Bütçe Açığı (GSMH'ya oranı, %)

*DPT Tahmini

Kaynak: DPT

Bütçe Açığının Finansmanı

2001 yılında gerçekleşen borç operasyonu sonucunda iç borç stokunda hızlı bir artış olmuştur. Bu artışın etkisiyle toplam brüt kamu borç stokunun GSMH'ye oranı %58.1'den sürdürülemez bir boyut olan %104.5'e çıkmıştır. Sürdürülemez boyuta gelen borç stokunun GSMH'ye olan oranının azaltılması son derece önem kazanmıştır. 2001 Mayıs ayında imzalanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde, IMF'den sağlanacak krediler bütçe harcamalarında kullanım amacıyla Hazine hesabına aktarılmıştır. Böylece 2002 yılı boyunca bütçe açığının finansmanında iç kaynak kullanımının payı azalırken dış kaynağın payı artmıştır.

2002 yılının ilk 11 ayında konsolide bütçe finansman dengesi bir önceki yılın aynı dönemine göre %6.6 artış göstermiştir. 2002 yılı boyunca IMF'den sağlanan 12.5 milyar doların bütçe harcamalarında kullanılmasının etkisiyle, bir önceki sene 5 trilyon TL net çıkış gösteren dış borçlanma kaleminden, 15.7 trilyon TL tutarında net giriş olmuştur. İç borçlanmada ise yükselen risk priminin etkisiyle uzun dönemli devlet tahvilinden kısa dönemli hazine bonosuna olan geçişin devam ettiği görülmektedir. Bu dönüşümün etkisiyle bütçe finansmanı içinde devlet

Bütçe finansmanında net iç borçlanma azalırken, IMF kredisinin yardımıyla net dış borçlanma artmıştır.

2002 yılında bütçe finansmanı, bütçe amaçlı kullanılan IMF kredisinin yanında kısa vadeli hazine bonosu ile karşılanmıştır.

tahvili kaleminden net 2.4 trilyon TL tutarında ödeme yapılmıştır. Aynı dönemde 16.6 trilyon TL tutarında net hazine bonosu ihraç edilmiştir. Bu gelişmeler ışığında 2001 yılında bütçe finansmanının %81'i iç borçlanmadan karşılanırken bu sene bu oran %50'ye gerilemiştir. Aynı dönemde IMF kredisine ve yurtdışı piyasalardan Eurobond borçlanması na ağırlık verilmesinin etkisiyle bütçe finansmanında dış borçlanmanın payı %55'e çıkmıştır.

Nakit Dengesi ve Finansmanı (Trilyon TL)

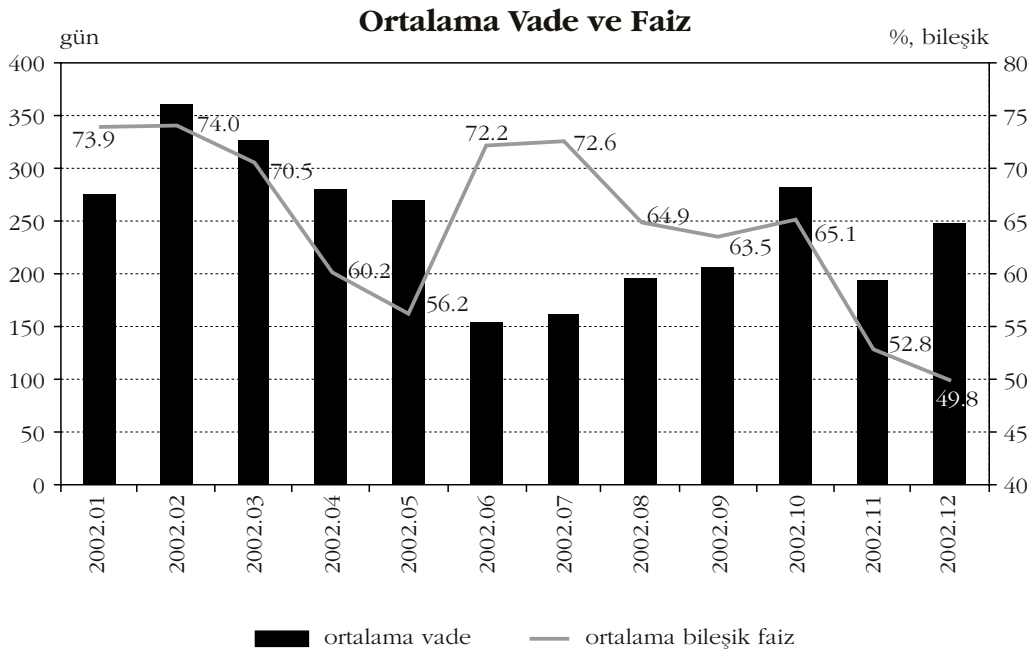
	2001	2002	%
	Kasım	Kasım	Değişim
BÜTÇE DENGESİ	-25,553	-29,719	16.3%
BÜTÇE EMANETLERİ	-582	-1,101	89.2%
AVANSLAR	-416	2,524	-706.7%
NAKİT DENGESİ	-26,551	-28,295	6.6%
FİNANSMAN	26,551	28,295	6.6%
DIŞ BORÇLANMA,NET	-4,968	15,670	415.4%
Kullanım	3,508	21,647	517.1%
Devirli+Garantili Borç Geri Dönüşleri	615	1,517	146.8%
Ödenen	-9,090	-7,494	-17.6%
İÇ BORÇLANMA,NET	21,541	14,155	-34.3%
Devlet Tahvili,net	9,815	-2,444	-124.9%
Satış	34,943	27,397	-21.6%
Ödenen	-25,129	-29,841	18.8%
Hazine Bonosu,net	11,726	16,600	41.6%
Satış	37,282	58,487	56.9%
Ödenen	-25,556	-41,887	63.9%
Garantili Borç Geri Dönüşleri	0	0	0.0%
DİĞER	9,977	-1,529	-115.3%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İç Borç Stoku ve Faizler

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu fon bulmakta karşılaşılan zorluklar ve bozulan bütçe dengesi, 2002 başında faiz oranlarını %70'lerin üzerinde tutmuştur. Ancak, 2002 Ocak ayında imzalan Stand-by Anlaşması'yla önemli miktarda dış kaynak sağlanması, enflasyondaki hızlı düşüş eğilimi ve mali piyasalarda istikrarın nispeten sağlanması, ilk beş ayda faizleri %60'ın altına çekmiş, yüksek faizler ve iç borcun döndürülebilmesine ilişkin endişeleri hafifletmiştir. Diğer yandan, Mayıs ayında %56.2'ye kadar düşen aylık faiz, politik risk primine bağlı olarak Haziran ve Temmuz aylarında tekrar eski seviyelerine yükselmiş, Ağustos ayında toparlansa da seçim öncesinde, Eylül ve Ekim aylarında, ortalama borçlanma maliyetleri devam eden belirsizlik sonucu sırasıyla %63.5 ve %65.1 olarak gerçekleşmiştir. Seçim sonrasında ise iç ve dış piyasalarda ortaya çıkan olumlu beklentiler ve güven ortamı faiz oranlarında düşüşe neden olmuş, Aralık ayı ortalaması %50 olarak gerçekleşmiştir. İç borçlanma vadeleri de risk primlerindeki gelişmelere paralel hareket etmiştir. 2001 yılında ortalama 5 ay vade için nominal bazda %97.4 bileşik faizle iç borçlanma gerçekleştiren Hazine, 2002'de ortalama vadeyi 8 aya çıkarırken maliyetini de %64'e indirmiştir.

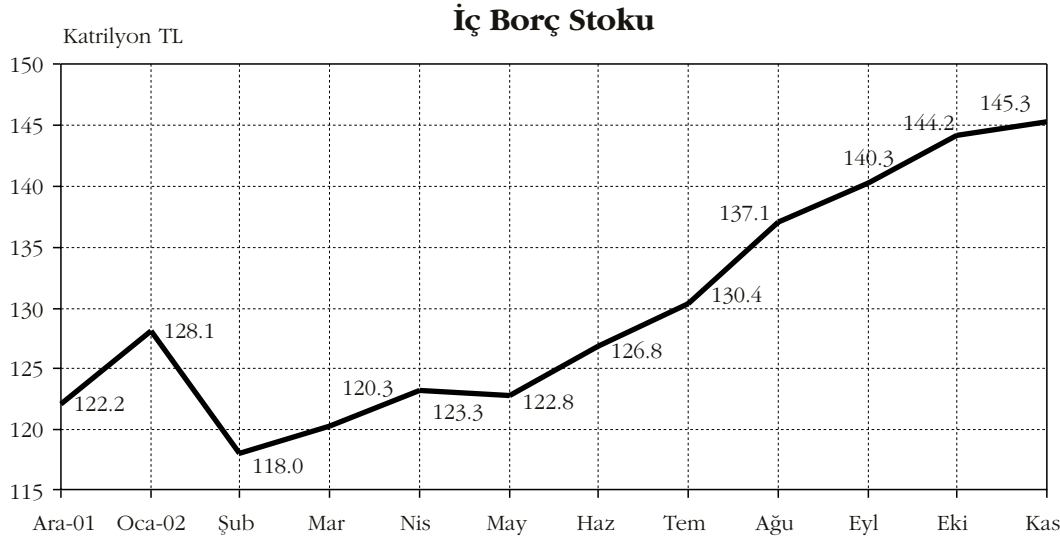
2002 yılında Hazine'nin borçlanma maliyetini belirleyen temel faktör siyasetteki gelişmeler olmuştur.

Fiyat artışlarının belirlenen yıl sonu enflasyon hedefiyle uyumlu hareket etmesine rağmen siyasetteki gelişmelerin piyasalarda yarattığı belirsizlik sonucu reel faizler yıl içerisinde yükselmeye devam etmiş, seçimlerin ardından politik istikrarın sağlanmasıyla belirsizliğin piyasalarda yarattığı olumsuz etki tersine işlemeye başlamış ve reel faizler düşme trendine girmiştir. Reel faizler 2002 yılında ortalama %13 seviyesinde seyretmiştir.

Borç stoku açısından reel faizlerin düşmesi önemini korumaktadır

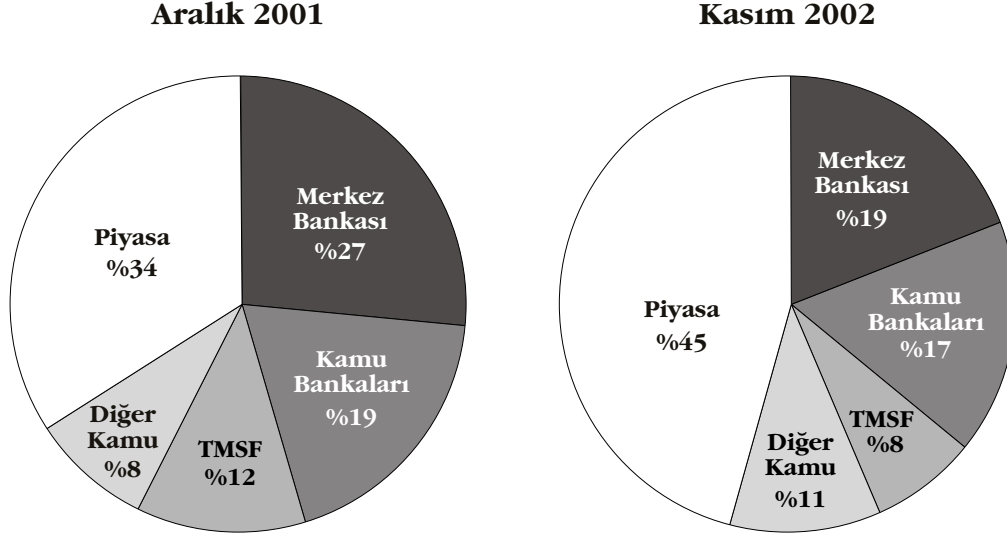
İç borç stoku 2002 başına göre 23.1 katrilyon TL artarak Kasım itibariyle 145.3 katrilyon TL'ye (90.9 milyar dolar) ulaşmıştır. Yıl içerisinde toplam net borçlanmanın Hazine itfalarına oranı ise %88 ile beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. 2002 sonu itibariyle, iç borç stokunun %43.9'u değişken faizli, %18.1'i döviz cinsinden ve %13.5'i dövize endeksli DİBS'lerden oluşmaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

IMF kredilerinin önemli bölümünün yıl içerisinde kamuya olan borçların azaltılmasında kullanılmış olması sonucu, iç borç stokunda kamuya olan yükümlülüklerin payı yıl başına göre 12 puan azalarak Kasım itibariyle %54'e gerilemiş, buna karşılık kamuya olan yükümlülüklerin yarattığı iç borcun döndürülebilmesine ilişkin avantaj nispeten azalmıştır. Bu nedenle, yüksek reel faizler başta olmak üzere, borç stokunun Irak'a askeri operasyon gibi muhtemel dış risklere ve akabinde petrol fiyatları ve finansal piyasalarda yaşanacak dalgalanmalara karşı hassasiyeti, iç borç stokunda piyasaya olan borçların payının yükselmesiyle birlikte artmıştır.

**Alacaklılara Göre İç Borç Stoku
(% Paylar)**

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Konsolide bütçe dış borç stokunda ise, IMF'den bu yıl içinde 12.5 milyar dolar tutarında kredi kullanımına paralel olarak artış kaydedilmiş, Kasım ayında da Bankacılık Dışı Finansman Kuruluşları'ndan sağlanan kredilerdeki kullanım miktarındaki artışla birlikte borç stoku 2001 yılı sonundaki 38.8 milyar dolar düzeyinden 55.5 milyar dolara tırmanmıştır. Böylelikle, Hazine'nin doğrudan borçlusu olduğu konsolide bütçe bazında dış borç stoku 55.5 milyar dolar ve iç borç stoku 90.9 milyar dolar olmak üzere toplam borç stoku 2001 sonundaki 123.6 milyar dolar düzeyinden Kasım ayı itibarıyla 146.4 milyar dolara yükselmiştir. Konsolide bütçe toplam borç stokunun %13'ünü IMF kredileri oluştururken, %29 ve %19'luk dilimlerini sırasıyla iç ve dış piyasa borçları oluşturmaktadır. Yurtiçi kamu kesimi borçlarının payı ise %30'dur.

IMF'den sağlanan kredi ve döviz cinsinden borçlanma konsolide dış borç stokunu artırmıştır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri

1999 yılında kamu fiyatlarının özel sektör fiyatlarının üstünde belirlenmesi, KİT açıklarının artmasını önlerken, 2000 ve 2001 yıllarında da özellikle enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lerin fiyatlarının enflasyon ve döviz kurundaki gelişmelere paralel olarak artırılması KİT dengesini olumlu etkilemiştir. 2002 yılında ise, KİT fiyatlarında enflasyonla mücadeleyi destekleyici bir politika uygulanması öngörülmüştür. Bu çerçevede, 2002 yılında KİT fiyatlarının, geriye dönük olarak endekslenmenin önüne geçilebilmesi amacıyla, KİT'lerin finansal durumlarının bozmayacak şekilde azaltılması planlanmış, birçok KİT fiyatı yılın ilk yarısında dondurulmuştur. Ancak, bu durum KİT'lerin mali durumlarını zayıflatmış, bunun üzerine Haziran ve Temmuz aylarında ertelenen fiyat artışları hayata geçirilmiştir. İzleyen aylarda KİT'lerde fiyat politikası olarak, önceki gelir kayıplarının telafi edilmesi ancak maliyetlerdeki düşüşlerin imkan verdiği ölçüde de reel indirimlerin yapılması öngörülmüştür. 2002 yılında fiyat politikalarının yanı sıra, KİT'lerde istihdam konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

KİT'lerde ve kamu sektörünün diğer kısımlarında kamu işçilerinin istihdamını rasyonelleştirme çerçevesinde, aşırı istihdamı azaltma çalışmaları 2002 yılında da devam etmiştir. Ocak ayında KİT'lerdeki tüm istihdam ve kadrolar incelenmiş, 45,800 atıl kadro saptanmıştır. Atıl kadroların tasfiyesinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanmış, 45,800 kamu işçisinin Ekim sonuna kadar üçte iki oranında azaltılmasına ilişkin performans kriteri konulmuştur. Temmuz sonuna kadar 13,922 işçi KİT'lerden emekli olarak hedefler doğrultusunda ilerlenmiştir. Ancak seçim sürecinde kalan istihdam indirimi gerçekleştirilememiş, yaklaşık 12,000 kişilik kadronun eksiltilmesi ertelenmiştir.

Kamu kesimi dengesine ait verilerdeki eksikliğe paralel olarak, KİT'lerle ilişkin verilerdeki çelişkiler ve 2002 yılı KİT denge gerçekleştirmelerinin takip edilememesi, KİT'lerin kar-zarar durumları ve finansman ihtiyaçları ile ilgili sağlıklı güncel bir analiz yapılabilmesini engellemektedir.

KİT'lerin üretim ve istihdam politikalarının rasyonelleştirilmesi, kamu kesimi reformunda önemli bir yer tutmaktadır.

İşletmeci KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler*

(Milyar TL)

	1999	2000	2001(1)	2002(2)
Toplam Personel Adedi (Kişi)	376,114	374,037	329,217	304,003
Toplam Personel Harcamaları	2,039,456	3,286,052	3,998,537	4,968,754
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	8,808,864	15,045,784	25,222,364	38,178,049
Görev Zararı Tahakkukları	556,514	638,933	905,838	961,401
İşletme Faaliyet Kar-Zararı	619,842	273,701	2,838,289	4,419,073
Faiz Ödemeleri	253,649	423,324	1,015,142	1,182,049
Dönem Kar-Zararı	505,955	-141,537	378,619	2,356,954
Sabit Sermaye Yatırımları	1,053,416	1,834,736	2,304,852	3,411,000
Bütçe Transferleri	421,750	885,908	1,200,000	1,655,000
Borçlanma Gereği	-1,766,254	-1,994,098	-117,254	-113,463
Borçlanma Gereği**	-2,188,004	-2,880,006	-1,317,254	-1,768,463
Pers. Harcamaları/Hasılat (%)	23.15	21.84	15.85	13.01
Faiz Ödemeleri/Hasılat (%)	2.88	2.81	4.02	3.10
Borçlanma Gereği/GSMH (%)	-2.26	-1.58	-0.06	-0.04
Borçlanma Gereği / GSMH (%)**	-2.80	-2.29	-0.71	-0.63

Kaynak: DPT

(1) Tahmin

(2) 2002 Programı

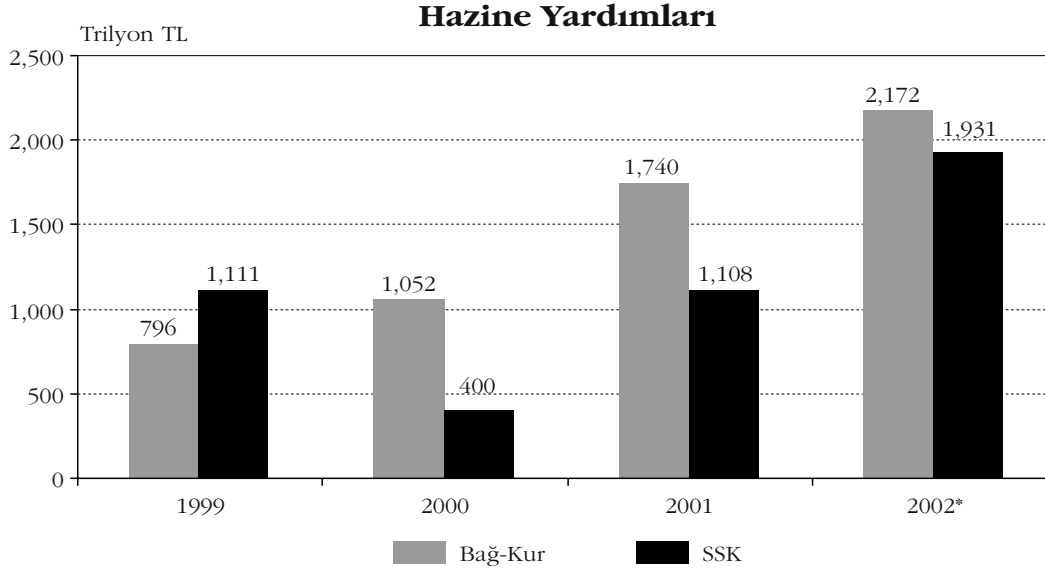
* Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar hariç

** Bütçe Transferleri hariçtir.

Sosyal Güvenlik

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sigorta primlerinin yeterince artırılabilmesini engellemiş, hızla artan sigorta ve sağlık giderleri sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarını artırmıştır. 2002 yılında ise, giderler hızlı bir şekilde artmaya devam ederken primlerin tahsilatında seçim dönemine has sıkıntılar yaşanmıştır. Dolayısıyla, sosyal güvenlik kuruluşlarının her geçen yıl büyüyen gelir-gider açığı, 2002 yılında da artış trendini korumuştur. Bu açıkları karşılamak üzere Bağ-Kur ve SSK'ya yapılan hazine yardımlarının GSMH'ye oranının 2001 yılındaki %1.59 seviyesinden 2002 yılında %1.77'ye yükselmesi beklenmektedir. Emekli Sandığı'na yapılan hazine yardımları da eklendiği takdirde bu oranın %3.08'den %3.40'a çıkması öngörülmektedir.

Sosyal Güvenlik sisteminde bireysel emeklilik başta olmak üzere, reform çalışmalarına hız verilmelidir.

**Ekim itibariyle*

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Sosyal güvenlik açıklarının finansmanı amacıyla bütçeden 7.9 katrilyon TL tutarında ödenek ayrılmış, ancak bu miktarın tamamına yakın kısmı Eylül ayı itibariyle kullanılmıştır. Kasım itibariyle sosyal güvenlik kuruluşlarına bütçeden yapılan transferler 9.7 katrilyon TL'ye ulaşmış, sosyal güvenlik kalemi konsolide bütçe içerisinde ciddi bir probleme dönüşmüştür.

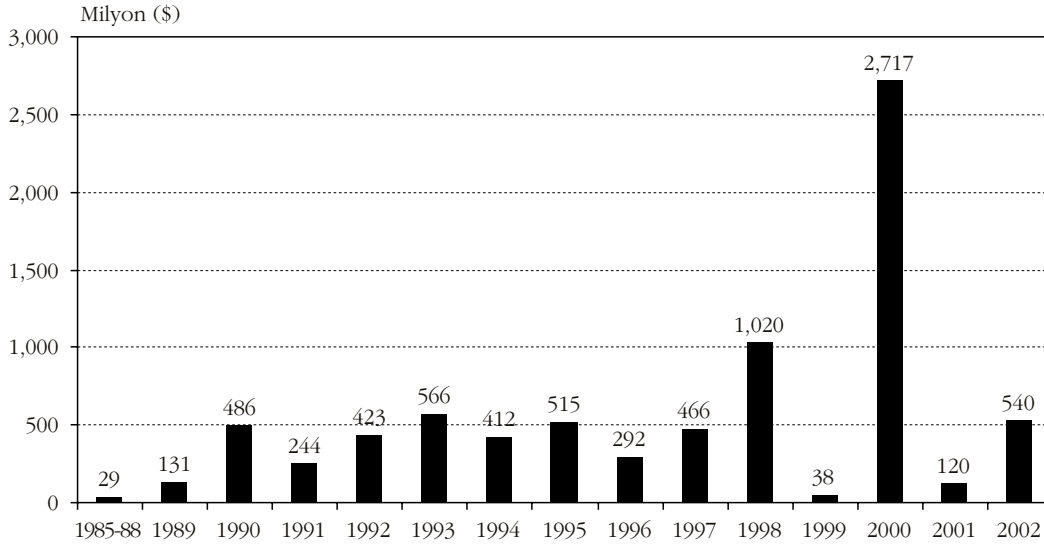
Diğer yandan, sosyal güvenlik açıklarının azaltılması amacıyla özel emeklilik programları geliştirilmiş, bu kapsamda 8 hayat sigorta şirketi emeklilik şirketine dönüşüm için gerekli yasal izinlerini temin etmiştir.

Özelleştirme

Rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması ve devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması amacıyla 1985 yılından bu yana 221 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz ve 4 elektrik santrali özelleştirme kapsamına alınarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir. 22 kuruluşteki kamu payı, 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz değişik nedenlerle özelleştirme kapsamından çıkarılarak eski statülerine iade edilirken, halen özelleştirme kapsamında 34 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 27 tanesinde %50'nin üzerinde kamu payı vardır.

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 3 katrilyon TL (8 milyar \$) düzeyindedir.

Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Özelleştirme uygulamalarının başlangıcından 2001 sonuna kadar 2.1 katrilyon TL (6.9 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 415 trilyon TL'lik (2 milyar \$) temettü geliri ve 645 trilyon TL'lik (1.1 milyar \$) diğer kaynaklarla birlikte 1985-2001 dönemi toplam kaynakları 3.2 katrilyon TL (10 milyar \$) düzeyine ulaşmıştır. Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 3 katrilyon TL (9.7 milyar \$) tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir.

2002 yılında, özelleştirmeden 700 milyon dolarlık gelir elde edilmesi planlanırken, toplam bedeli 540 milyon dolar olan satış/devir gerçekleştirilmiştir. Söz konusu satış ve devirlerin 260 milyon dolarlık tutarı tahsil edilirken, satış/devir onayı alınan ve sözleşmesi imza aşamasında olan uygulamaların toplam tutarı 712 bin dolardır.

B Ö L Ü M

PARA POLİTİKASI VE GELİŞMELER

Para Politikası ve Gelişmeler

Son yıllarda, siyasal istikrarsızlık, yapısal reformların gerçekleştirilememesi ve kısa vadeye odaklı politikalar nedeniyle kamu maliyesi disiplininin sürdürülememesi gibi nedenlerle oluşan ekonomik krizler, uygulamakta olan istikrar programlarını başarısız kılmıştır. Bu nedenle uygulamaya başlanan istikrar programlarının inandırıcılığı azalmış, programların başarısı için gerekli toplumsal destek büyük ölçüde sağlanamamıştır. Ancak, Merkez Bankası'nın bağımsızlığını güvence altına alan yasa değişikliği ve sağlıklı bir bankacılık sistemi için alınan radikal tedbirler gibi temel yapısal reformların 2001 ve 2002 yıllarında önceki dönemlere göre hız kazanması, kamu maliyesi disiplininin sürdürülmesine yönelik ciddi tedbirlerin alınmasıyla birlikte ekonomide istikrar arayışını desteklemiş ve 2002 yılında yeni istikrar programı uygulanmaya başlamıştır.

İmzalanan Stand-by Anlaşması çerçevesinde uygulanacak ekonomik programının parasal ayağı, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki belirleyiciliğini artıran, döviz kurunun ise arz-talep koşulları altında piyasada belirlenmesini öngören bir çerçeveye oturtulmuştur. Diğer bir deyişle, Merkez Bankası bekleyişleri yönlendirmede etkin bir çıpa olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanmayı hedeflemiştir. Para politikasının nominal çıpası ise para tabanıdır. "Örtük enflasyon hedeflemesi" olarak adlandırılan gelecek dönem enflasyonuna odaklanan bir para politikası stratejisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda, para tabanı için dönemler itibarıyla, enflasyon hedefi ile tutarlı hedefler konulmuş, ancak para politikası kararlarında gelecek dönem enflasyonuna ilişkin gelişmelerin belirleyici olması öngörülmüştür. Böylelikle, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizler yoluyla şekillendireceği enflasyon bekleyişleri ve nihayetinde enflasyonun kendisinin zımnen de olsa çıpa işlevi görmesi planlanmıştır.

Uygulanacak para programında, 2002 sonu için nominal bazda %40 olarak hedeflenen para tabanı artışının nominal milli gelir artışıyla tutarlı olması düşünülmüştür. Bir başka deyişle, parasal hedefleme ile amaçlanan, makroekonomik hedeflerle uyumlu bir parasal genişlemenin ötesine geçilmemesidir. Bunun için, sene başında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşmasında belirtilen para programına göre Para Tabanı

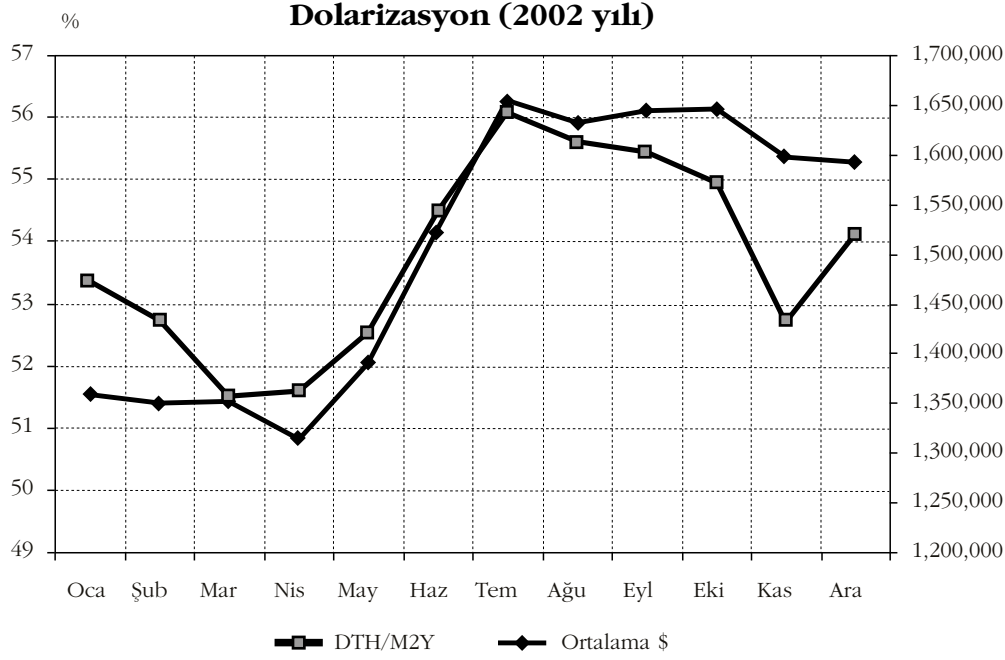
2002-2004 istikrar programı arkasından önemli bir destek bulmuştur.

Programın para politikası örtük enflasyon hedeflemesi ekseninde oluşmuştur.

Yıl sonu enflasyon rakamları Merkez Bankası para politikasının başarısını teyit etmiştir.

nı, Net İç Varlıklar ve Net Uluslararası Rezervlere ilişkin gösterge niteliğinde hedefler konulmuştur. Ancak, siyasi belirsizlikler ve erken seçim sürecinde enflasyonla mücadelenin güçlendirilmesi amacıyla gösterge niteliğindeki Para Tabanı ve Net Uluslararası Rezervlere ilişkin hedefler 30 Temmuz 2002 tarihli Niyet Mektubu'yla performans kriterine dönüştürülmüştür. Parasal hedeflemenin yanı sıra, kısa vadeli faiz oranlarının fiyat istikrarı için etkin bir politika aracı olarak kullanılması öngörülmüştür. Merkez Bankası yıl içerisinde, belirlenen performans ve gösterge niteliğindeki kriterleri yerine getirerek Stand-By anlaşmasında belirtilen para programı ile uyumlu bir performans sergilemiş, kısa vadeli faiz oranlarını da etkin bir politika aracı olarak kullanarak enflasyonu yıl sonu hedeflerinin altında kontrol etmeyi başarmıştır. Enflasyonla mücadele açısından, uygulanan para programının etkinliğinde 2002 yılında talep ve maliyet baskılarının nispeten düşük olması etkili rol oynamıştır. Yıl içerisinde yaşanan yüksek büyümenin ihracat ve stok yenilemesi kaynaklı olması, en önemli maliyet unsurlarından biri olan dolar kurunun TL'ye karşı değer kaybetmesi Merkez Bankası'nın para politikasının etkinliğini artırmıştır.

2001 Şubat ayında yaşanan devalüasyonunun ardından geçilen dalgalı kur rejimine 2002 yılında da devam edilmiştir. Dalgalı kur rejimiyle kur riskinin piyasada olması, kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerini sınırlamış ve bankaların açık pozisyonlarını düzenleyen BDDK düzenlemelerine destek olmuştur. Ancak, kriz sonrası döviz piyasasının yeterli derinliğe ulaşamaması, yıl içerisinde Merkez Bankası'nın kurlardaki aşırı dalgalanmaları önlemek amacıyla piyasaya sınırlı müdahalelerde bulunmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Merkez Bankası'nın yaptığı döviz alım ihaleleri, dış borç servisi için döviz rezervlerini belirli düzeyde tutmaya yönelik olarak gerçekleşmiş, kur seviyesine yönelik bir hareketten kaçınılmıştır. 2002 yılı başlarında ekonomik programa olan güvenin artmasıyla beraber kurlar Nisan ayına kadar nominal ve reel olarak gerileme göstermiştir. Kurlardaki gerileme, zayıf iç taleple birlikte enflasyonun düşme eğilimine destek vermiştir. Bu süreçte, enflasyonda ve enflasyonist bekleyişlerde görülen iyileşmeye paralel olarak DTH'ların toplam para arzındaki payı azalmaya başlamış, Merkez Bankası'nın sene başında ekonomik büyümeyi destekleyeceğini düşündüğü ters para ikamesi kısmen gerçekleşmiştir.

Kaynak: TCMB

Döviz kurlarının piyasa şartlarında belirlendiği ortamda, Merkez Bankası, faiz oranlarını etkin bir şekilde enflasyona yönelik kullanabilmiştir. Döviz kuru ve ödemeler dengesindeki gelişmeler ve ekonomideki düşük talep Merkez Bankası'nın, kısa vadeli faiz oranlarını kontrollü bir şekilde düşürerek geçmişe yönelik enflasyon beklentilerini ortadan kaldırma ve ileriye yönelik beklentileri şekillendirme işlevine yardımcı olmuştur. Merkez Bankası kısa vadeli borçlanma faiz oranlarını Ocak-Nisan döneminde 4 kez azaltarak gecelik borçlanma faizini %48'e düşürmüştür.

2002 başındaki olumlu konjonktür Merkez Bankası'nın faiz indirimine imkan sağlamıştır.

TCMB Kısa Vadeli Faiz Oranları

Vade	Kotasyon	Önceki	20	14	8	30	5	11
			Şubat	Mart	Nisan	Nisan	Ağustos	Kasım
			2002	2002	2002	2002	2002	2002
Gecelik (O/N)	Borçlanma	59	57	54	51	48	46	44
Gecelik (O/N)	Borç Verme	62	62	61	58	55	53	51
1 Hafta	Borçlanma	62	59	55	52	49	46	44

Kaynak: TCMB

Sene başından Nisan ayına kadarki süreçte ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler, Mayıs ortasından itibaren piyasalarda siyasi belirsizlik algılamasının oluşması ile tersine dönmüş, kurlar ve faizler belirgin şekilde artarak enflasyonist baskı yaratmıştır. Ancak iç talebin yıl boyunca yetersiz seviyelerde bulunması, enflasyondaki yükseliş eğilimini sınırlamış ve program kazanımlarının kaybedilebileceği korkusunu yersiz bırakmıştır. Bununla birlikte, döviz ve para piyasalarında görülen istikrarsızlığın yanı sıra, enflasyonist beklentilerdeki düşme eğiliminin durması, Merkez Bankası'nın faiz indirimine devam etmesine önemli bir engel oluşturmuştur. Ağustos ayına gelindiğinde ise, maliye ve para politikaları ile yapısal reformlar ve düzenlemelerin ekonomik programda öngörüldüğü gibi devam etmesi ve Avrupa Birliği uyum yasalarının TBMM tarafından onaylanması gibi olumlu faktörler, iyimser piyasa beklentilerini uzun vadeler için korumuş, Merkez Bankası'nın bir kez daha faiz indirimine başvurmasına imkan vermiştir. 5 Ağustos itibariyle, Merkez Bankası gecelik borçlanma faizini %48'e düşürmüştür. Ağustos ayından itibaren ise kurlar istikrar kazanmış, seçimler sonrasında yeni hükümetin istikrar programını devam ettireceği beklentisiyle oluşan güven ortamı ve özellikle yerli ve yabancı yatırımcıların Avrupa Birliği üyelik sürecindeki gelişmeleri olumlu karşılamaları ile birlikte Türk lirası Aralık ayı başlarına kadar değer kazanmış, genel gidişata ilişkin beklentilerde Eylül ayından itibaren belirgin bir iyileşme gözlemlenmiştir. Bu iyileşmeye paralel olarak enflasyon beklentilerinin 2002 sonu hedefinin altında seyretmesi, 11 Kasım'da Merkez Bankası'nın bir kez daha kısa vadeli faiz oranlarını indirmesine imkan vermiştir. Böylelikle, 2002 yılı içinde kısa vadeli faiz oranları 6 kez indirilerek, gecelik borçlanma faiz oranı %59'dan %44'e, 1 haftalık borçlanma faiz oranı ise %62'den %44'e düşürülmüştür.

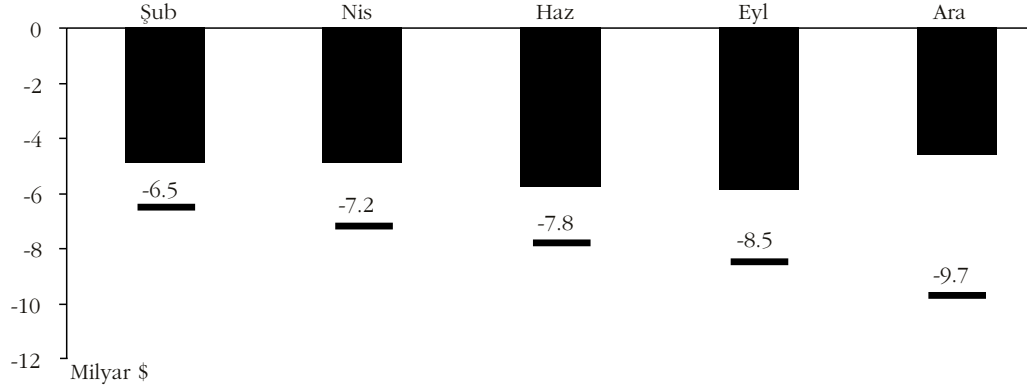
2002 yılı para programında belirlenen parasal hedefler, dönemler ve yıl sonu itibariyle tutturulmuştur. IMF kredisinin kullanımı ve kamu bankalarının görev zararı için ihraç edilen kağıtların erken itfalarının etkisiyle on iki ayda merkez bankası parası %106 artış göstermiş ancak API aracılığıyla piyasadan 7.2 katrilyon TL çekilmesi sonucunda fazla likidite sterilize edilmiş ve yıl sonunda parasal tabanın artışı 2001 sonuna göre %33 olmuştur. Uygulanan para programı çerçevesinde Net Uluslararası Rezervler ve Net İç Varlıklar kalemlerine ilişkin hedefler de tutturulmuştur. Net Uluslararası Rezervler gerçekleştirmeleri yıl içerisinde performans kriteri niteliğindeki alt sınırlarının üstünde yer alırken, Net İç Varlıklar gerçekleştirmeleri gösterge niteliğindeki üst sınırların altında kalmıştır.

**Merkez Bankası
faiz oranlarını
siyasi istikrar izin
verdiği ölçüde kul-
lanmıştır**

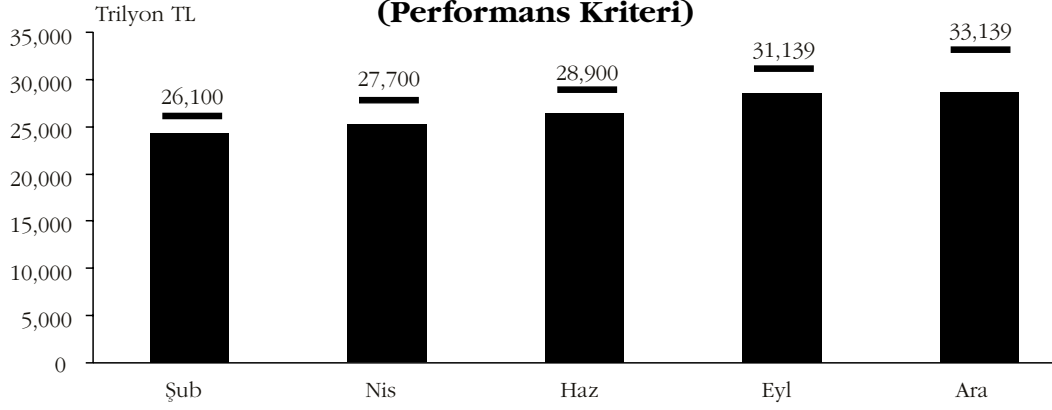
**Stand-by Anlaşma-
sı'nda belirlenen
parasal hedefler
tutturulmuştur.**

2002 Yılı Merkez Bankası Para Programı Hedefleri

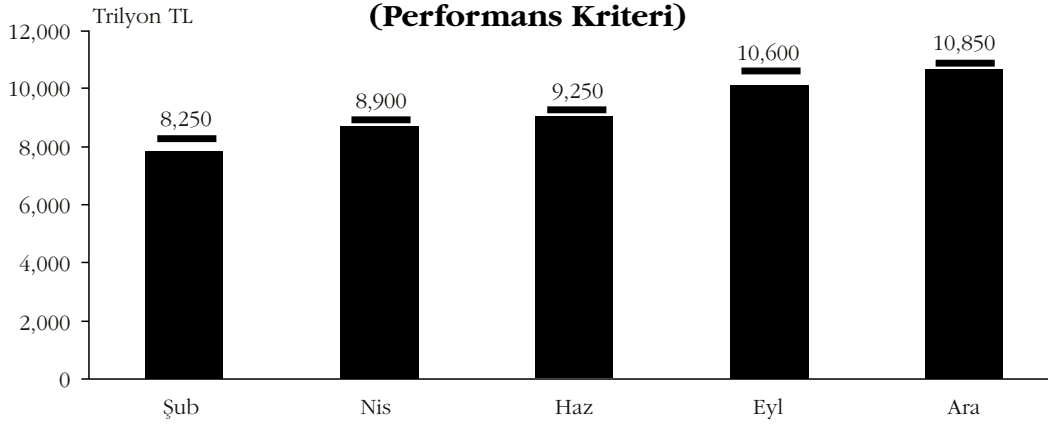
Net Uluslararası Rezervler (Performans Kriteri)

Net İç Varlıklar (Performans Kriteri)

Para Tabanı (Performans Kriteri)

■ Gerçekleşme ■ Hedeflere ilişkin sınırlar*

* NİV ve Para Tabanı'na ilişkin hedefler üst sınır, NUR'a ait hedef ise alt sınırdır.

Kaynak: TCMB

TCMB Analitik Bilançosu

(Seçilmiş Kalemler, Milyar TL, dönem sonu itibariyle)

	2001/3	2001/4	2002/1	2002/2	2002/3	2002/4
Net Dış Varlıklar	-10,220,569	-12,704,648	-1,843,005	-1,195,673	2,199,946	2,439,075
Net İç Varlıklar	18,047,607	20,455,413	10,268,182	10,224,478	7,941,697	7,964,092
Para Tabanı	7,827,038	7,750,765	8,425,176	9,028,805	10,141,643	10,403,167
Merkez Bankası Parası	7,099,888	9,529,913	15,645,893	18,726,442	18,645,427	19,707,515
Net APİ Borçları	-1,575,257	1,111,611	6,214,187	8,654,683	7,165,420	8,451,903
Kamuya Açılan Net Krediler	21,342,754	28,894,724	25,994,294	24,911,857	20,898,815	23,886,947
Değerleme Hesabı	204,278	115,551	-326,683	-1,510,933	-1,641,972	-752,727

Net Dış Varlıklar = Dış Varlıklar - (Dış Yükümlülükler + Bankalar Döviz Mevduatı)

Rezerv Para = Net Dış Varlıklar + Net İç Varlıklar

Kaynak: TCMB

Para politikası araçlarının yalnızca enflasyon hedefine yönelik olarak kullanılacağı "Enflasyon Hedeflemesi" için uygun koşullar 2002 yılında gerçekleşmemiştir. Kamu maliyesinde disiplinin tam olarak yerleşmesi, dalgalı kur rejimine geçişin ardından dövizde arzu edilen istikrarın henüz gerçekleşmemesi, finansal derinliğin sağlanamaması, bankacılık reformu başta olmak üzere reform sürecinde aksamaların ortaya çıkması gibi faktörler, fiyat ve ücretlerde mevcut geriye endeksleme mekanizmaları ile konut, eğitim ve sağlık sektörlerindeki enflasyon katılığı ile birlikte enflasyon hedeflemesi için uygun koşulların oluşmasında önemli rol oynamışlardır. En önemli etken ise Mayıs itibariyle artan siyasi belirsizlik ve ardından seçim sürecinin başlaması olmuştur. 2003 yılında da, enflasyon hedeflemesine geçilene kadar, "örtük enflasyon hedeflemesi" stratejisine devam edilmesi, kısa dönemli faiz oranlarının gelecek dönem enflasyonuna odaklı olarak belirlenmesi beklenmektedir. Para tabanı ise yine ek bir çıpa işlevi görecektir. Kamu maliyesindeki disiplinin korunması ve başta bankacılık sektöründe yeniden yapılanma olmak üzere yapısal reformlara devam edilerek mevcut ekonomik programın devamı, 2003 yılında para politikalarının etkinliğini sağlayacak önemli faktörlerdir. Irak operasyonun piyasalar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler ve iç talep artışının neden olacağı enflasyonist baskı ise 2003 yılında para politikalarının başarısını önemli ölçüde etkileyecektir.

2003 yılında, dış konjonktürdeki belirsizliklerin azalması ve programın uygulamasında güven ortamının sağlanması önem kazanmaktadır.

Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler

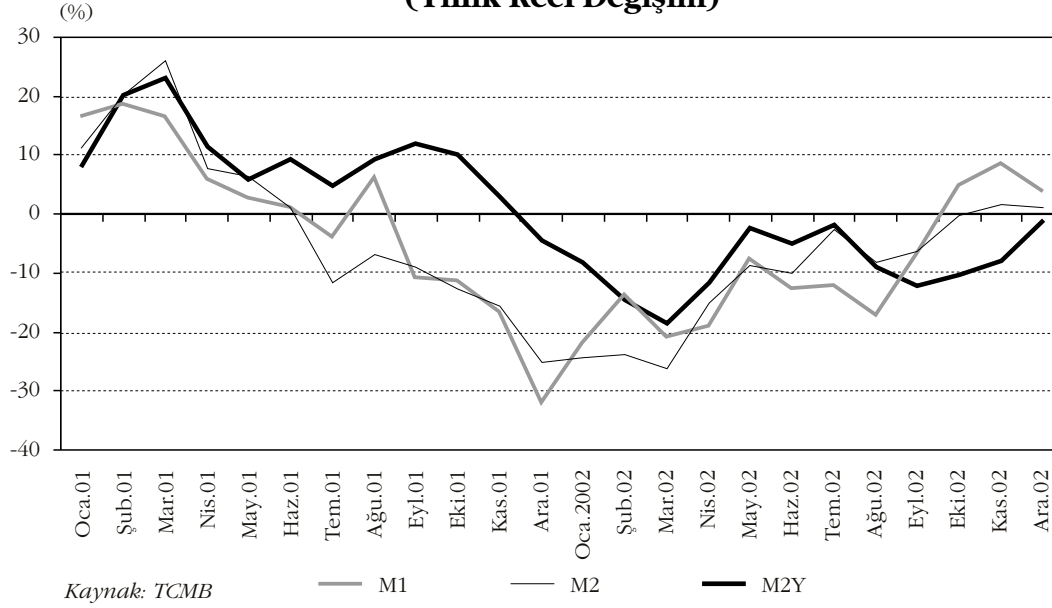
Merkez Bankası'nın Şubat 2001 krizi sonrası kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla söz konusu bankalara ihraç ettiği özel tip Devlet İç Borçlanma Senetleri ve bunların geri alımıyla piyasada önemli miktarda fazla likidite oluşmuştur. Merkez Bankası, dolaylı yoldan piyasalara sağladığı likidite imkanının yanı sıra, oluşan fazla likiditeyi de Bankalararası Para Piyasası (BPP)'ndaki TL depo işlemleri ve açık piyasa işlemleri çerçevesinde gerçekleştirilen ters repo işlemleri ile sterilize etmiştir. 2002 yılı sonu itibarıyla piyasadaki fazla likidite 9.7 katrilyon Türk lirası düzeyinde gerçekleşmiştir. Merkez Bankası'nın dolaylı ve dolaysız enstrümanlarla piyasalara önemli boyutlarda likidite vermesi, güçlü bir bankacılık sisteminin ve faiz oranlarının düşmesinin program açısından önemini yansıtmıştır. Likidite sağlama açısından, 2002 yılında Merkez Bankası'nın operasyonel yapısında da önemli değişiklikler olmuştur. Merkez Bankası, BPP'de aracılık işlevine 2 Aralık 2002 tarihinde son verirken, bankacılık sisteminde gün içinde oluşan geçici likidite ihtiyacına yönelik Gün İçi Limit ve Geç Likidite Penceresi uygulamalarına yıl içerisinde devam etmiştir.

2002 yılında para arzları reel olarak azalmıştır. Döviz tevdiat hesaplarında yılın ilk dört ayında azalma gözlenirken, Mayıs ayının ikinci yarısında ortaya çıkan siyasi belirsizlik kurda hızlı bir artışa neden olmuş, ve DTH'lar özellikle Haziran ayından sonra hız kazanarak yıl sonunda sene başına göre 3.5 milyar dolar artış göstermiştir. Seçim ertesinde dölaşımdaki para ve vadesiz mevduatlarda artış yaşanırken, faizlerdeki düşüşle repo işlemleri Kasım ve Aralık aylarında sene içerisindeki en düşük seviyesine ulaşmıştır. M1 ve M2'nin reel olarak artışı Kasım ve Aralık aylarında da ortalama kurda yaşanan azalış M2Y'deki artışı sınırlamıştır.

Merkez Bankası para politikasının operasyonel çerçevesini gelişen piyasa koşullarına uygun hale getirmiştir.

Para arzları reel olarak gerilemeye devam etmiştir.

Para Arzı (Yıllık Reel Değişim)

Bu gelişmelerin ışığında Aralık ayı itibariyle M2Y'nin %54'ü DTH'lar, %35'i vadeli mevduat, %5'i vadesiz mevduat ve %5'i dolaşımdaki para-
dan oluşmuştur. Ekonomik açıdan toparlanma sürecine girilen ve mak-
roekonomik büyüklüklerin nispeten iyiye gittiği 2002 yılında vadeli
mevduatların M2Y içindeki payının 2001'e göre azalması ve DTH'ların
payındaki artış, önümüzdeki sene gerçekleşebilecek iç ve dış kaynaklı
riskler konusunda ihtiyatlı davranıldığının sinyallerini vermektedir.

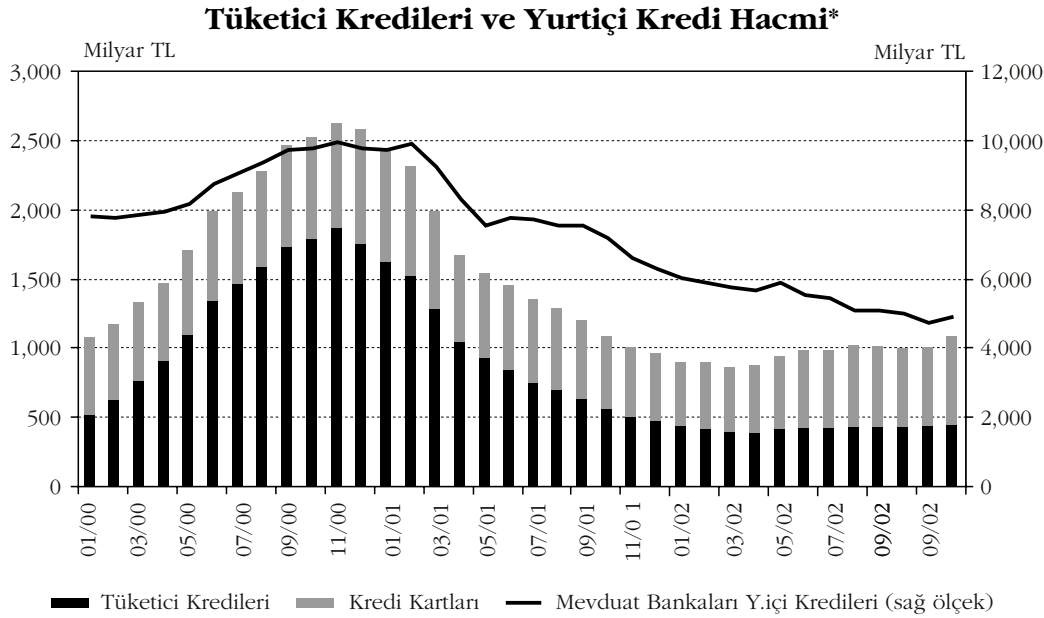
M2Y'nin bileşimi

(%)	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
								I	II	III	IV
Dolaşımdaki para	8.1	6.4	6.9	6.2	5.3	5.2	4.7	4.8	5.1	5.2	5.4
Vadesiz mevduat	7.5	8.7	7.6	6.8	6.1	7.1	6.5	5.6	5.5	5.4	5.3
Vadeli mevduat	34.8	35.6	37.7	40.7	45.1	40.1	36.8	36.4	36.8	33.8	35.2
Döviz tevdiat hesapları	49.6	49.1	47.8	46.4	43.5	47.6	52.1	53.1	52.6	55.6	54.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TCMB

2001 yılında yaşanan hızlı daralmanın ardından 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girilmesi ile, yeniden sermayelendirme sürecine giren bankacılık sisteminin de büyümeyi destekleyici bir unsur olacağı beklenmiştir. 2002 yılında ekonomide hızlı bir canlanma yaşanırken, kredi hacmindeki gelişmeler ekonomideki canlanma eğilimi ile uyumlu olmamış, büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır. Bankacılık reformu tamamlanamamış, bankalar tekrar kredi verme yeterliği kazanamamıştır. Diğer yandan, yapısal reformlar kapsamında bankacılık kesiminin sorunlarının çözülmesi yönünde önemli adımlar da atılmıştır. Bankacılık kesiminde özkaynaklarını yitiren ve sistematik risk yaratabilecek özel bankalar sistem dışına çıkarılmış, özel bankalar iki ayrı bağımsız denetimin yanı sıra BDDK denetiminden geçirilmiş ve sistemin sermaye yeterlilik rasyosunun artırılması sağlanmıştır. Ayrıca, bankacılık kesimi ile reel kesim arasındaki sorunların aşılması amacıyla İstanbul Yaklaşımı uygulamaya konmuştur.

Büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır.

* Tüm seriler TEFE ile deflate edilmiştir.

Kaynak: TCMB

Bankaların yeniden yapılandırma programı ile canlı krediler içinde izlenen donuk krediler tahsili gecikmiş alacaklar kalemine transfer edilmiş, banka sayısında gerileme yaşanmış, Haziran ayında TMSF kapsamına alınan Pamukbank'ın portföyünde yer alan 3.1 katrilyon TL geçici hesaplara aktarılmış ve böylece kredi hacminin geçmiş dönem verileri ile karşılaştırılmasında sorunlar yaşanmıştır. Ancak, Mayıs ayı itibarıyla yükselen faiz oranları ve BDDK düzenlemelerine paralel olarak bankacılık kesiminin daha az risk taşıma eğilimi nedeniyle yıl içerisinde büyümeyi destekleyecek kredi hacmi artışının gerçekleşemediği, mevduat bankaların yurtiçi toplam kredilerinin 2002 yılında reel olarak azaldığı söylenebilir.

Kredi serilerindeki yapısal değişiklik kırılma yaratmıştır.

Kredilerin niteliği konusundaki diğer önemli gelişme, tasfiye olunacak alacakların yıl içerisindeki artışıdır. Bankaların sermaye yapılarını güçlendirme programı dahilinde tasfiye olunacak alacaklarda meydana gelen artış, bu miktarın bankaların toplam kredileri içindeki payını sene başına göre 11 puan artırarak yıl sonu itibarıyla %28'e yükselmesinde etkili olmuştur. Mali sistemin rehabilitasyonunun henüz tam olarak sağlanamamış olması, olumsuz bir iç ya da Irak operasyonunun da gündemde olduğu bir dış gelişmenin piyasalardaki dalgalanmaları tekrar bir krize dönüştürme riskini artırmaktadır. Bankacılık sisteminin ekonomiyi tehdit edecek sistematik risklerden arındırılarak, reel sektöre destek olacak, bir diğer deyişle tasarruf sahibi ve yatırımcıyı buluşturacak şekilde sağlam temellerde yeniden yapılandırılması söz konusu riski en aza indirecektir. Bu nedenle, risk oluşturacak etmenlerin ayıklanıp, bir an önce yaşayan bankaların gözetimine ağırlık verilmesi gerekliliği söz konusudur.

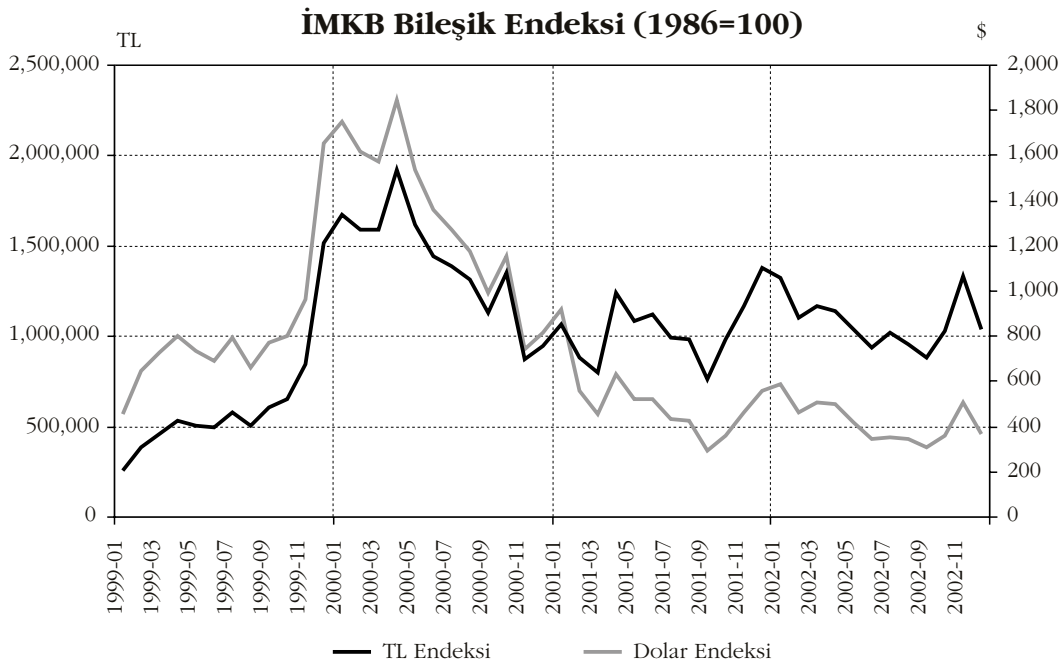
Tasfiye olacak alacaklarda artış yaşanmıştır.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

Şubat ayında yaşanan kriz, yurtdışına sermaye çıkışı, yüksek faiz oranları ve ekonomik daralma sonucu 2001 yılında yatırımcısına dolar bazında %31.8 zarar ettiren İMKB bileşik endeksi, 2002 yılında da düşüş eğilimini sürdürmüştür. 2002 yılına düşüşle giren İMKB bileşik endeksi, Mayıs'ın ikinci yarısından itibaren piyasaların siyasetteki belirsizliklere odaklanmasıyla uzunca bir süre aşağı yönlü seyir izlemiştir. Ancak, seçim süreciyle birlikte endeksteeki düşüş tersine dönmüş ve özellikle

Yıl boyunca gerileyen İMKB endeksi seçim sonrasında hızla yükselmiştir.

seçim sonrasında piyasaların beklenilenin ötesindeki iyimser tepkisiyle bileşik endeks önemli ölçüde artmıştır. Kasım sonunda İMKB bileşik endeksi 13,300 puan ile yıl içerisindeki en yüksek seviyesine ulaşırken, yıl sonunu 10,370 puandan kapatmıştır. İMKB bileşik endeksi 2002 yılında yatırımcısına TL ve dolar bazında sırasıyla %24.8 ve %34.0 zarar ettirmiştir. Bileşik endekste olduğu gibi tüm sektör endekslerinde de azalma yaşanmıştır. Hizmet, mali, teknoloji ve sanayi endeksleri, 2002 yılında bir önceki yıla göre dolar bazında %34.6, %37.9 %31.0 ve %23.9 azalırken, TL reel bazında yatırımcılarına sırasıyla %43.1, %45.9, %39.9 ve % 33.8 zarar ettirmişlerdir. 2002 yılında en çok işlem hacmi seçimlerin piyasa güvenini artırmasıyla Kasım ayında gerçekleşmiştir. Günlük ortalama işlem hacminde ise TL bazında %12'lik artış yaşanırken, dolar bazında %13'lük bir daralma söz konusudur.

Kaynak: İMKB

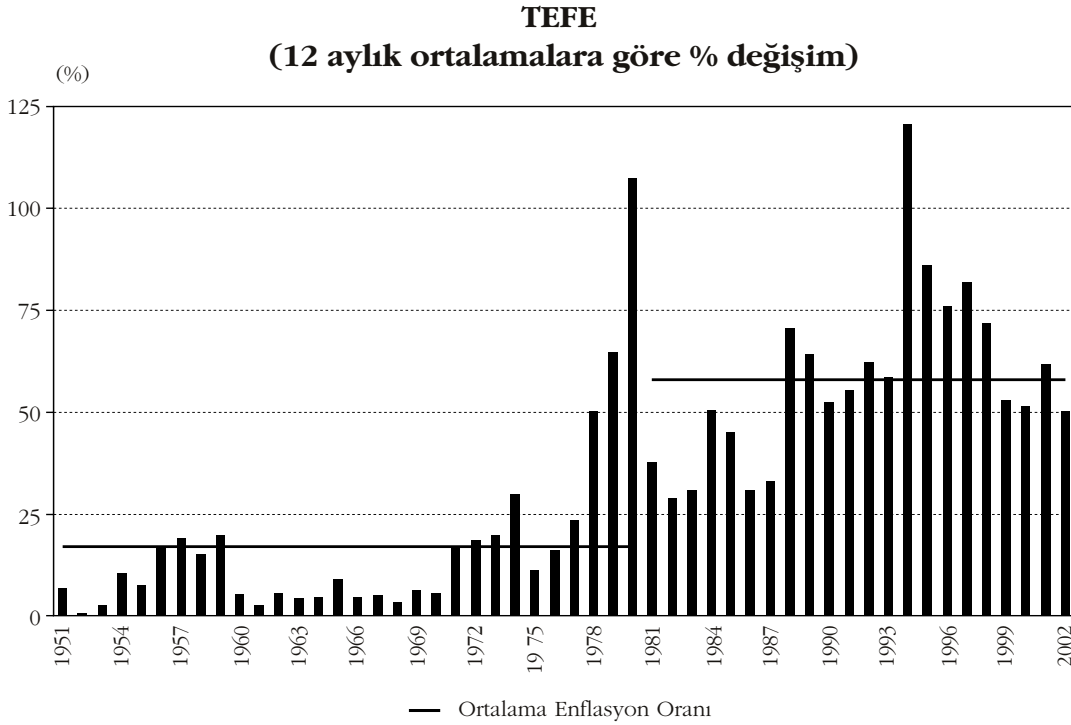
B Ö L Ü M

ENFLASYON

Enflasyon

1974 yılında petrol fiyatlarındaki yükselmeyeyle gelişmiş ülkelerde baş gösteren ekonomik durgunluk ve işsizlik, yurtiçinde artan siyasi istikrarsızlık ve maliyeti giderek artan yüksek büyüme performansı ile birleşince, 70'li yılların sonunda Türkiye kendini borç krizinin içerisinde bulmuştur. 1978 ve 1979 devalüasyonlarını takiben %10'lar seviyesinden %70'lere yükselen enflasyon, nihayet 1980 yılında TL'nin %144 oranında devalüe edilmesiyle %100'ü aşmıştır. Türkiye 1980'lerde dış ticaret liberalizasyonunu gerçekleştirerek göreceli hızlı büyürken, kamu maliyesindeki disiplinin sağlanamaması ve artan kamu borçlanma gereği sonucunda enflasyon oranının %50'lerin altına kalıcı olarak inmesi mümkün olmamıştır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu elde edilecek kazanımları artırmak ve gittikçe büyüyen kamu açıklarının finansmanını kolaylaştırmak amacıyla 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Finansal serbestleşmeye, Merkez Bankası'nın özerkliği, kamu harcamalarında disiplin, finansal kesimin düzgün çalışması için gerekli düzenlemeler gibi ön koşullar ve hiçbir kısıt getirilmeden geçilmesi hedeflenen kazançları sınırlarken, kamunun kaynak ihtiyacının giderek artması enflasyonun kalıcı bir yapıya kavuşmasına neden olmuştur.

Türkiye 1970'li yılların sonlarından bu yana yüksek ve kronik enflasyon ile mücadele etmektedir.

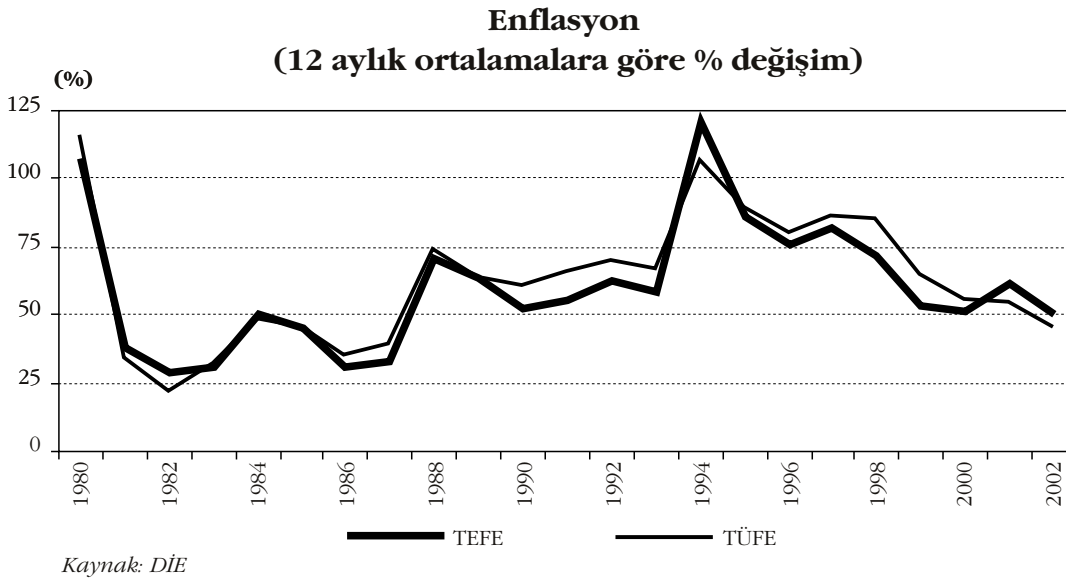
1951-1980: Ortalama Büyüme Hızı = 5.4, Ortalama Enflasyon Oranı = 17.1

1981-2002: Ortalama Büyüme Hızı = 3.9, Ortalama Enflasyon Oranı = 57.8

Kaynak: DPT, DİE

Finansal liberalizasyon ile birlikte kısa vadeli sermaye hareketleri yardımıyla elde edilen kısa dönemli yüksek büyüme oranları, enflasyon ile büyüme arasında bir al-ver ilişkisi olduğu inancının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Oysa 1970'lerden sonra yayınlanan bir çok araştırma yüksek enflasyonist ortamlarda enflasyon ile büyüme arasında doğrusal olmayan ters bir ilişki olduğu savını doğrular bulgular sunmuşlardır.¹ TÜSİAD'ın "Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi" başlıklı çalışmasında elde edilen ampirik bulgular sonucunda, enflasyonun belli bir eşik değerinin üzerine çıktığında refah kaybına yol açarak büyümeyi ters etkilediği, hesaplanan eşik değerinin altında ise ilişkinin belirsiz olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Türkiye için enflasyonun örneğin yüzde 40'tan 20'ye inmesiyle uzun vadede yıllık büyüme hızının yaklaşık 2-3 puan artabileceği hesaplanmıştır. Raporda elde edilen bulgular, ekonominin istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme perspektifi kazanması için dezenflasyon sürecinin ilk aşamalarında elde edilebilecek nispi başarıların yeterli olmadığı, bu sürecin tek haneli rakamlara ulaşılncaya kadar kararlılıkla sürdürülmesinin gerekliliği doğrulamaktadır.

Fiyat istikrarı sürdürülebilir büyümenin ön koşuludur.

(1) Bkz. Bruno and Easterly (1998), Barro (1995), Fischer (1995).

2000 yılına kadar uygulanan istikrar paketlerinde, dezenflasyon sürekli telaffuz edilmişse de, kapsamlı bir program uygulanmamıştır. 2000 yılında ise enflasyonu "bağlı kur" politikası ile düşürmeye odaklanmış istikrar programı ile, hedeflerin üzerinde kalınmakla beraber, TEFE ve TÜFE yıl sonu artış oranları sırasıyla %32.7 ve %39.1'e çekilebilmiştir. 2000 yılında çok hızlı düşen faiz oranları ve uzayan vadeler sonucunda banka bilançolarındaki faiz ve vade riski artarken, bağlı kur politikası sonucu TL'de yaşanan aşırı değerlenme sonucu sıcak paraya yönelen bankaların açık pozisyon riski de aşırı yükselmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Kasım ayında ortaya çıkan likidite krizi ortaya çıkmış, soruna hızlı müdahale edilememesi piyasalarda belirsizliği artırırken dövize olan talep artmıştır. Sistemi tehdit eden temel riskin ortadan kaldırılmasından sonra, bu defa kamu bankaları açısından kısa vadeli fonlama problemi ortaya çıkmış, siyaset kurumu da denkleme dahil olunca Şubat ayında bağlı kur rejimi bırakılarak serbest kur uygulamasına geçilmiştir. Serbest kur rejimine geçilmesi ile yükselen faiz oranları ve döviz kuru, enflasyonda elde edilen kazanımları tekrar geri almıştır. Yüksek faiz ve kur dalgalanmaları zaten sığ olan finansal sektörün daha da küçülmesine ve ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Kamu bankaları borç operasyonu ile hızla artan kamu borç stoğu finansal sektördeki kilitlenme ile birlikte borcun döndürülme problemini gündeme getirmiş, yükselen risk primi ve likidite sorunu tekrar geniş ölçekli bir dezenflasyon programı uygulanmasını engellemiştir.

Ödemeler sisteminde istikrarın yeniden sağlanması için alınan acil önlemlerin ardından, orta ve uzun vadede enflasyonu tek haneli seviyelere düşürmek ve ekonominin istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine girmesini sağlamak amacı ile, Mayıs 2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konmuştur. Görev zararı olarak gizlenmiş kamu borç stokunun kağıda bağlanarak iç borca dahil edilmesi iç borç stokunun GSMH'ya olan oranını 2000 yılındaki %29 değerinden, 2001 yılında %68.1'e taşımıştır. Kamu borç stokundan gelen baskı ile idari fiyatlardaki artış, döviz kurundaki hızlı tırmanış ve yüksek dalgalanmalar maliyet yolu ile TEFE artışını ivmelendirirken, eriyen reel ücretler ve yüksek faizin etkisiyle hızla daralan tüketim TÜFE'deki artışı sınırlamıştır. 2001 yılı sonunda, dolar kuru TL karşısında %113.6 oranında değer kazanırken, TEFE ve TÜFE artış oranları sırasıyla %88.5 ve

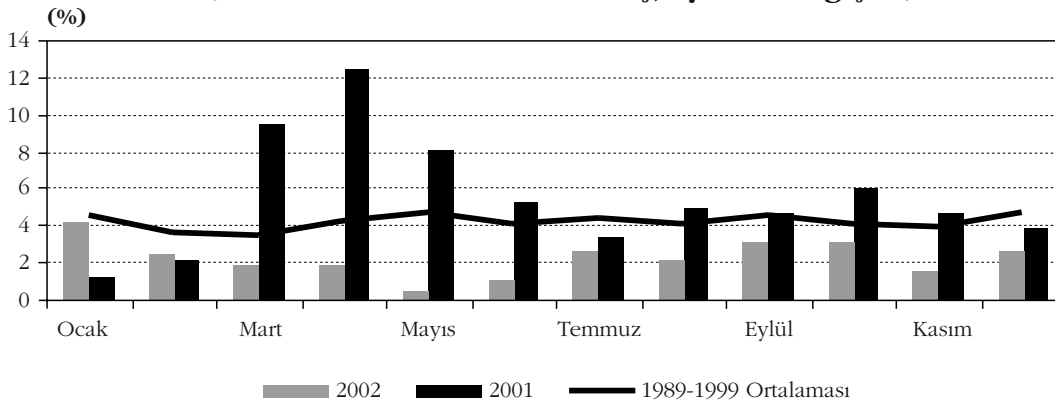
2001 yılında yaşanan derin kriz enflasyonla mücadelenin geçici bir süre ikinci planda kalmasına neden olmuştur.

Yapısal reformlardaki kararlılık ve ekonomik programa uluslararası destek enflasyonist beklentileri azaltmıştır.

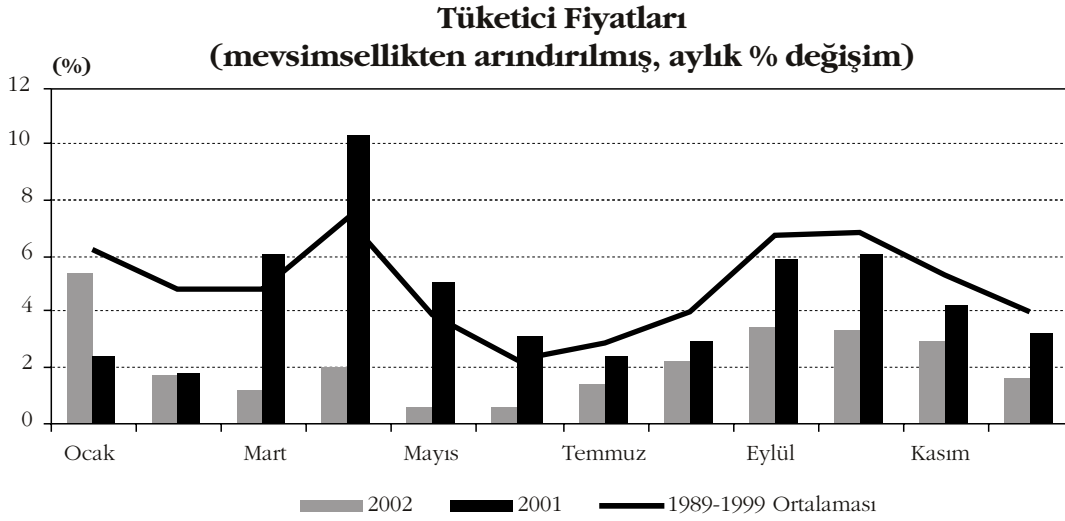
%68.5 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan ekonomik programın getirdiği mali ve parasal disiplin ve kapsamlı yapısal reformlar aracılığı ile enflasyonla mücadeledeki kararlılığın ortaya konması sonucunda, 2001 yılının son çeyreğinde ekonomik programın olumlu sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı dönemde, programın özellikle yapısal unsurlarının güçlendirilmesi ve uluslararası kuruluşlardan dış finansman olanağının kesinleşmesi ile birlikte makroekonomik göstergeler 2001 yılı sonundan itibaren hızlı bir iyileşme göstermiş, enflasyon beklentileri düşmeye başlamış ve enflasyon gerileme eğilimine girmiştir.

2001 yılında bankacılık krizi ile birlikte yaşanan kredi sıkışıklığı yanında makro dengelerdeki aşırı oynaklık ekonomik aktivitelerin %9.5 ile ikinci dünya savaşından bu yana en yüksek oranda küçülmesine yol açmıştır. Ekonomik aktivitelerde yaşanan hızlı küçülme ile birlikte enflasyon ile büyüme arasında pozitif al-ver ilişkisi olduğu illüzyonuna geri dönülerek, enflasyonla mücadele kapsamında uygulanan sıkı maliye ve para politikası sorgulanmaya başlanmıştır. 2002 yılında sürdürülebilir büyüme sürecine geçmek için başlıca şartın düşük ve oynaklığı az olan enflasyon olduğu gerçekliği üzerine oturtulmuş programdan vazgeçilmeden uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesi, enflasyon beklentilerini düşürerek enflasyonla mücadeledeki kazanımda belirleyici olmuştur. Enflasyon oranlarında yakalanan düşüşün etkisiyle makro dengelerde sağlanan iyileşme sonucu piyasalardaki belirsizliğin azalması yüksek ihracat performansı ile birleşerek 2002'nin ilk dokuz aylık döneminde ekonomik aktivitelerin %6.2 oranında büyümesine yol açmıştır.

Toptan Eşya Fiyatları (mevsimsellikten arındırılmış, aylık % değişim)

Kaynak: DİE, TÜSİAD

Kaynak: DİE, TÜSİAD

2002 yılında, özerkliğe kavuşan Merkez Bankası örtük enflasyon hedeflemesi doğrultusunda, kısa vadeli faiz oranlarını para politikasının başlıca politika aracı olarak kullanmıştır. Enflasyondaki mevcut eğilim, bekleyişlerdeki gelişmeler ve genel makroekonomik dengelerin enflasyonun gelecekteki eğilimi üzerine olası etkilerini göz önünde bulundurarak kısa vadeli faiz oranlarını belirleyen Merkez Bankası, 2002 yılı boyunca 6 kere gecelik faiz oranı indirimine gitmiştir. Kurlarda yakalanan kısmi denge, Merkez Bankası'nın kontrollü para politikası, uygulanan programa sadık bir şekilde yürütülen sıkı kamu politikası ve en önemlisi bir önceki yıl yaşanan krizin gelirlerde neden olduğu reel gerilemenin etkisiyle kısılan yurtiçi talebin etkisiyle enflasyon oranlarında önemli düşüşler elde edilmiştir. 2002 yılının ikinci çeyreğinden itibaren ihracattaki canlanmaya paralel olarak üretimde gözlenen yüksek oranlı artış, tüketim ve yatırım harcamalarının sınırlı kaldığı bir ortamda fiyat artışlarının düşük seviyede seyretmesinde önemli rol oynamıştır. Bunlara ilave olarak, gıda grubu fiyat artışlarının son 15 yılın en düşük düzeyinde gerçekleşmesi de enflasyonun hedefin altında kalmasına katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler ışığında 2002 yıl sonu TEFE ve TÜFE artışları sırasıyla %30.8 ve %29.7 ile son yirmi yılın en düşük seviyesine gerilerken, yıl sonu hükümet hedeflerinin de altında kalmıştır.

2002 yılında enflasyon oranları son yirmi yılın en düşük seviyesine gerilemiştir.

Mevsimsellikten arındırılmış aylık ortalama TEFE ve TÜFE artış hızı, 1988-1999 yılları arasında -1994 yılı hariç tutulmuştur- sırasıyla %4.2 ile %4.9 olurken, 2000 yılında uygulanan istikrar programı ile bu oranlar sırasıyla %2.4 ile %2.8'e gerilemiştir. 2002 yılında ise bu oranlar sırasıyla %2.3 ve %2.2'ye gerilmiştir. 2001 yılından gelen baskı ile Ocak ayında gözlenen yüksek artış dışında bu eğilim tüm 2002 yılında ekseriyetle TEFE ve TÜFE aylık artış oranlarına yansımıştır. Yılın ilk dört ayında ikinci el referans bono faiz oranlarında 18 puan gerileme olurken dolar kurundaki gerileme %9.2 oranında gerçekleşmiş ve Nisan ayında mevsimsellikten arındırılmış TEFE aylık artışı %0.6'ya kadar gerilemiştir. Beklentilerdeki düzelmelerin tüketimi hareketlendirmesi ile birlikte Nisan ayında TÜFE artışı ise TEFE'nin üzerinde kalmıştır. Mayıs ayında Başbakan Ecevit'in hastalanmasının ardından tırmanan siyasi belirsizlikle birlikte piyasalarda yaşanan çalkantının yarattığı maliyet baskısı ile TEFE aylık artış oranları %3'lere yükselmiştir. Temmuz sonunda alınan erken seçim kararı ardından, seçim erteleme çalışmalarının yarattığı geçici dalgalanmalara rağmen, mevsimsel etkilerin de desteğiyle TEFE ve TÜFE aylık artış hızlarında gerileme olmuştur. Kasım ayında ise erken seçim sonuçlarının piyasalar tarafından olumlu karşılanmasıyla oluşan iyimser atmosfer ile ikinci el referans bono faizlerinde ve kurda görülen gerileme sonucu mevsimsel düzeltilmiş TEFE aylık artış oranı %2'ye inmiştir. Aynı dönemde TÜFE artış oranı tüketimdeki kıpırdanma sonucu %2.5 ile Nisan ayından sonra ikinci defa TEFE'nin üzerinde kalmıştır.

2002 yılı boyunca aylık fiyat artışları 10 yıllık ortalamaların altında gerçekleşmiştir.

Seçilmiş Sektörlerde Enflasyon

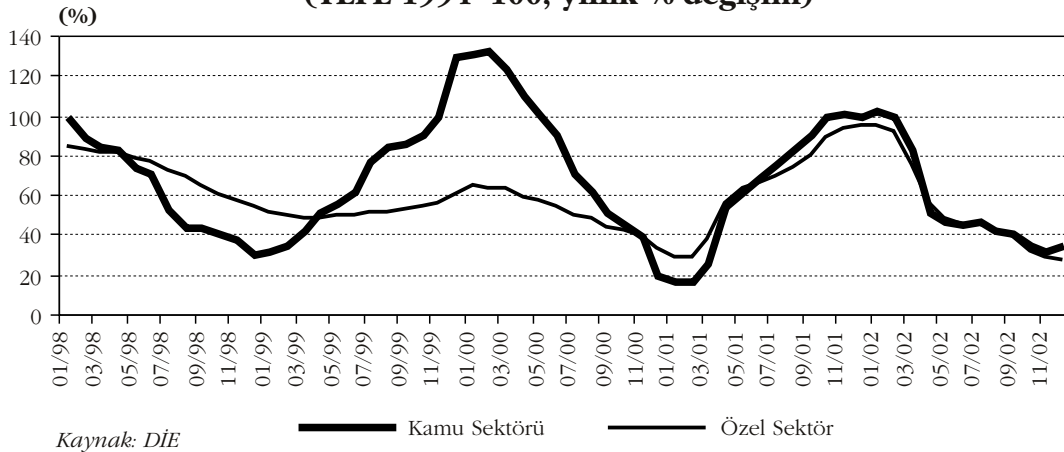
(1994=100, 12 aylık ortalamalara göre % değişim)

	1998	1999	2000	2001	2002
TEFE	71.8	53.1	51.4	61.6	50.1
Özel	75.9	48.2	45.8	58.3	50.5
Devlet	58.4	71.2	69.4	70.8	49.0
Tarım	86.8	41.8	38.0	42.3	56.4
Madencilik	48.6	62.4	73.7	68.9	46.7
İmalat Sanayi	66.7	57.2	56.1	66.7	48.3
Özel	70.0	52.0	50.1	66.4	47.7
Devlet	57.2	72.8	72.1	67.2	49.8
Enerji	71.8	64.7	52.0	89.7	49.7

Kaynak: DİE

12 Aralık tarihinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi sonrasında, artan Irak savaşı tehdidi, Kıbrıs sonunun çözümsüz kalması ve kamu ihale kanunu, mali milat gibi piyasaları yakından ilgilendiren konularda hükümetten gelen çelişkili açıklamalar, tekrar makro fiyatların yukarıya doğru dalgalanmasına neden olmuştur. Aralık sonuna doğru uluslararası petrol fiyatları Irak savaşının yarattığı baskının yanı sıra Venezüella'daki grevlerin etkisiyle varil başına 30\$'a yükselmiştir. Döviz, faiz oranları ve petrol fiyatlarında görülen yükselme maliyet baskısı yolu ile toptan eşya fiyatlarını yukarıya çekerken, ileriye yönelik belirsizlikteki artışla birlikte tüketim kararlarının ertelenmesi, maliyet baskısının tüketici fiyatlarına yansıtılamamasına yol açmıştır.

İmalat Sanayi Fiyatları
(TEFE 1994=100, yıllık % değişim)

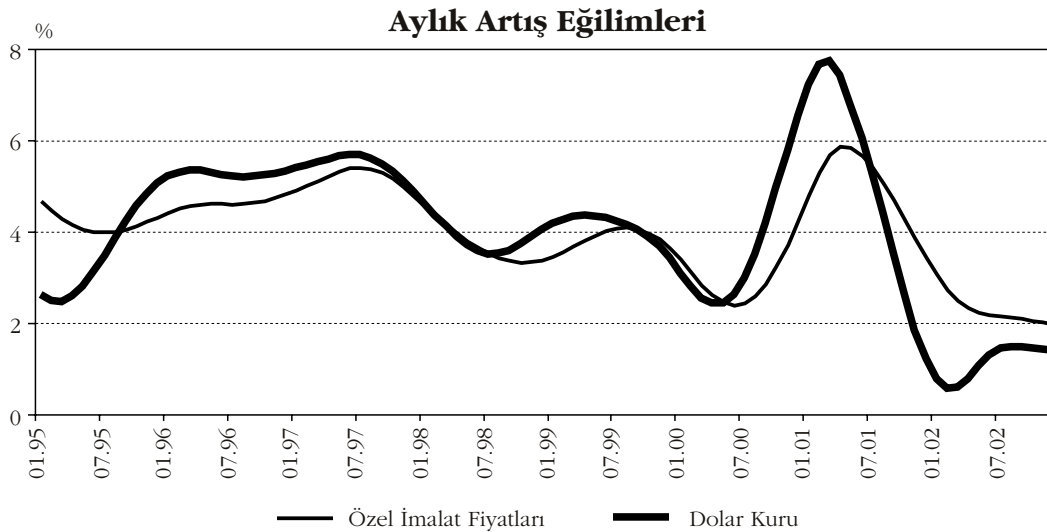
2002 yılında tarım politikalarında uygulanan program çerçevesinde değişikliğe gidilerek ürün ve girdi bazında destekleme yerine doğrusal gelir desteği uygulamasına başlanmıştır. Taban fiyatlarının ise 2001 yılında yürürlüğe giren uygulama kapsamında uluslararası fiyatlar doğrultusunda belirlenmesine devam edilmiştir. İklimsel değişikliklerden doğrudan etkilenen tarım fiyatları 2002 yılı başında olumsuz kış koşullarının etkisiyle yüksek artışlar göstermiş, yaz aylarında olumlu hava şartları ve mevsimsel olarak üretimde sağlanan artış tarım fiyatlarının gerilemesine yol açmıştır. Eylül ayı ile birlikte mevsim normallerinin altına inen hava sıcaklığı ve sel felaketi ile birlikte tarım fiyatlarında tekrar yüksek miktarda artışlar yaşanmıştır. Yıl boyunca çok fazla dalgalı bir

2002 yılında en yüksek fiyat artışı tarım fiyatlarında olmuştur.

yapı gösteren tarım fiyatları yıllık ortalama %56.4'lük bir artış gösterek en fazla artış gösteren kalem olmuştur. Madencilik sektöründe ise yaşanan grevler sonucunda yüksek fiyat artışları gerçekleşmiştir. Kasım ayı itibariyle madencilik sektöründe sendikalarla anlaşma sağlanmasının ardından grevlerin sona ermesi ile birlikte tekrar üretim yapılmaya başlanmıştır. Madencilik sektöründe üretim artışı ile birlikte sene başından Kasım ayına kadar yaşanan yüksek fiyat artışları, bu kalem içersinde önemli ağırlığı olan kamu kesiminde geri alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, madencilik sektöründe kamu fiyatları ortalama %40.1 artarken, özel sektörde fiyat artışı %69.5 olarak gerçekleşmiştir.

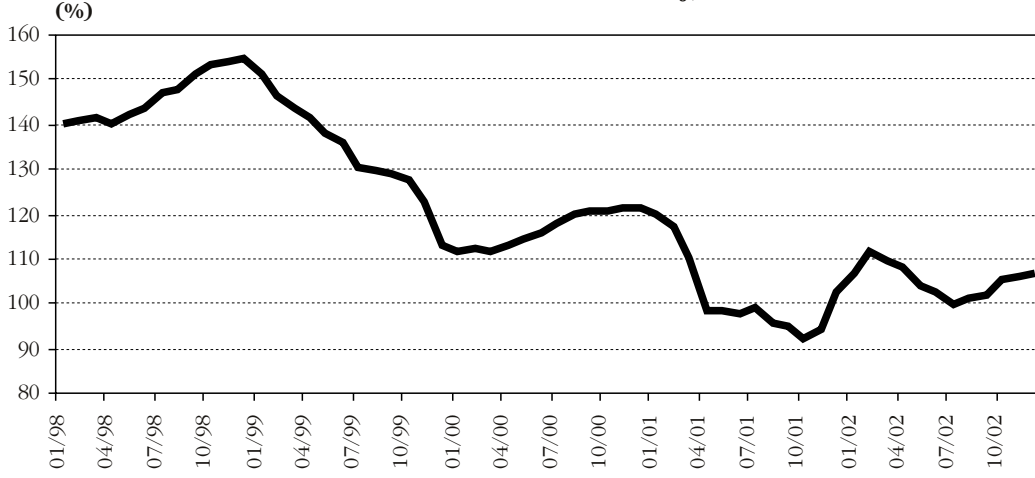
TEFE'nin yaklaşık %71'ini oluşturan imalat sanayi fiyatlarının yıllık ortalama artış hızı makro fiyatlarda sağlanan kısmi denge ile %48.3'e gerilemiştir. Uygulanan program çerçevesinde belirlenen hedeflere göre bozulma gösteren KİT dengesinden gelen baskı ile kamu imalat sanayi fiyatları %49.8 ile özel sektörün üzerinde artmıştır. Çekirdek enflasyon diye nitelendirilen özel sektör imalat sanayi fiyatları yıllık ortalama artışı ise %47.7 ile sınırlı kalmıştır. Sanayi üretiminde ağırlıklı olarak ithal girdi kullanılmasının etkisiyle özel imalat sanayi aylık artış eğilimi dolar kuru aylık artış eğilimini bir dönem gecikme ile takip etmektedir. Dolayısıyla dolar kuru eğilimindeki azalışın etkisiyle özel sektör fiyatlarının gösterdiği eğilim de gerilemiştir. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde kurlarda yaşanan dalgalanmaların devam etmesi durumunda, özel imalat sanayi fiyatlarının da yukarıya doğru yönelmesi söz konusu olacaktır.

Kurlarda yakalanan kısmi denge imalat sanayi fiyat artışını sınırlandırmıştır.

Kaynak: DİE, TÜSİAD

İç Ticaret Hadleri
(tarım fiyatları/imalat sanayi fiyatları)
(mevsimsellikten arındırılmış, 1994=100)

Kaynak: DİE

2001 yılı başında yavaş bir şekilde imalat sanayi fiyatları lehine dönerek %118.8'e gerileyen iç ticaret hadleri, Şubat krizinden sonra imalat sanayi fiyatlarındaki hızlı artışlar sonunda Ekim itibariyle %90.1'e gerilemiştir. Kasım itibariyle, IMF'den gelmesi kesinleşen ek kaynak ile beklentilerin olumluya dönmesi ve kurdaki spekülasyonun yükselmenin geri alınması ile birlikte, imalat sanayi aylık fiyat artışları ortalama %2.8'e gerilerken, olumsuz hava şartlarının da etkisiyle tarım fiyatları ortalama %10.4 civarında artmıştır. Böylece Aralık 2001'de iç ticaret hadleri tekrar tarım lehine dönerek %102'ye yükselmiştir.

2002 yılı başında ve sonbaharında yaşanan olumsuz hava şartları sonucunda tarım fiyatlarında tekrar hızlı artışlar yaşanmıştır. İmalat sanayi fiyatları ise Nisan-Temmuz dönemindeki siyasi belirsizlik dışında makro fiyatlarda yakalanan kısmi denge ve ihracat kaynaklı hızlı üretim artışı sayesinde mütevazı seviyelerde artmıştır. Bu gelişmeler ışığında Nisan-Temmuz dönemi dışında iç ticaret hadleri tarım lehine değişmeye devam etmiş, yıl sonunda %106.1 seviyesine yükselmiştir.

2001 yılı boyunca imalat fiyatları lehine dönen iç ticaret hadleri, 2002 yılında tarım lehine değişmiştir.

Seçilmiş Maddelerde Enflasyon

(1994=100, 12 aylık ortalamalara göre % değişim)

	1998	1999	2000	2001	2002
TÜFE	84.6	64.9	54.9	54.4	45.0
Gıda, İçki veTütün	82.3	48.6	49.8	50.3	49.9
Giyim ve Ayakkabı	79.6	52.2	42.1	51.7	52.5
Konut	90.3	86.4	63.9	56.8	38.7
Ev Eşyası	81.6	58.4	52.4	60.5	43.9
Sağlık	102.7	78.7	58.7	48.4	38.8
Ulaştırma	76.4	70.6	58.0	58.2	51.9
Eğlence ve Kültür	93.4	60.6	38.9	58.1	35.3
Eğitim	107.3	86.1	52.2	39.0	53.1
Lokanta, Pastane ve Otel	93.8	69.6	52.1	42.5	38.3
Çeşitli Mal ve Hizmetler	70.0	53.9	60.7	68.7	44.5

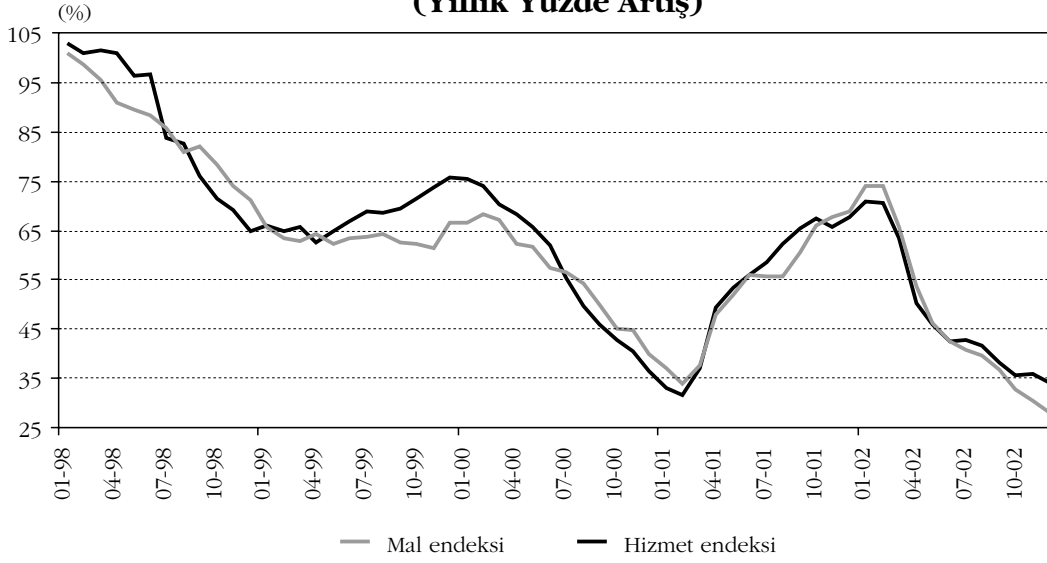
Kaynak: DİE

2001 yılında yaşanan derin kriz sonucunda harcanabilir gelirler üzerlerinde yaşanan erime ve önemli yeniden yapılanma sürecinde olan bankacılık kesiminin kredi yaratma kapasitesinin azalması ve ileriye dönük reel faizlerin yüksek seviyelerini koruması sonucunda tüketim ve yatırım talebinde belirgin bir canlanma olmamıştır. İç talepten herhangi bir baskı gelmemesi sonucunda TÜFE yıllık ortalama artışı %45'e gerilemiştir. Alt sektörler itibariyle yıllık ortalamalar bazında en hızlı artışı %52.5 ile giyim ve ayakkabı fiyatları, en düşük artışı ise %35.3 ile eğlence ve kültür hizmetleri göstermiştir.

TÜFE'nin ana alt kalemlerini mal ve hizmet fiyatları diye ikiye ayırarak bakıldığında, mevsimsellikten arındırılmış hizmet fiyatlarının aylık artışlarının %2.5 civarına mal fiyatlarının ise %2.1 civarına gerilediği görülmektedir. TL'nin değerlenmesi ile ucuzlayan ithalat, mal fiyatlarının artışını frenlerken, reel gelir erimesi sonucunda daralan iç talep ise hizmet fiyatlarını sınırlamıştır. Dolayısıyla yıl sonu itibariyle, TÜFE'nin yaklaşık %76'sını oluşturan mal fiyatları %28.3 oranında artarken, %24'ünü oluşturan hizmet fiyatları ise %54 artış gösteren eğitim fiyatları nedeniyle %34.1 oranında artmıştır.

2002 yılı boyunca iç talep tüketici fiyatları üzerinde baskı yapacak düzeye ulaşmamıştır.

TÜFE Alt Kalemleri (Yıllık Yüzde Artış)

Kaynak: DİE, TÜSİAD

2002 yılı başında imzalanan yeni Stand-by Anlaşması çerçevesinde 2002, 2003 ve 2004 yıllarında enflasyon oranı (TÜFE) sırasıyla yüzde 35, 20 ve 12 olarak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 17 Aralık 2002 tarihli Devlet Bakanlığı ve Merkez Bankası ortak basın duyurusunda açıklandığı üzere, 2003 yılı enflasyon hedefi %20 olarak sabit tutulmuş, büyüme öngörüsü ise %5 olarak belirlenmiştir. Merkez Bankası para politikasının 2002 yılında olduğu gibi, 2003 yılında da fiyat istikrarı temel amacı çerçevesinde oluşturulacağı, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranlarının enflasyon hedefine ulaşmak amacıyla etkin olarak kullanılacağı ilan edilmiştir. Enflasyon hedeflemesine geçilene kadar, 2002 yılında başarıyla uygulanan "örtük enflasyon hedeflemesi" stratejisine devam edileceği ve para tabanının faiz oranlarına ek bir çıpa işlevi görmeye devam edeceği belirtilmiştir. Para politikasının yanı sıra, kamu maliyesi disiplinin sağlanması ve bu doğrultuda bekleyişleri doğrudan etkileyen reform sürecinin kesintisiz uygulanması zorunluluğu belirgindir. Bu açıdan, mali disiplin ve reformların aksatılmadan sürdürülmesi, 2003 yılındaki enflasyonla mücadelenin başarısında belirleyici faktörler olacaktır.

Doğrudan enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş için gerekli teknik alt yapı Merkez Bankası tarafından tamamlanmıştır. Bu doğrultuda, kısa ve

Piyasalara tekrar hakim olan belirsizlik ve olası Irak savaşı 2003 yılı enflasyonu ile ilgili kaygıları artırmaktadır.

orta dönem enflasyon tahmin modelleri oluşturulmuş, ekonomik birimlerin enflasyon ve genel ekonomik gidişata dair beklentilerinin ölçüldüğü anketler geliştirilmiş, enflasyon gelişmelerinin detaylı bir şekilde incelendiği çalışmalar yapılmış ve bunlar kamuoyuna sunulmuştur. Ancak, enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı olabilmesi, disiplinli ve öngörülebilir bir maliye politikası ve buna paralel olarak kamunun borçlanma gereksiniminin azaltılmasına olduğu kadar, siyasi iradeye de bağlıdır. Bu çerçevede Merkez Bankası, 2003 yılı maliye ve gelirler politikası hedeflerinin kesinleştirilmesinin yanında, dışsal faktörlerin etkilerini de değerlendirerek doğrudan enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçiş zamanını açıklayacağını bildirmiştir.

Merkez Bankası beklenti anketleri sonuçlarına göre, ufukta görülen Irak savaşının yaratacağı önemli maliyet baskısı, özellikle TEFE ile ilgili beklentilerin yüksek kalmasına neden olmaktadır. Her ne kadar artan belirsizlik sonucu tüketim kararlarında yaşanan erteleme TÜFE artışlarını sınırlasa da, TEFE artışlarının TÜFE artışlarını aralarındaki geçişkenlik sonucu ivmelendirmesi muhtemeldir. 2003 yılında, enflasyon oranlarında yakalanan bu umut verici düşüş trendinin devam etmesi için, uygulanan programın sadece çerçevesini benimsemek değil, yapısal reformların da belirlenen takvime uygun olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, 2003 yılında da enflasyonla mücadelede başarı elde edilmesi, Merkez Bankası'nın fiyat istikrarı odaklı oluşturacağı para ve kur politikalarına olduğu kadar, hükümetin devraldığı ekonomik programdaki hedeflere ulaşmada göstereceği kararlılığa bağlı olacaktır. Dış gelişmelere doğrudan müdahale imkanının olmadığı düşünülürse, Türkiye'nin seçimler nedeniyle ara verdiği reform sürecinin uygulamasına odaklanarak, sistematik riskleri azaltma gereği söz konusudur.

B Ö L Ü M

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Ödemeler Dengesi

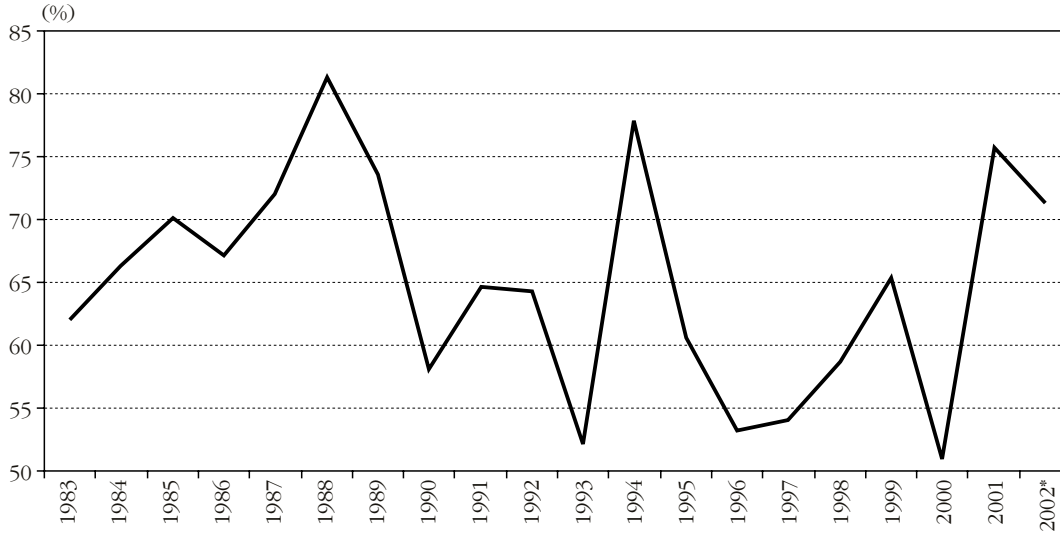
2000 yılında uygulanmaya konan istikrar programı ile artan güven ortamının etkisiyle keskin bir düşüş gösteren faiz oranları, depremin de etkisiyle ertelenen yatırım ve tüketim talebinin artmasına yol açmıştır. İç talepte görülen canlanma, TL'nin bağlı kur politikası sonucu aşırı değerli hale gelmesi ve uluslararası petrol fiyatlarındaki artış ithalatın ivmelenmesine yol açmıştır. 2000 yılı boyunca Euro/ABD doları paritesinde yaşanan tarihi düşüş ihracat fiyatlarını aşağıya çekerken, verimlilik artışı sayesinde miktar olarak ihracatımız hissedilir bir şekilde artmıştır. İç tüketimin canlanması ve dış ticaret hadlerinin aleyhimize gelişmesi sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı %51'e gerilerken dış ticaret açığı önemli oranda büyümüştür. Buna paralel olarak, bavul ticaretinde ve turizm gelirlerinde görülen artışa rağmen cari işlemler açığı 9.8 milyar dolarla GSMH'nin %4.9'a ulaşmıştır. Uygulanan program sonucu hızla artan iyimserliğe paralel olarak hükümetin yurtdışına sürdüğü tahvillere beklenenin üzerinde talep olmuş, yurtiçine sermaye girişi hızlanmıştır. Kasım krizinde yaşanan hızlı sermaye çıkışına rağmen 2000 yılı içinde IMF'den sağlanan kredi dahil toplam 12.7 milyar dolarlık sermaye girişi gerçekleşmesiyle resmi rezervler 354 milyon dolar artmıştır.

Uygulanan istikrar programının para politikası ayağında Merkez Bankası para kurulu gibi çalışarak döviz varlıklarındaki artış kadar likidite yaratmıştır. 2000 yılının yaz aylarına gelindiğinde hükümetin yapısal reformları hayata geçirmekte isteksiz davranması ve enflasyonun düşüş hızının programın gerisinde kalması sonucu TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda oluşan güven kaybı yurtdışına yüksek miktarda fon çıkışına neden olmuştur. 2000 Kasım ayında fon çıkışı sonucu sıkışan likiditeyle birlikte bankacılık sektöründe önemli çalkantı yaşanmasına rağmen bağlı kur politikasına devam edilmiştir. 2001 Şubat ayında bankacılık ve kamu kesimi zaaflarının önlenemez boyuta gelmesi sonucunda çıkan ikiz krizler bağlı kur rejiminin terk edilerek serbest kur rejimine geçilmesini zorunlu kılmıştır.

2001 yılı Şubat ayında dalgalanmaya bırakılan TL'nin reel olarak değer kaybetmesi ve iç talepteki yaşanan derin daralma, ödemeler dengesindeki hareketleri tam tersine çevirmiştir. Yurtiçi ekonomik aktivitelerin

2001 yılında yaşanan iç talep daralması ve TL'nin değer kaybı, dış ticaret açığını küçültmüştür.

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: DİE

* İlk on aylık veri

durma noktasına gelmesiyle hızla dış piyasalara yönelen reel sektör ile birlikte ihracat artarken, hızlı devalüasyonun da etkisiyle ithalatta keskin bir azalma oluşur. Dalgalanmaya bırakılan kurun %40'lar seviyesinde değerlenmesinin yarattığı önemli rekabetçi ayarlamaya rağmen, kurda yaşanan aşırı dalgalanmanın yarattığı belirsizlik ve kredi daralmasının üretimi olumsuz etkilemesi sonucunda, reel sektör dış pazarlara stokların eritilmesi suretiyle yönelmiştir. TL'nin reel değer kaybı ile rekabet gücünde görece bir artış yaşanmış olsa da, ihracata yönelik üre-

Ödemeler Dengesi

(Milyon \$)

	2001 Ocak-Ekim	2002 Ocak-Ekim	Değişim %
Ticaret Dengesi	-3,949	-5,685	44
Hizmet Dengesi	8,326	7,050	-15
Cari İşlemler Dengesi	3,378	594	-82
Sermaye Hareketleri	-10,232	918	109
Doğrudan Yatırımlar	2,647	491	-81
Portföy Yatırımları	-4,070	-746	82
Diğer Yatırımlar	-551	7,538	1,468
Net Hata ve Noksan	-4,646	-2,126	-54
Resmi Rezervler*	3,242	-5,751	277

Kaynak: TCMB

* (-) Rezervlerdeki artışı gösterir.

timde ithal girdilerin yoğun olarak kullanılması, bu olumlu etkiyi kısıtlayan önemli bir etmen olmuştur. Diğer yandan, enerji fiyatlarında ve ana girdileri üreten KİT'lerin fiyatlandırmasında bütçe kısıtı altında yüksek ayarlamalar yapılması, reel sektörün ihracata yönelik üretimini artırmada bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır. Yurtiçi piyasalarda yaşanan bu olumsuzluklar karşısında, önemli fiyat avantajı sağlayan ihracatçı firmalara, Mayıs ayında yürürlüğe giren KDV kolaylığı kısmen destek olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, ihracat yıllık bazda %12.8 artarken ithalattaki küçülme %24 oranında gerçekleşmiş, dış ticaret açığındaki belirgin daralmanın etkisiyle cari işlemler dengesi 3.4 milyar dolar ile rekor seviyede fazla vermiştir. Aynı dönemde yaşanan kriz ile birlikte artan risk priminin etkisiyle sermaye hareketlerinde 14.2 milyar dolarlık çıkış yaşanırken, IMF'den sağlanan 10.2 milyar dolarlık kaynak resmi rezervlerdeki erimeyi 2.7 milyar dolar ile sınırlı kalmasını sağlamıştır.

Dış Ticaret

2002 yılı başlarında toparlanma gösteren dünya ekonomileri, bu durumu sürdürememiş ve ikinci çeyrekte itibaren ekonomik faaliyetleri yeniden yavaşlamıştır. İkinci çeyrek itibarıyla yaşanan bu yavaşlama, yılbaşında yaşanan canlılığın temelinde güçlü ekonomik ve finansal desteğin oluşmadığını teyit etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan şirket skandalları nedeniyle oluşan tedirginlik tüm gelişmiş ülke piyasalarına yayılarak, 2002 ve 2003 yılı beklentileri önemli ölçüde bozulmuştur. Ekim ayı itibarıyla dünya borsalarında kısmi bir düzelmeye piyasalarda normale dönüş sinyalleri oluşsa da, olası Irak savaşı gerginliğinin de eklenmesiyle tesis edilen güven ortamı sınırlı kalmıştır. ABD ekonomisinde

2002 yılı başında toparlanma gösterdikten sonra zayıflayan dış talebin 2003 yılının ikinci yarısında toparlanması beklenmektedir.

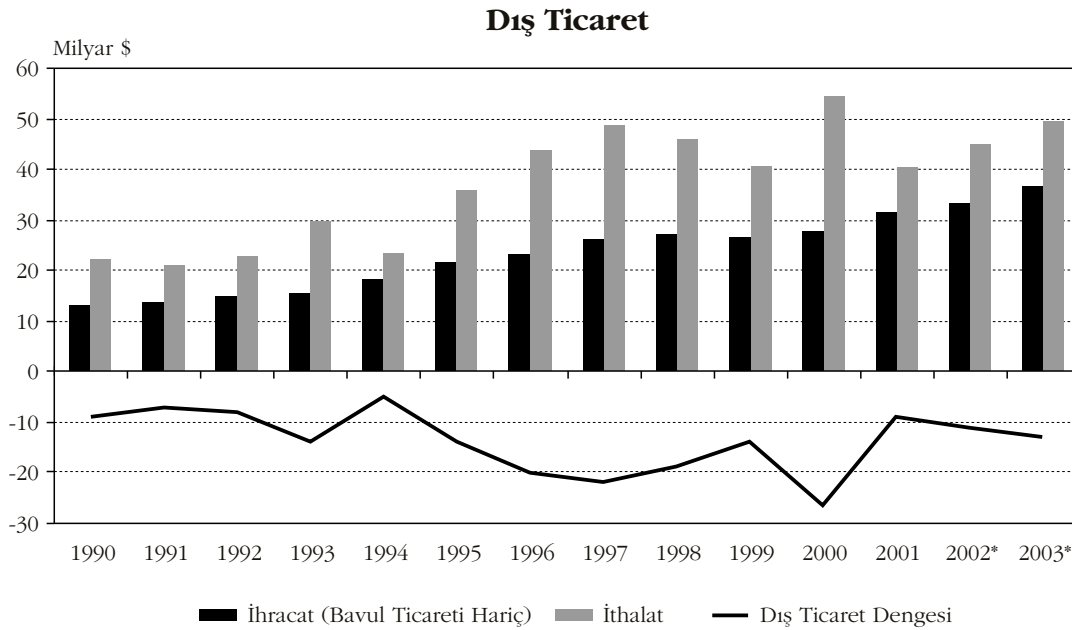
GSYİH Tahminleri

(Yıllık, % değişim)

	2002 Ocak-Ekim	2003 Ocak-Ekim
Dünya	2.8	3.7
ABD	2.3	2.6
Japonya	-0.7	0.8
Euro Bölgesi	0.8	1.8
Gelişmekte Olan Ülkeler	4.2	5.2

Kaynak: OECD Economic Outlook, Aralık 2002

yaşanan skandallara ek olarak dış ticaret açığının rekor seviyeye gelmesi ve ekonomiyi canlandırmak için gidilen vergi indirimleri, artan kamu harcamaları gibi etmenlerle kamu bütçesinin de açık vermesi sonucunda Euro/ABD doları paritesi 2002 yılı sonunda sene başına göre %21 oranında artarak, 1.05'e yükselmiştir. Gerek işletmelerin gerekse de hane halklarının tüketim ve yatırım davranışlarındaki iyileşmenin gecikmeli olacağı da göz önünde bulundurulursa, mevcut riskler ışığında dış talebin 2003 yılı ortalarına kadar zayıf devam etmesi beklenmektedir.

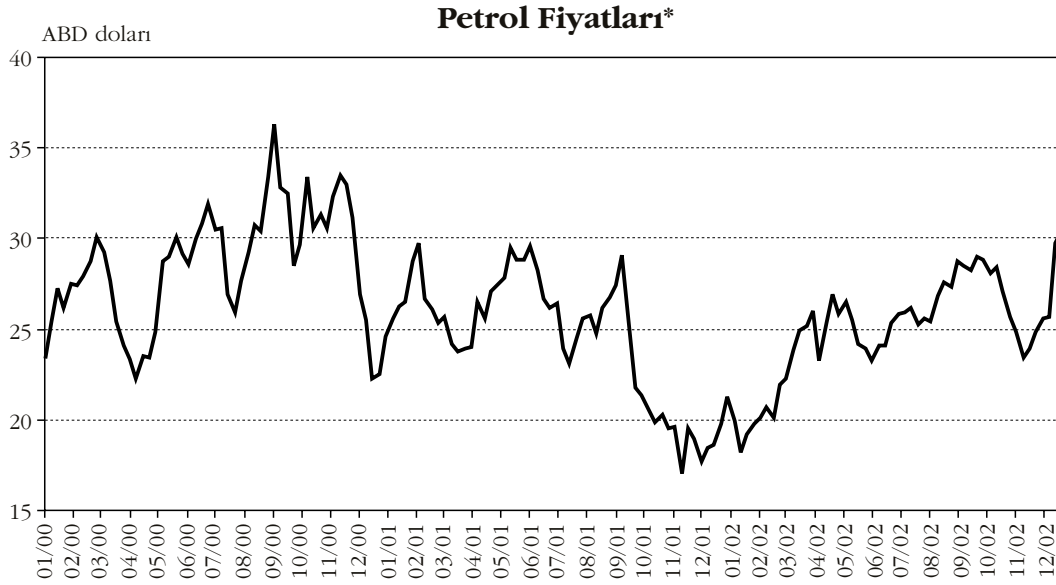

* 2002 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı

Kaynak: DİE

Irak'a yapılacak operasyon ihtimalinin yüksek olmasına rağmen zamanlamasının belirsiz olması dünya piyasalarını ve yatırım/tüketim kararlarını şu anda dizginleyen en önemli etmendir. Savaş ihtimali ile birlikte OPEC tarafından belirlenen 22-28 dolar bandını aşan petrol fiyatları, beşinci büyük petrol ihracatçısı olan Venezüella'da petrol üretiminin de durmasıyla beraber 30 doları aşmıştır. OPEC tarafından petrol fiyatlarının kalıcı olarak bandın dışında seyretmesi halinde üretimin artırılarak fiyatların aşağıya çekileceği bildirilmiş olsa da, savaşla birlikte gerek bölge ülkelerinin gerek Rusya'nın tavrı petrol fiyatlarında belirleyici olacaktır. Petrol fiyatlarındaki artış dünya ekonomisinin büyüme oranını aşağıya çekerken, finansal piyasalardaki düşüşler de gerek ya-

Petrol fiyatlarındaki artış global ekonomiyi tehdit etmektedir.

* Avrupa Brent bağıtılık varil başına spot fiyatları (FOB)

rattığı servet kaybı nedeniyle azalan yatırım/tüketim harcamaları, gerek gelişmekte olan ülkeler açısından azalan finansman imkanları olarak olumsuz bir konjoktüre girişe neden olmaktadır.

2001 yılının Kasım ayından itibaren kurlarda görülen gerilemenin Nisan ayına kadar devam etmesi sonucunda, 2002 yılının ilk dört ayında TL, dolar kuru karşısında reel bazda %22 oranında değer kazanmıştır. 2001 yılından itibaren gerileyen reel ücretler ise düzeltme yılı olan 1995 yılı seviyesine gerilemiş imalat sanayi birim üretim maliyetlerini aşağıya çekmiştir. Nominal faiz oranlarının düşmesi de bu bağlamda düşünüldüğünde, TL'deki aşırı değerlenmenin yarattığı rekabet kaybı maliyetlerdeki düşüşle büyük ölçüde telafi edilerek ihracat potansiyelinin devam etmesini sağlamıştır. Kurlarda yaşanan gerilemenin girdi fiyatlarını azaltması yanında hükümetin uygulanan programı kararlı bir şekilde devam etmesiyle makro dengelerde elde edilen kısmi istikrar, sanayi sektörünü bir önceki sene normalin oldukça altına inen stokları tekrar yerine koymaya yöneltmiştir. Bu gelişmeler ışığında 2001 yılının Şubat ayından itibaren yüksek oranlarda gerileyen ithalat da, Mart ayından itibaren artış trendine geçmiştir. Ocak-Nisan döneminde ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre %5.9 oranında artarken, ithalattaki artışın %0.1 olarak gerçekleşmesi dış ticaret açığının %17.2 oranında gerilemesine yol açmıştır.

2001 yılında ihracatta yakalanan yüksek performans 2002 yılında da artarak devam etmiştir.

Dış Ticaret (Milyar \$)

	2001		2002*	
	Değer	% değ.	Değer	% değ.
İhracat (bavul ticareti hariç)	31.3	12.8	33.3	9.6
İthalat	41.4	-24.0	45.5	15.5
Dış ticaret açığı ¹	10.1	-62.4	12.2	33.3
İhracat/İthalat (%)	75.7		73.1	
İhracat/GSMH (Cari Fiyatlarla)	16.3		-	
İthalat/GSMH (Cari Fiyatlarla)	21.5		-	

*Ocak-Ekim dönemi

(1) İthalat (CIF) (Altın ithalatı hariç) - İhracat (FOB) (bavul ticareti hariç)

Kaynak: DİE, DPT

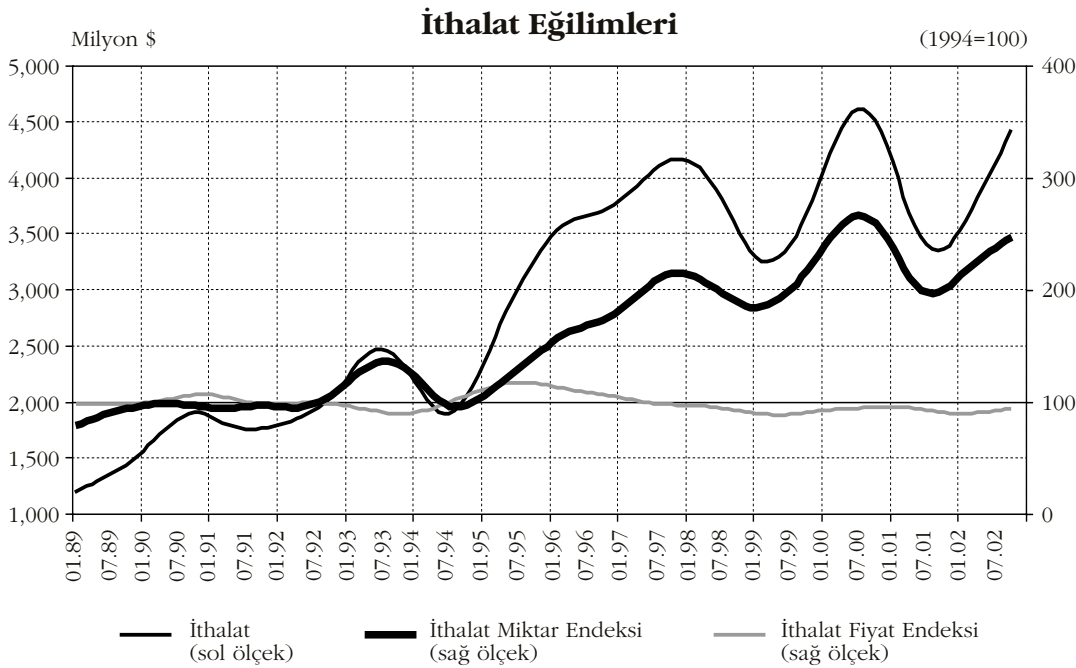
Mayıs ayında Başbakan Ecevit'in hastalanması ile birlikte piyasalarda yaşanan dalgalanma Temmuz ayı sonunda erken seçim kararı alınana kadar devam etmiştir. Piyasalardaki dalgalanmalar ve mevsimsel etki sonucunda ihracat artış oranlarında azalma görülürken, zayıf baz yılı etkisinden dolayı ithalatın yıllık artışları yüksek seviyelerde kalmıştır. Temmuz ayında erken seçim beklentisinin yanında Amerikan ekonomisini sarsan denetim skandalları sonucunda güçlenen Euro'nun etkisiyle ihracat tekrar artış trendine girerek rekor seviyede artış göstermiştir. Erken seçim döneminin iç talebi canlandırması ve güçlenen AB ekonomisinin dış talebi artıracağı beklentisi sonucunda sanayi üretiminde görülen artış ise ithalattaki artışın yüksek seviyede kalmasını sağlamıştır. Eylül ve Ekim aylarında da ihracatta görülen yüksek performansın sürmesi sonucunda, ihracat ilk on ayda %9.6 oranında artarak 28.3 milyar dolar seviye ile rekor kırmıştır. Aynı dönemde ithalatta görülen aylık artışlar ihracatın gerisinde kalmakla beraber, ilk on ayda ithalat %15.5 oranında artarak 39.7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gelişmeler ışığında dış ticaret açığı ilk on ayda %33.3 oranında artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %71.3 olarak gerçekleşmiştir.

Euro'nun, ABD ekonomisinden gelen olumsuz sinyallerin etkisiyle, dolara karşı değer kazanmasının yarattığı rekabet avantajı ve güçlü dış talebin etkisiyle beklentilerin üzerinde artan ihracatın, azalan hızda da olsa, sene sonuna kadar artış trendine devam etmesi beklenmektedir. Gerek

kapasite kullanım oranlarının yaklaştığı noktanın gerektirdiği yeni yatırımlar, gerekse ihracatın ithalata olan bağımlılığı göz önüne alındığında, ithalatın da ihracatı destekleyecek şekilde artacağı tahmin edilmektedir.

2001 yılında yaşanan yüksek devalüasyon ve iç talep daralması ile hızlanan ihracat miktar endeksi, yüksek performanslı artışına 2002 yılı boyunca devam etmiştir. Böylece 2002 yılının ilk on ayında mevsimsel etkiden arındırılmış ihracat miktar endeksi yıllık bazda ortalama %17.1 oranında artış kaydetmiştir. Bir önceki sene yıllık bazda ortalama %23.9 oranında daralma gösteren mevsimsellikten arınmış ithalat miktar endeksi ise ilk on aylık dönemde %17.7 oranında artış göstermiştir. Hem ihracat hem de ithalat miktar endekslerinde görülen önemli artışların eğilimlere de yansması, fiyat eğilimlerinin neredeyse sabit bir seyir izlemesinin de etkisiyle, nominal dış ticaret eğilimlerini yukarıya çekmiştir.

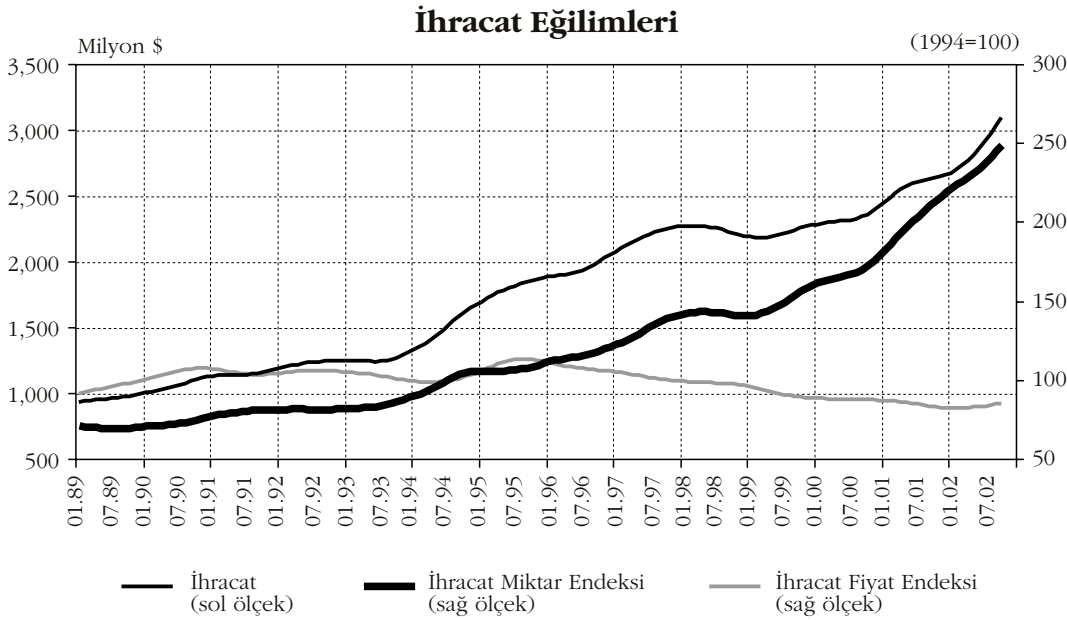
Dış ticaret miktar endekslerindeki hızlı artış nominal büyüklükleri de yukarıya çekmektedir.

Kaynak: DİE, TÜSİAD

Dış ticaret fiyat endeksleri ise, ilk on ayda önemli bir dalgalanma göstermemiştir. 2001 yılında fiyatlarda yaşanan dalgalanmalar sonucunda, yıllık ortalama artışlar bazında mevsimsellikten arındırılmış her iki fiyat endeksi de %3.2 oranında azalmıştır. Sene başından itibaren bakıldığında mevsimsellikten arındırılmış ihracat fiyat endeksi Ekim ayında %7

oranında artarken, sonbahar başında artış trendine giren petrol fiyatlarının ithalat fiyatlarını yukarıya çekmesi sonucunda mevsimsellikten arındırılmış ithalat endeksindeki artış %8.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler ışığında mevsimsellikten arındırılmış dış ticaret hadleri 2001 yılı sonundaki %93 değerinden %90.1 değerine gerilemiştir. Önümüzdeki dönemde, olası Irak operasyonunun petrol fiyatları üzerine yarattığı baskının ithalat fiyatlarını da yukarıya çekmesi sonucunda, dış ticaret hadlerinin aleyhimize gelişmeye devam etmesi beklenmektedir.

Kaynak: DİE, TÜSİAD

İhracat mal grupları itibariyle incelendiğinde, 2002 yılının ilk on ayında ara malları ihracatı %3.5 oranında artarken toplam ihracatta önemli yer tutan tüketim malı ihracatındaki artış %16.8 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde sermaye malları ihracatı ise %2 oranında azalmıştır. İhracatta yaşanan yüksek performans, stokların bulunduğu düşük seviye de göz önüne alınarak yeni üretimle karşılanmıştır. Böylece yıl boyunca yüksek seyreden sanayi üretimi, ara mal ithalatının ilk on ayda %16.8 oranında artmasını sağlamıştır. Özellikle Ekim ayında üretim kapasitelerinin ulaştığı yüksek seviye ve ileriye dönük beklentilerde iyileşme sonucu artan yatırım kararları ile sermaye malı ithalatı %9.9 ora-

Hem ihracatta, hem de ithalatta görülen yüksek artış alt kalemlere de yansımıştır.

İhracatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı¹ (Milyon \$)

	2001		2002*		% değ.*
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Sermaye Malları	2,618.4	8.4	2,102.9	7.4	-2.0
Tüketim Malları	15,221.1	48.8	14,705.6	51.9	16.8
Ara Mallar	13,299.2	42.6	11,433.7	40.4	3.5
Diğer	47.8	0.2	69.1	0.2	65.5
Toplam	31,186.4	100.0	28,311.3	100.0	9.6

*Ocak-Ekim dönemi

(1) BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

nında artmıştır. Erken seçim tarihinin belirlenmesi ile birlikte beklentilerde oluşan iyileşme ile kıpırdanmaya başlayan iç taleple birlikte, bir önceki sene %43.7 oranında azalan tüketim malı ithalatı ilk on ayda %13.6 oranında artmıştır.

İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı¹ (Milyon \$)

	2001		2002*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Sermaye Malları	6,964.3	17.2	6,267.9	15.8	9.9
Tüketim Malları	4,083.5	10.1	3,870.0	9.7	13.6
Ara Mallar	29,079.0	71.8	29,169.6	73.4	16.8
Diğer	359.8	0.9	427.5	1.1	37.3
Toplam	40,486.6	100.0	39,735.0	100.0	15.5

*Ocak-Ekim dönemi

(1) BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

2001 yılında yaşanan terörist saldırılar sonucu ABD’de belirginleşen ekonomik yavaşlama, AB ülkelerini de etkisi altına almıştır. 2002 yılının ikinci üç ayında ABD ekonomisini sarsan denetim skandalları sonucu zayıflayan dolar karşısında güçlenen euro ile AB ekonomilerinde de hafif bir kıpırdanma olmuştur. Bunun sonucu bu sene yakalanan yüksek ihracat performansında, yeni pazarlar yerine, ticaret potansiyelimiz yüksek pazarlarda daha da konsantre bir şekilde ihracat yapılma-

**Serbest bölgeler
tekrar canlılık
kazanmıştır.**

sı etkili olmuştur. Dolayısıyla toplam ihracatın yarısını yaptığımız AB ile olan ihracatımız ilk on ayda, bir önceki sene görülen yüksek performansın üstünde, %8.1 oranında artmıştır. 2001 yılında OECD üyesi olmayan Orta Doğu ülkeleri ile olan ihracatta patlama yaşanırken, Irak savaşının yarattığı kaygıların etkisiyle, ilk on ayda bu ülkelere yapılan ihracat %1.6 oranında azalmıştır. Serbest bölgelerden yapılan ticaretin tekrar canlanması ile, yıllık bazda en yüksek artış %48.7 ile bu bölgelerden yapılan ihracatta kaydedilmiştir.

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

	2001		2002*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Genel Toplam	31,186	100.0	28,311	100.0	9.6
I. OECD ülkeleri	20,553	65.9	18,572	65.6	7.7
A. AB ülkeleri	16,078	51.6	14,534	51.3	8.1
B. EFTA ülkeleri	303	1.0	336	1.2	28.2
C. Diğer OECD ülkeleri	4,171	13.4	3,703	13.1	4.7
II. Türkiye Serbest Bölgeleri	926	3.0	1,109	3.9	48.7
III. OECD dışı ülkeler	9,708	31.1	8,630	30.5	10.0

*Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: DİE

İthalat açısından bakıldığında serbest bölgelerde yaşanan canlılık daha belirgin olmaktadır. 2002 yılının ilk on ayında ithalatta en hızlı artış %92.4 ile serbest bölgelerde yaşanmıştır. Önemli ticaret partnerimiz olan AB ülkelerinden yapılan ithalat aynı dönemde %16.8 oranında artarken EFTA ülkelerinden yapılan ithalat %68.2 oranında artmıştır. Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalat ilk on aylık dönemde sadece %8.5 artış göstermiştir. Bununla birlikte, petrol fiyatlarında Ağustos ayından itibaren yaşanan yükselme petrol ithalatının faturasını yükseltmiştir. Böylece Ekim ayında Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalat %61.6 oranında artması sonucunda toplam içindeki payı %8.1'e yükselmiştir. Bu noktada eklenmesi gereken, OECD tarafından da haksız vergi rekabeti çerçevesinde sıkça bahsedilen serbest bölgelerin kuruluş amacına uygun olarak faaliyet göstermesinin denetlenmesi ve dış ticaret politikasını destekleyecek şekilde düzenlenmesi gereğidir.

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

	2001		2002*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Genel Toplam	40,507	100.0	39,735	100.0	15.5
I. OECD ülkeleri	25,222	62.3	25,464	64.1	17.7
A. AB ülkeleri	18,059	44.6	17,814	44.8	16.8
B. EFTA ülkeleri	925	2.3	2,017	5.1	68.2
C. Diğer OECD ülkeleri	6,237	15.4	5,633	14.2	8.8
II. Türkiye Serbest Bölgeleri	303	0.7	459	1.2	92.4
III. OECD dışı ülkeler	14,982	37.0	13,812	34.8	10.2

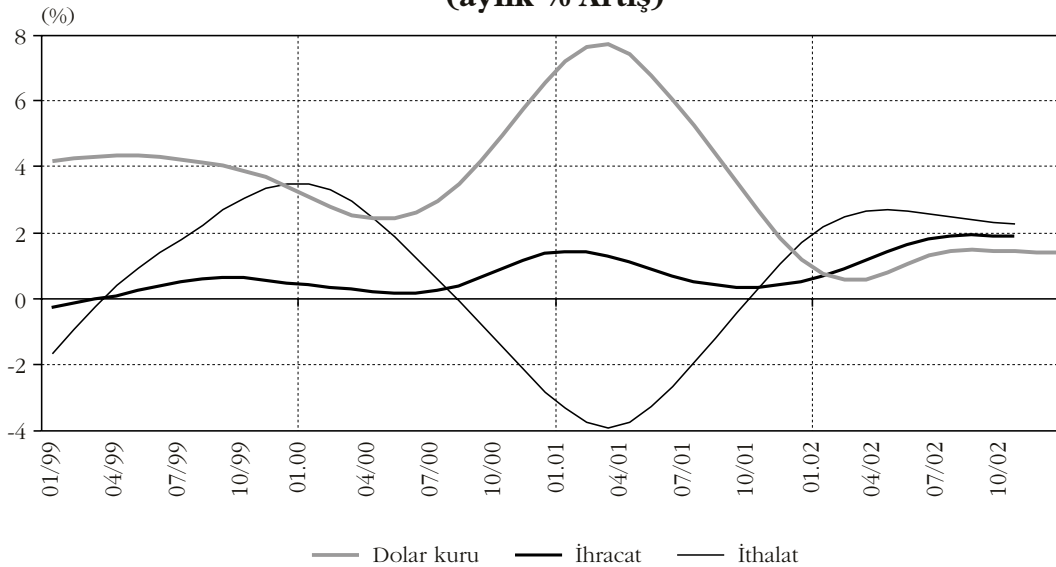
*Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: DİE

İthalat ve dolar kuru eğilimlerinin aylık artış oranlarında, ithalatın fiyat esnekliğinin yüksek olması sonucunda belirgin bir ters ilişki olduğu, ihracatın ise fiyat esnekliğinin daha az olmasının etkisiyle, dolar kuru ile olan ilişkisinin daha yumuşak ve doğru orantılı olduğu görülmektedir. Dolar kuru eğiliminin yaz ayları boyunca doğrusal bir aylık büyüme izlemesi, ithalat ve ihracat eğilimlerinin aylık artış hızlarının da doğrusal bir seyir izlemesine yol açmıştır. Dolar kuru eğiliminin Aralık ayında da yatay hareketini koruması, dış ticaret eğilimlerinde de dalgalanma yaşanmayacağını işaret etmektedir.

Temmuz'dan bu yana kurlarda sağlanan kısmi istikrar dış ticaret eğilimlerine yansımıştır.

Dolar Kuru ve Dış Ticaret Eğilimleri (aylık % Artış)

Kaynak: DİE, Kendi hesaplamalarımız

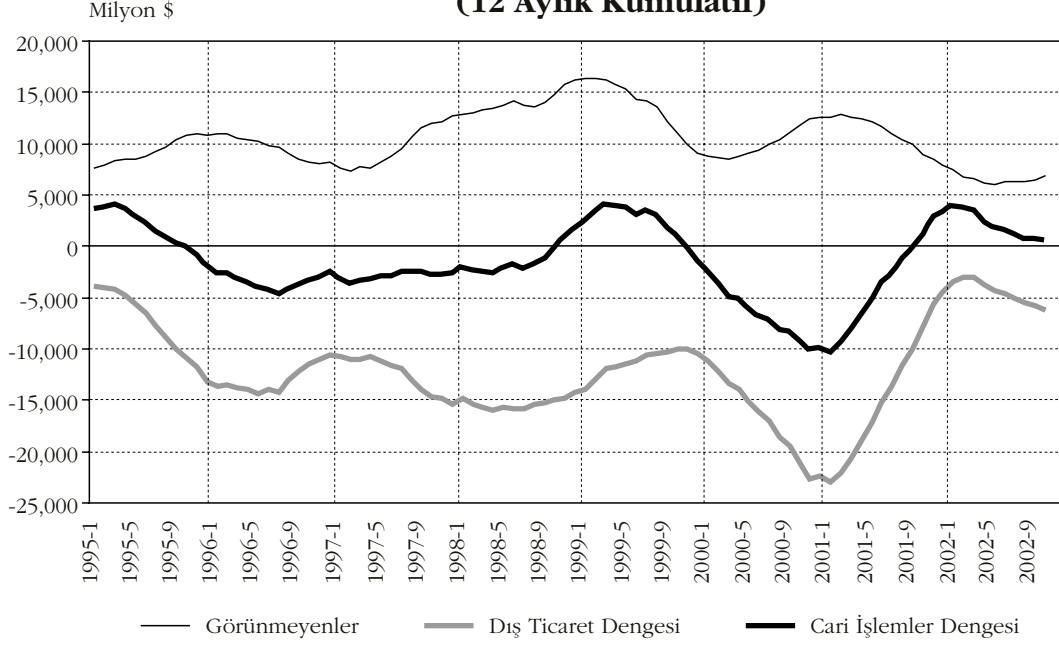
Cari İşlemler Dengesi

Euro'nun değeri lenmesinin sağladığı fiyat rekabetinin yanı sıra, daralan iç taleple birlikte ihracatçı sektörün yurtdışı pazarlara yönelmesi sonucu ihracatta hızlı bir artış olmuştur. Aynı zamanda, Rusya ekonomisindeki canlanma ile birlikte ekseri Rusya'ya yapılan bavul ticareti ivmelenerek ilk on ayda %31.7 oranında artmıştır. Bu gelişmeler ışığında bavul ticareti dahil ihracat %11.9 oranında artmıştır. İhracatın artışıyla hızlanan sanayi üretimi ve makro dengelerde yakalanan kısmi istikrar ile kıpırdanan iç tüketim navlun ve sigorta ile transit ticaret düzeltilmesi yapılmış ithalatın %15.7 oranında artmasını sağlamıştır. 2001 yılında yaşanan derin krizin etkisiyle belirgin bir şekilde küçülen dış ticaret açığı, aynı dönemde %44.3 oranında bozularak 5.7 milyar dolara yükselmiştir. Ağustos ve Eylül aylarında görülen belirgin performansa rağmen, turizm gelirleri ilk on ayda sadece %3.8 oranında artış göstererek 6.1 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde inşaat hizmetleri %23.4 oranında artarken taşımacılık hizmetlerinde artış %9.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra diğer ticari hizmetlerde yaşanan hızlı küçülme hizmetler dengesinin ilk on ayda %15.3 oranında küçülerek 7 milyar dolara gerilemesine neden olmuştur.

Sürekli çıkış gösteren ve yapılan yatırımlar karşılığında söz konusu olan komisyon ve faizlerden oluşan yatırım dengesi kaleminden çıkış, faiz giderlerinden elde edilen %25.8 oranındaki tasarrufun etkisiyle, ilk on ayda %14.5 oranında azalarak 3.5 milyar dolara gerilemiştir. Birbiri ardına yaşanan krizler sonucunda artan belirsizlik işçi gelirleri üzerinde erozyona yol açmaktadır. İşçi gelirlerinde giderek artan gerileme trendine paralel olarak ilk on ayda %28.7 oranında azalma göstermiştir. Bu gelişmeler ışığında cari işlemler dengesi tarafında önemli döviz kaynağı sağlayan görülmeyenler kalemi ilk on ayda %15.2 oranında azalarak 6.3 milyar dolara gerilemiştir. Hem dış ticaret dengesindeki hem de görülmeyenler kalemindeki gerilemeye rağmen cari işlemler dengesi, bir önceki sene gösterdiği yüksek performansın gerisinde kalmakla beraber, 594 milyon dolar fazla vermiştir.

Yüksek ihracat ve turizm performansına paralel olarak ilk on ayda cari işlemler dengesi 594 milyon dolar fazla vermiştir.

Cari İşlemler Dengesi* (12 Aylık Kümülatif)

* 1996-1'den itibaren bavul ticareti dahildir.

Kaynak: DİE

Sermaye Hareketleri

Toplam sermaye hareketleri geçen sene ilk on ayda yaşanan derin krizin etkisiyle 10.2 milyar dolar çıkış gösterirken, bu sene aynı dönemde 918 milyon dolar giriş göstermiştir. Doğrudan yatırımlar kalemi, 2001 yılında GSM satışından elde edilen paranın hesaplara girmesi ile normal trendin üstünde sermaye girişi gösterirken, bu yıl eski seyrine dönerek sadece 491 milyon dolarlık artış göstermiştir. Portföy yatırımlarındaki varlık kalemi, bankalara getirilen sermaye yeterliliği kistası sonucunda banka varlıklarında yaşanan 1.1 milyar dolar çözülmenin etkisiyle 1.6 milyar dolar çıkış göstermiştir. Merkezi hükümet ilk on aylık dönemde 2.1 milyar Euro-bond ihracı gerçekleştirirken, 1.6 milyar geri ödeme yapmış, yurtiçine ise net 394 milyon dolarlık döviz cinsi kağıt ihraç etmiştir. Yükümlülüklerdeki artışa rağmen varlıklardaki azalma sonucunda portföy yatırımlarından 746 milyon dolar çıkış yaşanmıştır.

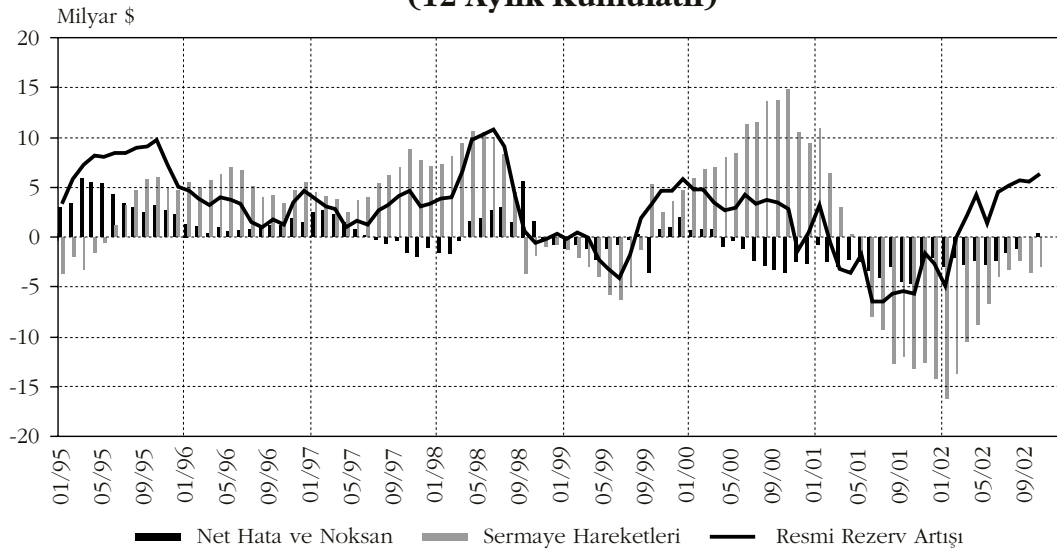
İlk on ayda IMF'den 12.5 milyar dolarlık kredi kullanılırken 6.1 milyar dolar geri ödeme yapılmış böylece net 6.4 milyar dolar kredi kullanılmıştır. 2001 yılından itibaren derin bir kriz içinde olan bankacılık sektö-

İlk on ayda IMF kredisinin etkisiyle resmi rezervler 5.8 milyar dolar artmıştır.

rü ilk on ayda yurtdışına net 1.1 milyar dolar kredi geri ödemesi yaparken, diğer sektörlerin yurt dışından sağladıkları krediler 568 milyon dolar artış göstermiştir. Ticari kredilerde ise %60'ı uzun dönem olmak üzere 1.6 milyar dolar artış olmuştur. Bankaların yurtdışı murakıplara depo kaydirmaları sonucu banka mevduatlarından 954 milyon dolar çıkış olurken Merkez Bankası döviz mevduatları 1.2 milyar dolar artmıştır.

Bu gelişmeler ışığında IMF kredisini de içine alan diğer yatırımlar kaleminde 7.5 milyar dolarlık sermaye girişi olmuştur. Kayıt dışı ekonominin bir göstergesi olan güven kaybıyla birlikte artış eğilimi gösteren net hata ve noksan kalemi ilk on ayda bir önceki yılın aynı dönemine göre %54 oranında azalarak 2.1 milyar dolar çıkış göstermiştir. Sene başından beri sağlanan önemli miktardaki IMF kredinin etkisiyle 5.4 milyar dolar resmi rezerv birikimi sağlanmıştır.

Sermaye ve Resmi Rezerv Hareketleri (12 Aylık Kümülatif)

Kaynak: DİE

Kasım ayında erken seçimlerin beklentiler doğrultusunda tek parti iktidarına yol açacak şekilde sonuçlanması piyasalardaki olumlu atmosferi güçlendirmiştir. Aralık ayında ise gündemi oluşturan Irak operasyonu piyasalarda çalkantılara yol açmıştır. Yıl sonu bilanço hareketlerinin de etkisiyle Aralık ayında sermaye çıkışı yaşanması muhtemel görülmektedir. Diğer yandan, uluslararası sermaye hareketlerinin ABD Mer-

**Olası Irak savaşı
2003 yılı beklentilerini gölgelemektedir.**

kez Bankası faiz oranlarına duyarlı olduğu göz önüne alında, durgunluk içinde olan ABD'nin ekonomik canlanma için faiz oranlarında indirimle gitmesiyle yükselen pazarlara olan sermaye akışları tekrar ivmelenmiştir. Her ne kadar olası Irak savaşı uluslararası sermaye akımlarını olumsuz etkilese de, ABD Merkez Bankasının faiz oranlarını indirmeye devam etmesi durumunda yurtdışına Euro-bond ihraç etme imkanlarının artması beklenmektedir. Ayrıca kamu borç stokunun mevcut durumu göz önüne alındığında olası Irak savaşının başta turizm ve ihracat gelirlerinde muhtemel azalma olmak üzere, yol açacağı ekonomik zararların yurtdışı piyasalardan yüksek maliyet getirmeyecek bir şekilde karşılanması zorunluluğu belirgindir.

Dış Borçlar

2001 yılında piyasaları etkisi altına alan derin kriz dış finansman imkanlarını kısıtlamıştır. Kamunun iç piyasadaki kaynağı çekmesi sonucu özellikle kısa vadeli dış kaynağa yönelen özel sektör, krizin etkisiyle yeni kaynak bulamamış, net borç ödeyici duruma düşmüştür. Bunun sonucu, kısa vadeli dış borçlar 2000 yılı sonuna göre 12 milyar dolar erimiştir. 2001 yılı boyunca IMF'den net 10.2 milyar dolar kaynak gelmesi sonucu toplam borç stokundaki erime 4.5 milyar dolar olmuştur.

Dış borçlanmada kısa vadeliden uzun vadeliye geçiş olmuştur.

Dış Borç Stoku

(Milyon \$)

	2001		2002*		% deg.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Orta-Uzun Vade	98,945	85.9	113,406	89.0	14.6
Kamu Sektörü	46,277	40.2	61,684	48.4	33.3
TCMB	23,753	20.6	20,384	16.0	-14.2
Özel Sektör	28,915	25.1	31,338	24.6	8.4
Kısa Vade	16,241	14.1	14,071	11.0	-13.4
Toplam	115,186	100.0	127,477	100.0	10.7

*Eylül sonu itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2001 Mayıs ayında imzalanan Güçlü Ekonomiye Geçiş programı çerçevesinde, IMF'den sağlanacak krediler bütçesel kullanılması amacıyla Hazine'ye kullanılmıştır. Böylece daha önce Merkez Bankası başlığında görülen IMF kredileri 2002 yılı başından itibaren Hazine kaleminde takip edilmektedir. 2002 yılı ilk on ayı boyunca IMF'den alınan 12.5 milyar dolar tutarındaki kredi Hazine hesabında dururken, Merkez Bankası hesabından 6.1 milyar dolar ödeme yapılmıştır. Bu hesaplama sonucunda Eylül sonu itibariyle 2001 yılı sonuna göre, orta-uzun vadeli dış borç stoku içinde Merkez Bankası borç yükü 3.4 milyar dolar azalırken, kamu sektörü borç yükü 15.4 milyar dolar artış olmuştur. Kamu dış borç yükündeki artışta, kamunun, 2002 yılının ikinci yarısında rahatlayan dış piyasalardan Eurobond borçlanmaya giderek iç borcu dış borca ikame ettirme politikası etkili olmuştur.

2001 yılında yapılan borç operasyonu ile kamu bankalarında saklanan görev zararlarının kamu kağıdı verilmesi suretiyle kamu iç borç stoku na dahil edilmiştir. Kamu iç borç stokundaki hızlı artış kamunun borçlanma ihtiyacını, dolayısıyla dışlama etkisini de yukarıya çekmiştir. Ayrıca 2001 yılında yaşanan bankacılık krizi ardında uygulanmaya konan bankacılık yeniden yapılandırma programı çerçevesinde bankacılık sektörüne getirilen zorunlu kurallar da özel sektöre kaynak aktarımını pahalı hale getirmiştir. Bu gelişmeler ışığında uzun vadeli yurt dışı kredilerine yönelen özel sektörün 2002 yılı Eylül itibariyle uzun vadeli borç yükü 2001 yılına göre 2.6 milyar dolar artarak 26 milyar dolara ulaşmıştır.

Artan kamu borçlanma ihtiyacı özel sektörü dış kredilere yöneltmiştir.

IMF Kredileri

(milyon \$)

	2000	2001	2002*	2000-2002
Kullanım	3,439	11,317	12,503	27,259
Geri ödeme	88	1,087	6,138	7,313
NET	3,351	10,230	6,365	19,946

* Ekim sonu itibariyle

Kaynak: TCMB, IMF

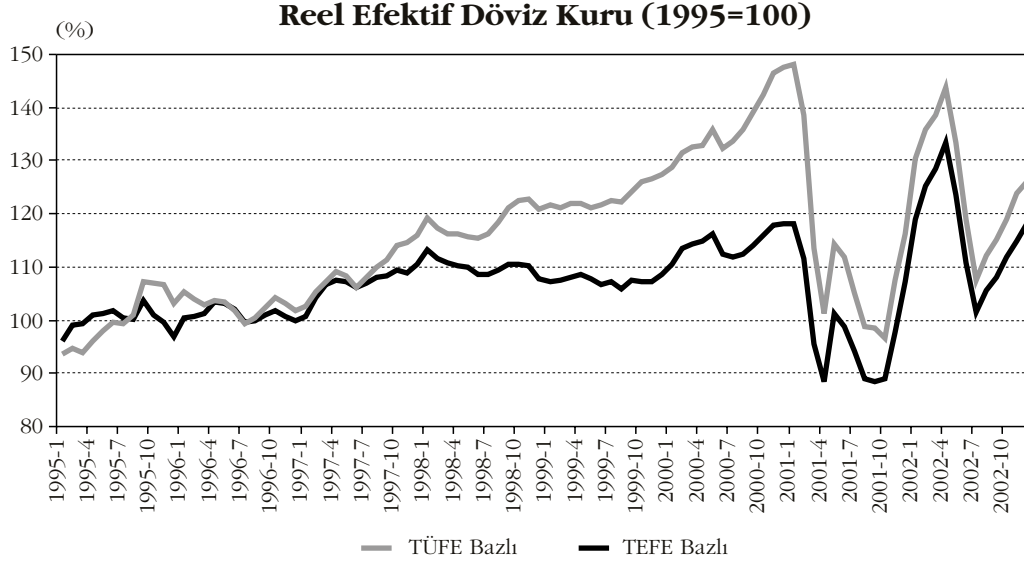
Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde bankacılık sektörü açık pozisyonlarına getirilen kısıtlama sonucunda sektörün kısa vadeli dış borçlarındaki azalma 2002 yılında da devam etmiştir. Böylece 2000 yılında uygulanan kur politikası sonucunda 16.9 milyar dolara yükselen ve 2001 yılında 8 milyar dolara inen bankacılık sektörü kısa vadeli dış borç stoku, 2002 yılı Eylül ayında 5.7 milyar dolara gerilemiştir. Sektörün orta-uzun vadeli dış borç stoku da 2001 yılı sonuna göre 200 milyon dolar eriyip 3 milyar dolara inmiştir. Dolayısıyla yeniden yapılanma süreci içerisinde, TMSF kapsamına alınan bankaların dış borçlarının kamu borcu kapsamına alınması ve sektörde kalan bankaların küçülmesi, sektörün toplam dış borç stokunun 2.5 milyar dolar eriyerek 8.7 milyar dolara gerilemesine yol açmıştır.

Döviz Kurları

2001 yılı Şubat ayında serbest kur politikasına geçişle beraber TL hızlı bir şekilde değer kaybetmiştir. Mayıs ayında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve IMF'den gelen ek kaynak olumlu beklentiler yaratarak kurdaki trendi ters çevirmiştir. Ne var ki, yaz aylarında siyaset kaynaklı risklerin baş göstermesi ve nihayetinde Ekim ayında iç borç yükünün çevrilmesinde yaşanan zorlukların etkisiyle reel kur endeksleri en düşük seviyelerine gerilemiştir. Kasım ayında, hükümetin programa olan bağlılığını kesin bir şekilde göstermesi sonucu IMF'den ek kaynak gelmesinin kesinleşmesi ile TL tekrar reel değerlenmeye başlamıştır. Oynaklık ölçümü olarak alınan 12 aylık standart sapmaya bakıldığında, TÜFE bazlı reel kur endeksinin 2000 yılında 6 olan standart sapması 2001 yılında 16'ya yükselmiş, 2002 yılında 11'e gerilemiştir.

Sene başından Nisan ayına kadar kamu hesaplarına giren IMF ve dünya bankası kredileri ve güçlü ödemeler dengesinin yanında piyasalara hakim olan güvenin etkisiyle TL döviz kuruna karşı güçlenmiştir. Böylece Nisan ayında 2001 yılı sonuna göre reel kur endeksi TÜFE bazda %23.6 değerlendirilerek 1995 yılından bu yana en yüksek seviyeye çıkmış, TEFE bazda ise %24.3 oranında değerlendirilerek 2001 yılı başındaki aşırı değerli seviyesine yakınsamıştır.

2001 yılında yaşanan kriz döviz kurlarında aşırı dalgalanmaya yol açmıştır.

Kaynak: TCMB

Mayıs ayında başlayan ve Ağustos ayına kadar devam eden siyasi belirsizlik, üç ayda TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksinin %25.1 oranında, TEFE bazlı endeksinin ise %23.6 oranında değer kaybetmesine yol açmıştır. Temmuz sonunda meclisten erken seçim kararı çıkması ve yaz aylarında mevsimsel olarak turizm gelirinde yaşanan artış ile birlikte TL'deki reel değer kaybı da durmuş, Ağustos ayı ile birlikte değerlenmeye başlamıştır.

Aralık ayı başında piyasalara hakim olan aşırı iyimserlikle beraber TL'de görülen yüksek değerlenme sonucunda Merkez Bankası alım yaparak müdahale etmiştir. Aralık ortasında artan Irak savaşı tehdidi, hükümetin yapısal reformlarla ilgili çelişkili açıklamalar yapması ve her yıl sonunda yaşanan bilanço hareketleri ile birlikte kurlar yukarıya doğru tırmanmaya başlamıştır. Aralık ortasında TL'deki değer kaybının günlük %10'lara ulaşması sonucunda Merkez Bankası satış yaparak müdahale etmiştir. Aralık ayı sonu kur değeri ay başına göre %8.4 oranında değer kazanmış olsa da ortalamada bir önceki ayın gerisinde kalması, reel kur endekslerindeki değerlemenin devam etmesine yol açmıştır. Ağustos ayından Aralık ayına kadar geçen sürede TÜFE bazlı reel kur endeksi %17 oranında değer kazanırken TEFE bazlıda değer kazancı %16.6 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında Mayıs-Temmuz arasında yaşanan dalgalanma haricinde kurlarda kısmi bir denge yaşanmıştır.

2003 yılında da, Aralık itibariyle kurlarda yaşanan yükselmenin, olası Irak operasyonu yarattığı belirsizliğin daha da artması sonucunda, devam etmesi beklenmektedir. Bununla birlikte banka açık pozisyonlarının güvenli seviyelerde kalacağı, yabancı yatırımcıların uluslar arası piyasalardaki belirsizlik sonucu yurtiçinde mütevazı boyutlarda pozisyon almaya devam edeceği ve ihracat performansının sürdürüleceği tahminleri altında, kurlarda aşırı dalgalanma beklenmemektedir.

B Ö L Ü M

2003 YILINDA
TÜRKİYE EKONOMİSİ:
HEDEFLER VE BEKLENTİLER

2003 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler

Türkiye ekonomik programın ortasında bir genel seçime giderek ekonomik gündemi, programın toplam süresi düşünüldüğünde önemli bir süre ikinci, hatta bazen üçüncü sıraya atmıştır. Başbakan Abdullah Gül'ün Hükümet Programını açıklamasıyla beraber, önümüzdeki dönemde Adalet ve Kalkınma Partisinin uygulayacağı politikalar da biraz daha netlik kazanmıştır. Hükümet programı, uygulanacak ekonomi politikası açısından daha önce yayınlanan seçim bildirgesi ve acil eylem planıyla uyum içinde olmakla beraber, hükümetin temel meselelere genel bakışını yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır.

Hükümet programında ekonomi politikaları açısından hayata geçirilmek istenen vizyonda, ekonomik istikrarı sağlamış, rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturmuş, sürdürülebilir kalkınma ortamını yakalamış ve ekonomik refahın nimetlerini adaletle dağıtan, yoksulluk ve yolsuzluğun ortadan kaldırıldığı bir Türkiye hedeflenmektedir. Bunu sağlamak amacıyla, yürürlükteki ekonomik programın aksayan ve yetersiz bölümlerini de dikkate alarak toplumun desteğini alacak yeni bir ekonomik programın uygulanacağı belirtilmiştir. Bir önceki programda sadece finansal kesimin gözetildiği belirtilerek, sosyal boyutların ihmal edilmesiyle dar gelirli kesimin üzerinde krizin etkilerinin derinleştiği vurgulanmış, sosyal politikaları bünyesinde barındırmayan programların başarılı olamayacağı belirtilmiştir. Bu açıdan, dördüncü gözden geçirmeyle birlikte IMF ile 2003 yılı faiz dışı fazla hedefi ve yapısal reform takviminin müzakere edileceği beklenmektedir.

Hükümet, uygulanacak ekonomik programın, sosyal politikalarla uyumlu, sosyal bütünleşmeyi ve dayanışmayı sağlayıcı, işsizliği azaltıcı ve yoksulluğu ortadan kaldıracı nitelikte olacağını; ekonomik büyümeden elde edilecek nimetlerin adaletli bölüşümünü sağlayacağını iddia etmektedir. Bu nedenle, önümüzdeki dönemde enflasyon-büyüme ikilemi düşünüldüğünde, hükümetin tercihi konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır. Nitekim, acil eylem planında olduğu gibi, hükümet programında da enflasyon ile mücadele açısından kapsamlı bir politika belirtilmemekle beraber, enflasyonun tek haneli seviyeler ineceği ifade

Hükümet Programı seçim bildirgesi ve acil eylem planı ile uyum içindedir.

Hükümet mevcut ekonomi programının eksikliklerini gidererek, sosyal politikalarla destekleyeceğini belirtmiştir.

Önümüzdeki dönemde hükümetin önceliği büyüme ve istihdama yönelmektedir.

edilmektedir. Seçim bildirgesinde belirtildiği şekliyle, enflasyondaki düşüşün mali disiplinin sağlanması ve reel faizlerin düşmesine paralel gerçekleşeceği beklenilmektedir. Kur politikasında dalgalı döviz kuru politikasına devam edileceği belirtilmekle beraber, Merkez Bankası'nın para programında da ifade ettiği makroekonomik temellerle bağlantısı olmayan ve spekülasyon nitelikli dalgalanmalara "daha duyarlı" olacağı belirtilmektedir. Merkez Bankası'na yasayla verilen bağımsızlığı düşünüldüğünde, geçmiş dönemlerde de uygulanan dalgalı kur politikasının hangi kriterlere göre daha müdahaleci olacağı da önem kazanmaktadır.

Hükümet programında, önümüzdeki dönemde büyümeyi sağlayacak temel kaynakların kısa vadeli sermaye hareketlerinden ziyade, verimlilik artışı, atıl üretim faktörlerinin harekete geçirilmesi, uluslararası ölçekte rekabet edebilir mal ve hizmet üretimi ve doğrudan yabancı sermaye girişi olacağı belirtilmiştir.

Güçlü ekonomiye geçiş programının önceliği ekonominin iç ve dış şoklara karşı kırılma eğilimini azaltmak olmuş, bu amaçla dalgalı döviz kuru sistemi uygulamasına devam edilirken, finans kesimine ağırlık verilmiş, kamu bankaları ve KİT'ler aracılığıyla siyasetin ekonomiye rasyonel olmayan müdahalelerinin maliyeti olan görev zararları müessesine son verilmiştir. Ayrıca, BDDK'nın etkinliği artırılarak bankacılık sektöründe etkin denetim ve gözetim ilkeleri hayata geçirilmiş, risk yönetimi uygulamasıyla sektörün tüm ekonomiyi tehdit edecek sorunlar oluşturmamasının erken safhalarda engellenmesi sağlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından son derece önem taşıyan uluslararası sermaye piyasaları bağlantısı, ancak bu ülkelerin sağlam ekonomik temellere sahip olmasıyla faydalı bir kaynak aktarım mekanizması oluşturmaktadır. Bu nedenle, daha önceki dönemlerde bozuk temel makroekonomik dengelerle bu kaynağın yoğun olarak kullanılmasını mecbur kılan sağlıksız kamu maliyesinin düzeltilme zorunluluğu söz konusudur. Hükümet programındaki kamu maliyesine yönelik politikalara geçmeden önce, büyümenin temel kaynaklarına biraz daha detaylı bakmak faydalı olacaktır.

Temel kaynak olarak gösterilen verimlilik artışı, toplam faktör verimliliği olarak düşünüldüğünde teknoloji ve beşeri sermaye gibi kısa dönemde artırılmayacak ancak eğitim, araştırma-geliştirme ve teknoloji transferi gibi orta ve uzun vadeli politikalarla etkilenebilecek bir kavramdır. Kısa vadede ise sermaye ve emeğin verimliliğini artırmak atıl

Büyümenin kaynakları verimlilik artışı, artan rekabet gücü ve doğrudan yabancı yatırımlar olacaktır.

Kısa dönemde hükümet büyümeyi desteklemek için maliye politikasını kullanacaktır.

kapasitelerin kullanıma girmesiyle mümkün olabilecektir. Sanayi üretimi ve imalat sanayinde kapasite kullanım oranlarına sektörel bazda baktığında, ihracatçı sektörler başta olmak üzere bir çok sektörün potansiyel çıktı seviyelerine yakın seyrettiği gözlenmektedir. İmalat sanayinde tam kapasitede çalışamama nedenlerinin ağırlıklı olarak iç ve dış talep yetersizliği olduğu düşünülürse, hükümetin kontrol edebileceği değişkenin iç talep genişlemesi olacağı gözlenmektedir. Ekonomide yeni yatırımların işaretlerinin henüz alınmaya başladığı ve bu yatırımların üretim kapasitesine eklenmesinin belli bir gecikmeyle olacağı düşünülürse, kısa dönemde yaşanacak talep artışının yetersiz arz nedeniyle fiyat artışlarına yol açacağı iddia edilebilir. Hükümet programında talebin artırılması konusunda maliye politikalarının kullanılacağını işaretlerinin verilmesi ise özellikle maliye politikasını mercek altına almayı gerektirmektedir.

Gerek enflasyonla mücadele, gerek büyümenin finansmanı açısından hükümet programında belirtilen temel kaynak mali disiplinin sağlanması ve yapısal reformların uygulanmasıyla reel faizlerin düşmesi ve kamu borç stokunun azalması olarak gözükmektedir. Mali disiplinle beraber sağlanacak parasal disiplin, enflasyonu ve reel faizleri indirecek, reel faizlerin düşmesi ve kamu sektörü reformu kamunun borçlanma gereğini azaltarak borç stokunu azaltacak ve finans sektöründeki kaynaklar özel sektör kuruluşlarına yönlendirilerek yatırım, üretim ve istihdam artışı sağlanacaktır. TÜSİAD'ın gerçekleştirdiği borç stoku çalışmasına göre, hükümet programında makul olarak belirtilen borç stoku seviyesi Maastricht kriterlerine uygun olarak %60 alınırsa, yukarıda söylenilen mekanizmanın ekonominin dışlilerini rahatça yağlaması için yaklaşık yedi sene, ortalama %4.8 büyüme sağlamak, %4.9 faiz dışı fazla vermek ve ortalama reel faizleri %6 seviyesinde tutmak gerekmektedir.

Kısa vadede yukarıda bahsedilen finansman mekanizmasının olmayacağı düşünülürse, büyüme için hükümet programında sık sık vurgulanan sosyal adalete yönelik, ekonomi ve müteşebbisin önünü açacak bir maliye politikasının kullanılacağı anlaşılmaktadır. Bu noktada ise faiz dışı fazlanın sürdürüleceği açıklaması önem kazanmaktadır. Programda herhangi bir sayısal hedef telaffuz edilmemekle beraber, acil eylem planında bahsedilen maliye politikaları gelir kaybettirici özellik taşımakta ve yine üç ve altı aylık hedeflerde ağırlık oluşturan yatırım ve ihracat

Mali disiplin ve borç stokundaki azalmayla kaynakların özel sektöre yönelmesi ancak orta ve uzun vadede mümkündür.

Faiz dışı fazla 2003 senesinde üzerinde çok konuşulacak bir alan olacaktır.

teşvikleri ile tarım ve hayvancılık destekleri faiz dışı fazla hedefinin düşmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Öngörülen bütçe harcamaları ve vergi istisnalarına karşılık kaynak olarak acil eylem planında göze çarpan kalemler ise özelleştirme, kamu yatırımlarının gözden geçirilmesi ve lojman, makam aracı, sosyal tesis gibi harcama kısıcıcı önlemlerdir. Ne var ki, niyet mektubunda performans kriteri olarak bulunan kamu çalışanlarının azaltılması açıklanan hükümet programı ve acil eylem planında yer almamaktadır. Kaynak yaratmak için uygulamaya konulan dolaylı bir yöntem ise mali milat ve halk arasında "nereden buldun" denilen düzenlemenin kaldırılmasıdır. Uygulama konusunda her ne kadar sorunlar yaşanmış olsa da, bu uygulamanın kayıt dışı ekonomiyi önlemek açısından önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Vergi barışı projesi de kamuoyunda yanlış anlaşmalara yol açmış ve sonuç olarak af tartışmalarıyla 2002 yılı sonlarına doğru vergi gelirlerinde bir zayıflama yaşanmıştır. Hükümetin kayıt dışı ekonominin Türkiye ekonomisine rekabet avantajı sağladığı veya bankacılık sisteminin zayıfladığı son dönemde olduğu gibi büyümenin finansmanını sağladığı yönündeki, geçmişten gelen yanlış inanışları yıkma ve vergi mükellefleri için içinde yaşanabilir bir vergi ortamı yaratma ihtiyacı söz konusudur.

Hükümet programında, faiz dışı fazlanın büyüklüğünün, borç stokunun sürdürülebilir bir yapıda gelişmesine imkan verecek düzeyde belirleneceği, bileşiminin, ekonomik verimlilik, büyüme ve sosyal politikalar dikkate alınarak şekillendirileceği bildirilmiştir. Bu kapsamda, faiz dışı fazla hedefi içinde kalmak şartıyla, verimsiz harcamalar kısılarak üreten harcamaların artırılması veya ekonomik aktiviteyi canlandıracak vergi indirimlerine gidilmesi gibi önlemlerin ele alınacağı söylenmektedir. Hükümetin öncelikli icraatlarını belirleyen acil eylem planında da, arz yönlü önlemler olarak elektrik ve enerji fiyatlarının üzerindeki vergi yükünün azaltılarak girdi maliyetlerinin azaltılacağı belirtilmektedir. Aynı şekilde, tarım için de ucuz mazot başta olmak üzere vergisel düzenlemelerle teşvik sağlanacaktır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kamu personeli azaltılmadığı takdirde, personel harcamalarında bir düşüş sağlanamayacak, tarımın önceliği nedeniyle tarımsal KİT'ler başta olmak üzere KİT'lere olan transferler ciddi ölçüde kısılanmayacak, yatırım harcamaları hali hazırda zaten düşük seviyelerde olduğundan hükümete esneklik sağlamayacak, sosyal güvenlik sisteminin reformu orta vadede sonuç vereceğinden kısa vadede sosyal güvenlik transferleri

Faiz dışı fazlanın bileşiminde diğer cari harcamalar dışında bir esneklik sağlamak mümkün değildir.

ciddi ölçüde azalmayacak, vergi iadelerinde değişikliğe gitmek ihracat teşviki ve gelir dağılım açısından hükümet programıyla ters düşecek ve geriye hükümet programında da somut olarak söylenen, lojman, makam arabası gibi diğer cari harcamaları azaltmaktan başka seçenek kalmayacak; bunlarla oluşturulacak kaynaksa son derece sınırlı olacaktır.

Piyasalardaki tedirginliğin 2002 yılı faiz dışı fazla hedefinin yaklaşık 2 puan altında kalınacağıının kamuoyunda dile getirilmesi ve Hükümet politikaları için yeterli kaynak olmadığı endişesinin yükselmesi sonucu 6.4 katrilyonluk Kaynak Paketi açıklandı. Pakete göre, 2003 yılında 55 bin olarak öngörülen yeni memur alımı 35 bin ile sınırlanacak, sağlık giderlerindeki israf önlenerek ve 3 bin olarak öngörülen yeni taşıt alımı iptal edilecek; bu önlemlerle 1.5 katrilyon TL tasarruf sağlanacak, fonların bütçe içersine alınması ile 1 katrilyon TL, Vergi Barış Projesi kapsamındaki 10 katrilyon TL'den 2003 yılı için 2.5 katrilyon TL ve son olarak tütün maddeleri ve alkollü içeceklerden alınan ÖTV'nin artırılmasıyla da 1.5 katrilyon TL gelir edilerek toplam kaynak artışı 6.4 katrilyon olacaktır.

IMF ile yapılan görüşmelerde programın uygulanmasına yönelik olarak öne çıkan konular, 2003 senesine yönelik olarak mali disiplinin sağlanması ve kamu reformunun devamı, özelleştirme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi başta olmak üzere özel sektörün rolünün artırılması olmuştur. Özelleştirme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konularında çalışmalar düşünüldüğünde, program açısından önemli alan kamu reformuna yönelik reformların uygulanması için belirlenecek takvim ve 2003 bütçesi olacaktır. Hükümetin kaynak paketinde olduğu gibi, piyasaların hassasiyetini göz önünde bulunduracağı ve Ocak ayında mali disipline yönelik beliren endişelerin yerine güvenin tekrar tesis edileceği beklenmektedir.

Ekim ayında yayınlanan TÜSİAD 2002 ve 2003 yılı tahminleri yaşanan siyasi belirsizlikle artan dolar kuru ve faizlerin yurtiçi tüketim ve yatırım talebini yılın üçüncü çeyreğinde olumsuz etkileyeceği varsayımı altında yapılmıştır. Dış konjonktürde beklenen yavaşlamanın ise, yurtiçinde daralan talebin telafi edilmesini zorlaştıracığı ve 2002 yılı büyümesinin %5 olacağı beklenmekteydi. Ne var ki, yılın üçüncü çeyreğinde gerek kamu yatırım ve tüketim harcamalarının beklenilenin oldukça üzerinde artarak büyümeyi hızlandırması, gerek ihracat performan-

Açıklanan kaynak paketi ile piyasaların kamu kaynak-harcama dengesi-ne yönelik endişeleri giderilmeye çalışılmıştır.

TÜSİAD, hükümetin ekonomik programın çerçevesine yönelik sergilediği olumlu tutumun, yapısal reform takviminin belirlenmesiyle somutlaşmasını beklemektedir.

TÜSİAD 2002 yılında GSYİH'nin %6.7 artmasını beklemektedir.

sının ivmelenmesi büyümeyi tahminlerimizin üzerine çıkarmıştır. Üçüncü çeyrek büyüme performansı ve yılın son aylardaki gelişmeler ışığında TÜSİAD 2002 GSYİH büyümesini %6.7 olarak revize etmiştir.

2003 yılında oluşacak ekonomik performansın, büyük ölçüde dışsal gelişmelere bağlı olmasından dolayı makroekonomik senaryo değişik ihtimaller göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Önemli dışsal gelişmeler olarak, Kopenhag zirvesi, Kıbrıs sorunu ve Irak operasyonu alınmıştır. Ocak ayı itibariyle bakıldığında, Irak konusundaki belirsizlikler aynı şekilde devam ederken, Kopenhag zirvesinden çıkan sonuç temel senaryo ile uyumlu olmuştur (zirve sonucunun finansal piyasalar üzerindeki etkisinin nötr olacağı beklenmiştir). İyimser senaryoda, Kıbrıs konusunda tarafların anlaşabileceği bir çözüme ulaşılacağı ve Irak sorunun askeri müdahale yapılmaksızın çözüleceği varsayımları yapılmıştır. Hükümet programa ve özellikle yapısal reformlara devam konusunda piyasalarda güven ortamını kalıcı olarak oluşturup faizlerin düşmesine yardımcı olurken, yaygın bir canlanma yaşanacağı öngörülmüştür.

Bu senaryo altında, GSYİH büyümesinin %7'ye ulaşması, enflasyon hedeflemesine geçilmesiyle yıl sonunda TÜFE artışının %20'ye inmesi, reel faizler %10'a inerken TL'nin dolar karşısında reel bazda %6 değer kazanması beklenmektedir. Faiz dışı fazlanın ise GSMH'nın %5.5'i olacağı tahmin edilmektedir.

Kötümser senaryoda ise temel faktör Irak'a yönelik uzun süre devam edecek bir operasyon olmaktadır. Savaşla birlikte petrol fiyatları uzun süre 35\$ ortalamasında kalacak ve global ekonomi yavaşlarken, finansman imkanları hızla azalacaktır. Hükümet olumsuz beklentilerin ışığında piyasalarda faiz oranlarını indirmekte başarılı olamayacak, merkez bankası zayıf parasal hedefleme uygulayacaktır. Bu senaryo altında, GSYİH büyümesinin %2.5 olması, enflasyondaki düşüşün durarak 2003 sene sonunda %30 seviyesinde kalması, reel faizlerin %20'ye çıkması ve TL'nin dolar karşısında reel bazda değerinin aynı kalması beklenmektedir. Faiz dışı fazla ise, nominal olarak azalacak olmasına karşın iyimser senaryoya göre daralacak olan milli hasılayla değerlendirildiğinde, bu senaryo altında da %5.5 olacaktır.

2003 yılı tahminleri değişik senaryolar altında yapılmış olup, baz senaryoda GSYİH artışının %4.5, yıl sonu TÜFE artışının %25 olması beklenmektedir.

Diğer tüm senaryolar bu iki bandın içinde kalırken, 2003 yılı baz senaryomuzu oluştururken Kıbrıs konusunda da Kopenhag zirvesine paralel bir sonuç alınacağı, Irak operasyonun ise kısa süreli, hızlı ve Türkiye'nin mali kaybının bir şekilde telafi edilerek gerçekleştirileceği kurgulanmıştır. Bu durumda petrol fiyatları 22\$-28\$ bandını aşmayacak, yılın ikinci yarısına doğru enflasyon hedeflemesine geçilebilecek ve yılın ilk aylarında yaşanacak operasyonun ardından faiz oranları düşerek ekonomik canlanmayı destekleyecektir. Baz senaryoda, GSYİH büyümesinin %4.5 olması, yıl sonunda TÜFE artışının %25'e inmesi, reel faizlerin %13 olması, TL'nin dolar karşısında reel bazda %3 değer kazanması beklenmektedir. Diğer senaryolarda olduğu gibi, faiz dışı fazlanın GSMH'nin %5.5'i olacağı tahmin edilmektedir.

TÜSİAD'IN MAKROEKONOMİK SENARYOSU

	2001				2002				Yıllık	2003				Yıllık	2002 Hükümet Programı
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.		
	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek		Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek		
GELİR VE FİYAT															
GSMH (sabit fiyatlarla)*	-3.3	-12.3	-9.1	-12.3	-9.5	0.2	9.4	7.8	8.0	6.6	2.8	4.3	5.3	4.6	5.0
GSYİH (sabit fiyatlarla)*	-0.8	-9.6	-7.4	-10.4	-7.4	1.9	8.2	7.7	8.0	6.7	3.1	4.2	5.2	4.5	
Enflasyon (TEFE)*	30.1	56.8	70.0	84.9	61.6	86.7	51.2	43.5	33.2	50.1	29.9	31.0	26.0	27.2	16(b)
Enflasyon (TÜFE)*	35.6	52.3	58.6	67.5	54.4	70.3	47.0	39.5	31.6	45.0	28.1	29.9	27.8	27.5	20(b)
Rezerv Para *	36.6	38.5	58.5	33.9	41.7	51.1	40.8	46.0	41.5	38.9	30.2	25.6	22.4	23.7	
KONSOLİDE BÜTÇE															
Konsolide Bütçe Geliri (tril TL)	10.561	12.367	13.445	15.439	51.813	15.028	20.793	19.583	20.188	75.591	21.387	25.091	26.523	101.748	
Konsolide Bütçe Gideri (tril TL)	10.651	20.381	23.776	25.572	80.379	27.663	26.032	26.287	32.456	112.438	37.296	26.603	31.058	137.487	
Konsolide Bütçe Dengesi (tril TL)	-90	-8.014	-10.330	-10.132	-28.566	-12.636	-5.239	-6.704	-12.268	-36.846	-15.909	-1.512	-4.535	-35.739	
Faiz Harcamaları (tril TL)	4.809	10.932	13.774	11.549	41.065	16.540	11.925	10.857	12.730	52.052	11.837	12.003	10.098	57.045	
Konsolide Bütçe Dengesi (milyar \$)	-0.1	-6.8	-7.4	-6.7	-23.3	-9.3	-3.7	-4.1	-7.6	-24.5	-9.3	-0.8	-2.4	-19.5	
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSMH'ya oranı, %)	-	-	-	-	7.1	-	-	-	-	5.3	-	-	-	5.6	
Kons.Büt.Dengesi (GSMH'ya oranı, %)	-	-	-	-	-16.2	-	-	-	-	-13.0	-	-	-	-9.4	
DÖVİZ KURLARI															
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)	797.557	1,186.825	1,398.014	1,519.706	1,225.525	1,353.699	1,410.648	1,643.660	1,612.151	1,505.039	1,707.294	1,824.178	1,884.441	1,956.678	1,853.148
Nominal Döviz Kuru (TL/€)*	41.7	94.9	116.6	123.9	96.4	69.7	18.9	17.6	6.1	22.8	26.1	29.3	14.6	23.9	23.1
Reel Döviz Kuru (TL/\$) (1999=100)**	114.5	97.7	89.8	95.0	99.2	120.6	114.6	96.4	105.3	109.2	104.9	107.1	105.0	101.1	104.5
Reel Döviz Kuru (TL/€) *	-4.3	-21.9	-26.8	-25.2	-19.6	0.4	23.7	18.6	24.1	15.7	1.5	0.5	11.5	0.7	3.3
Nominal Döviz Kuru (TL/€)	733.423	1,036.296	1,245.474	1,360.145	1,093.834	1,186.136	1,299.433	1,616.606	1,613.321	1,429.374	1,745.892	1,806.075	1,896.820	2,097.105	1,886.473
Nominal Döviz Kuru (TL/€) *	32	82	113	131	90	61.7	25.4	29.8	18.8	30.7	47.2	39.0	17.3	29.8	32.0
Reel Döviz Kuru (TL/€) (1999=100)	114.5	97.7	89.8	95.0	99.2	120.6	114.6	96.4	105.3	109.2	104.9	107.1	105.0	101.1	104.5
Reel Döviz Kuru (TL/€) *	2.6	-16.4	-25.7	-27.4	-17.3	5.3	17.3	7.4	10.8	10.1	-13.0	-6.5	8.9	-4.0	-4.3
Çapraz Kur €/S	92.0	87.3	89.1	89.5	89.5	87.6	92.1	98.4	100.2	94.6	102.3	99.0	100.7	105.0	101.7
DİŞ FAİZİ															
Nominal Faiz (bileşik %)	125.4	100.3	91.3	79.6	99.1	72.8	62.9	67.0	55.9	64.6	50.0	46.8	41.9	37.5	44.1
Reel Faiz (bileşik %)	66.2	31.5	20.6	7.3	29.0	1.5	10.8	19.8	18.5	13.6	17.1	13.0	11.0	10.3	13.0
DİŞ TİCARET VE CARİ İŞLEMLER															
İthalat (cif) (milyar \$)	10.6	9.8	10.0	10.0	40.4	9.5	11.8	12.8	13.2	47.4	11.9	12.6	13.2	13.4	51.1
İhracat (fob, bavul ve transit tic. hariç)(milyar \$)	8.2	8.8	8.8	9.4	35.3	8.8	9.6	10.2	10.2	38.9	9.1	9.9	10.3	11.5	40.8
Dış Ticaret Dengesi (fob-cif)(milyar \$)	-2.4	-1.0	-1.2	-0.6	-5.2	-0.7	-2.2	-2.6	-3.0	-8.5	-2.8	-2.7	-2.9	-1.9	-10.3
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar\$)	1.9	2.2	3.2	1.2	8.5	0.4	1.6	3.9	2.5	8.3	0.5	1.6	3.8	2.6	8.5
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-0.5	1.3	2.0	0.6	3.3	-0.3	-0.6	1.3	-0.5	-0.2	-2.3	-1.1	0.9	0.7	-1.8
İthalat (cif)(milyar \$)*	-6.5	-30.6	-29.6	-32.5	-25.9	-10.0	20.3	27.8	32.4	17.2	24.9	6.7	3.3	1.2	7.9
İhracat (fob, bavul ve transit tic. dahil)(milyar \$)*	7.8	10.9	13.1	13.4	11.4	7.7	8.8	16.1	8.3	10.2	3.4	2.8	0.9	12.4	5.0
İthalat Miktar Endeksi*	-10.0	-30.4	-27.5	-28.2	-24.8	1.9	24.7	27.0	13.7	16.8	9.0	2.8	-3.5	7.4	3.6
İhracat Miktar Endeksi*	16.3	20.3	22.1	29.4	22.2	20.1	10.6	21.8	12.7	16.0	5.8	5.0	0.8	7.6	4.8
İthalat Birim Değeri*(a)	3.9	-0.3	-2.9	3.7	-1.4	-11.7	-3.6	0.6	16.5	0.4	14.6	3.9	7.0	-5.8	4.2
İhracat Birim Değeri*(a)	-7.3	-7.8	-7.4	-12.4	-8.9	-10.3	-1.6	-4.6	-3.9	-5.0	-2.3	-2.0	0.1	4.5	0.2

İthalik kırmızı rakamlar TÜSİAD tabminidir.

(-) Yayınlanmamış veri

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişimi gösterir.

(**) Endekste ki artış TL'nin dolar karşısında değer kaybettiğini göstermektedir.

(a) TÜSİAD hesaplaması

(b) Yıl sonu, TÜSİAD'ın 2003 yıl sonu rakamları TEFE %22.1, TÜFE %24.4'dir.

EK I

IMF İLE İMZALANAN
STAND-BY ANLAŞMASI
ÇERÇEVESİNDE
YAPISAL REFORM PROGRAMI

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

En son 10 Ocak 2003'de güncellenmiştir.

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
1999				
Haziran	Denetim ve Gözetim Yekisinin BDDK'na Devredilmesi			Yapıldı (Haziran 1999)
Eylül	Yabancı Para Net Genel Pozisyon Sınırı Oramında Değişme			Yapıldı (Eylül 1999)
	Sosyal Güvenlik Alanında Yapılan Değişiklikler			Yapıldı (Eylül 1999)
Aralık	Bankalar Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler		Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı (Aralık 1999)
	Karşılık Ayrılacak Krediler İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Aralık 1999)
	Sermaye Yeterliliği ve Açık Döviz Pozisyonu Oranları İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Aralık 1999)
	Kredi Sınırlarına İlişkin Düzenlemeler	01 Temmuz 2000'e kadar		Yapıldı (Aralık 1999)
2000				
Ocak	Uluslararası Tahkim Konusunda Anayasa Değişiklikleri			Yapıldı (Ocak 2000)
	Türk Telekom İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Ocak 2000)
	Telekomünikasyon Kanunu'nun Çıkarılması	31 Ocak 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Ocak 2000)
Şubat	20 Bütçe Fonunun Kapatılması	01 Şubat 2000'e kadar	İlk Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	İlerleme kaydedildi (Şubat 2000)
	Ödenmemiş Görev Zararları İle İlgili Alınan Tedbirler			Yapıldı (Haziran 2000)
Mart	Destekleme Alımları İle İlgili Kanun Çıkarılması	01 Mart 2000'e kadar	İlk Gözden Geçirmenin Tamamlanması İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Haziran 2000)
	Doğrudan Gelir Desteği Sistemi İle İlgili Pilot Uygulama Başlatılması	2000 yılı içinde	Yapıldı (Mart 2000)	
Nisan	BDDK Üyelerinin Belirlenmesi	01 Nisan 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Mart 2000)
	Gereksiz Bütçedışı Fonların Belirlenmesi	01 Nisan 2000'e kadar		Yapıldı (Nisan 2000)
Mayıs	GSM Satışlarının Gerçekleştirilmesi	01 Nisan 2000'e kadar	İkinci Gözden Geçirmenin Tamamlanmasında Yapısal Kriter	Yapıldı (Mayıs 2000)
	Piyasa Yapıcılığı Uygulamasının Başlatılması			Yapıldı (Nisan 2000)
	Vergi İzleme Sistemi Kurulması	01 Mayıs 2000'e kadar	İkinci Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Nisan 2000)
Haziran	Bütçedışı Fonların Ortadan Kaldırılması	01 Haziran 2000'e kadar	İkinci Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	2 Bütçedışı fon kapatıldı (Mayıs 2000 itibarıyla)
	Sermaye Yeterliliği ile ilgili Kuralların Değiştirilmesi	01 Temmuz 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirmenin Tamamlanabilmesi İçin Yapısal Kriter	Yapıldı
Ağustos	25 Bütçe Fonunun Kapatılması	01 Ağustos 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	25 Bütçe Fonu kapatıldı (Mayıs 2000 itibarıyla)
Eylül	BDDK'nın Tümüyle Faaliyete Geçmesi	01 Eylül 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Eylül 2000)
	Özelleştirilecek Şirketlerin Portföye Eklenmesi	01 Eylül 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Haziran 2000)
2001				
Ocak	Türk Telekom için ihale şartnamesi ve bilgi notunun açıklanması	15 Ocak 2001	5. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Elektrik Piyasası Kanunu'nun çıkması	Ocak sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapıldı (3 Mart 2001)
	Türk bankalarının mevduat sahipleri ve diğer kreditorlerine olan garantinin tabiatını ve kapsamını açıklayan bildirinin açıklanması	15 Ocak 2001	5. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Şubat	TMSF hangi bankaları satacağına karar verecektir.	20 Ocak 2001	5. Gözden geçirme için ön koşul	Yapıldı
	İç risk yönetimi ve sermaye yeterlilik oranlarının piyasa riskini yansıtabilecek şekilde ayarlanmasına ilişkin yeni düzenlemelerin kabul edilmesi	Şubat'a kadar	Kriter	Yapıldı
	TEKEL'in Özelleştirme İdaresi Potföyüne devri	Şubat sonuna kadar	Yeni kriter	Yapıldı
	Satılacak banka paketleri hakkında bilgi verilmesi ve tekliflerin istenmesi (teklifler 24 Nisan 2001'e kadar alınacaktır).	20 Şubat 2001	6. Gözden geçirme için ön koşul	Yapıldı
Mart	21 bütçe fonunun ve 4 bütçe dışı fonun kapatılmasına ilişkin kanunların çıkarılması	Şubat ayı ortasına kadar	Kriter	Yapıldı
	Türk Telekom son ihale dökümanlarının yayınlanması ve özelleştirme için tekliflerin istenmesi	Mart sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapıldı
Nisan	Sermaye eksikliği olan tüm bankaların detaylı sermaye güçlendirme planlarını sunması	Nisan sonuna kadar	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	Bankaların, Fon uzmanlarınca kabul edilebilecek yeniden sermayelendirme planlarına ilişkin taahhüt mektuplarını tamamlamaları	Nisan sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Yeni Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılması	Nisan sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (5 Mayıs 2001)
	Türk Telekom'un özelleştirilmesinin kolaylaştırılmasına ilişkin yasanın Meclis'ten geçmesi	...	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
Mayıs	TMSF ve kamu bankalarının ticari bankalarla olan gecelik pozisyonları dahil gecelik yükümlülüklerinin 16 Mart 2001'deki seviyesinin en az üçte ikisi düzeyinde düşürülmesi	...	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	TMSF'nin Sümerbank'ın negatif net aktif değerini kapatmak için bankayı yeniden sermayelendirmesi	...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için önkoşul	Yapıldı
	Kalan TMSF Bankalarının, negatif net aktif değerleri kapatılacak şekilde yeniden sermayelendirilmesi	...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Vergi önlemlerinin onaylanması: (a) Mayıs 2001'in başında Akaryakıt Tüketim Vergisinin % 15 artırılması (b) KDV oranının % 1 artırılması (indirimli %1 ve % 8'lik oranlar hariç); ve (c) Nisan 2001 itibarıyla, sosyal güvenlik ödemelerine ilişkin minimum katkı payının, mevcut düzenlemelerle uyumlu olarak artırılması	...	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	Kamu bankalarının finansal olarak yeniden yapılandırılmasının tamamlanması	...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Bankalar Kanunu'na ilişkin yasal değişikliklerin Meclis'ten geçmesi	...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
		...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
		...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Ziraat ve Halk Bankası için ortak, politik etkilerden bağımsız ve Hazine'ye rapor veren bir yönetim kurulunun kurulması ve yeni bir yönetimin atanması	...	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Kalan tüm bütçe fonlarının (DFİF hariç) ve bir bütçe dışı fonun kapatılması	Mayıs sonuna kadar	Kriter	Yapıldı
TMSF ve Kamu Bankalarının Merkez Bankasıyla olan repo stoklarının 7 Katrilyon TL'yi aşmaması	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Emlak Bankası'nın kapatılması ve yükümlülükleri ile bazı varlıklarının Ziraat Bankası'na transfer edilmesi	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (Cumhurbaşkanı 2 Haziran'da onayladı)
Halihazırda hiçbir teklif verilmeyen 4 banka için ikinci bir geçiş bankası kurulması veya bu bankaların tasfiye edilmesi	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (Üç banka birleştirilmiştir, bir banka gönüllü tasfiye sürecine girmiştir)
Tütün Kanunu'nun Meclis'ten geçmesi	Mayıs 2001	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Vergi kimlik numaralarının kullanımının yaygınlaştırılmasına ilişkin vergi düzenlemesinin yürürlüğe girmesi	Mayıs sonu	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	8. Gözden Geçirmeden önce yapıldı
TMSF bünyesindeki bankaların ve kamu bankalarının kalan gecelik yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması	...	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Türk Telekom için yeni bir profesyonel Yönetim Kurulu ve yönetimin atanması	...	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Program harcama rakamları ile uyumlu ek bütçenin kabulü		8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
Kalan 15 Bütçe İçi (Destekleme Fiyat İstikrar Fonu hariç) ve 2 Bütçe Dışı Fonun kapatılması	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
Döner Sermayelerin sayısının en az yarıya indirilmesi	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
Kamu Borçlanma Kanunu'nun Meclis'e sunulması	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
Bağlı krediler düzenlemesinin çıkarılması	Bankalar Kanunu'ndaki değişikliklerin onaylanması sonrası 1 ay içinde	Kriter	Yapıldı (30.6.2001)
Uluslararası tahkime ilişkin anayasal değişikliğin tamamen uygulanmasına imkan veren kanunun Meclis'ten geçmesi	Meclis'in 2001 yazında tatil girmesinden önce	Kriter	Yapıldı
Geçiş bankasının çözüme kavuşturulması	Eylül sonu	Performans Kriteri	Yapıldı
İç kontrol ve risk yönetimi sistemlerinin izlenmesine ilişkin düzenleme 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla yürürlüğe girecektir.	Ocak başı		Yapıldı.
Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlu bir Kamu İhale Kanunu'nun Meclis'e sunulması	15 Ekim 2001	Kriter	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
	Türk Telekom'un şirketleşme planı için danışmanlarla sözleşme yapılması	Ekim sonu	Kriter	Yapıldı
	Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve bütün Bütçe Dışı Fonların, Döner Sermayeli Kuruluşların, Hazine'nin koşullu yükümlülüklerinin, yerel yönetimlerin ve bütün KİT'lerin hesaplarının ve finansal görünümlerinin 2002 taslak bütçesi ile sunulması	Ekim sonu	Kriter	Yapıldı
Yıl Sonu	2000 yılı sonunda GSMH'nin % 2'sine tekabül eden (faiz ve cezaları içeren) özel sektörün gecikmiş vergi borçları stoğunun azaltılması	2001 sonu	Kriter	
2002				
	Bankaların muhasebe standartlarının uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi	2002'nin başından itibaren	Kriter	Yapıldı
	THY satışının tamamlanması	Piyasa koşulları elverdiği anda	Kriter	
Ocak	GSMH'nin %6,5'i oranında faiz dışı fazlasına ulaşmak amacıyla, teknik olarak Ocak ayında uygulamaya konulması mümkün olan tüm ilave tedbirler yürürlüğe konulacaktır.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	Özel bankalar için uygulanacak kamu mali destek programının hukuki çerçevesi ile ilgili düzenlemelerin yürürlüğe konulması	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	Halihazırda yürürlükte olan kredi karşılıklarına ilişkin dört yıllık geçiş kuralı düzenlemesini hemen ortadan kaldıracak olan yasal değişikliğin Meclis'ten geçirilmesi	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	Kamu bankalarında çalışanların sayılarının azaltılmasına ilişkin gerekli yasal değişiklikler Meclis'ten geçirilecek ve konuya ilişkin bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi yayımlanacaktır.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	BDDK, kamu mali destek programına hazırlık teşkil etmesi amacıyla, özel bankaların hedefe yönelik olarak değerlendirilmesinde uygulanacak standart kriterleri belirleyecektir.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	Tasfiye edilmeleri mahkemelerce durdurulmuş olan 2 banka dışında, 2001 Kasım ayından önce devralınan tüm TSMF bankaları çözüme kavuşturulacaktır.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
	Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla (IAS) uyumlu, yeni bir muhasebe sisteminin deneme mahiyetinde uygulanmaya başlanması.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Birleşmiş Milletler (UNCITRAL) standartları ile uyumlu Kamu İhale Kanunu'nun meclis tarafından kabul edilmesi	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
Vergi sistemini reforma tabi tutmak amacıyla hazırlanacak planın Bakanlar Kurulu'nca onaylanması.	Ocak sonuna kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
15,000 çalışan emekli edilmiş olması ya da emekli edileceklerinin tebliği	15 Ocak 2002'ye kadar	Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
Tütün Kanunu'nun Meclis'ten geçmesi		Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı
Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri (FIAS) raporunda belirlenen adımların takibi amacıyla Türkiye'nin yerli ve yabancı yatırımcılar için daha cazip bir konuma getirilmesi için yapılacaklar listesinin, Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmesi.	Ocak sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
KİT'lerdeki tüm atıl istihdam ve kadroların saptanması ve tüm açık, doldurulmamış, atıl kadroların iptal edilmesi.	Ocak sonuna kadar	Birinci gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Yapıldı
Değişken Faizli Kağıt İhraçları programı tekrar uygulamaya konulacaktır. İlk ihraç öncesinde sözkonusu kağıtların fiyat ve getiri hesaplamalarında uluslararası uygulamalara uygun revize edilmiş standart metodlar ilan edilecektir.	Ocak sonuna kadar		Yapıldı
Bakanlar Kurulu'nun şeffaflığı artıracak ve haksız kazanç sağlamaya yönelik faaliyetlerle mücadele edilmesini sağlayacak yeni bir strateji kabul etmesi.	Ocak sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Orta ve büyük ölçekli şirketlerin birden çok sayıdaki kreditorlere olan yükümlülüklerinin, her bir şirket için ayrı ayrı değerlendirilmesi için Ocak 2002'de piyasa temelli gönüllü bir yaklaşım ("İstanbul Yaklaşımı") uygulanmaya başlanacaktır.	Ocak sonuna kadar		Yapıldı
Bilanço dışı repo işlemleri bankaların bilançolarına dahil edilecektir.	1 Şubat itibarıyla		Yapıldı
Yatırım teşviği almak için gerekli belgelerin sayısının azaltılmasına ilişkin mevzuat 2002 yılı Şubat ayı sonuna kadar tamamlanacaktır.	Şubat sonuna kadar		Yapıldı
Toprakbank'ın nihai olarak çözüme kavuşturulmasına ilişkin yöntem belirlenecektir.	Şubat sonuna kadar		Yapıldı
Şubat ayına kadar bir Yatırımcı İlişkileri Ofisi kurulacaktır.	Şubat sonuna kadar		Yapıldı
Kamu Borçlanması Kanunu'nun kabul edilmesi ve bu Kanunu destekler nitelikte iki genelge yayımlanması.	Mart sonuna kadar	Birinci gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Yapıldı
Mart			Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Maliye Bakanı, bölge müdürlüklerinin ve diğer kurumların bölge şubelerinin kapatılmasıyla sağlanacak tasarrufları belirleyecek ve ilgili bütçe ödeneklerinin bloke edilmesini sağlayacaktır. KİT'ler, maliyet düşürme talimatlarıyla uyumlu olarak bütçelerini onaylayacaktır.	Mart sonuna kadar gerçekleştirilememiştir.	Yapısal Kriter	(i) Tam olarak
BDDK, belirlenen ilkelerin uygulandığını teyid etmek amacıyla üçüncü taraf olarak denetim firmalarını atayacaktır.	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Bağımsız bir ihale kurumu oluşturulacaktır.	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
548 döner sermaye daha kapatılacaktır.	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
2001 yılı sonu itibarıyla ödeneklerin üstündeki taahhütlere ilişkin bir anket tamamlanacaktır.	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Bankaların mevcut dış denetçileri tarafından gerçekleştirilecek, kredi portföylerinin, teminatların ve diğer bazı risklerin hedefe yönelik olarak değerlendirilmeye tabi tutulmasının tamamlanması.	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Telekom ve Özelleştirme İdaresi portföyünde yer alan şirketlerde belirlenmiş atıl işçilere gönüllü emeklilik teklifi yapılacaktır.	Mart sonuna kadar		
SPK, 2002 yılı Mart ayı sonundan itibaren şirket gruplarının konsolide mali raporlarını sunmalarını zorunlu kılacak olup, bu grupların mali durumlarını takip etmek üzere bu konuya odaklanacak bir birim oluşturacaktır.	Mart sonuna kadar		Yapıldı
SPK, 2002 yılı Mart ayı sonundan itibaren, finansal iştirakleri olan şirket gruplarının konsolide grup raporlarını sunmalarını zorunlu kılacak olup, bu raporları BDDK'ya iletacaktır.	Mart sonuna kadar		Yapıldı
TSMF'nin 2001 yılına ilişkin dış denetiminin tamamlanması.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Vergi reformunun ilk aşamasının yürürlüğe konulması.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Üretim ve Finans Komitesi için Nisan ayında bir sekreteryaya oluşturulacaktır. Komite, ilgili kamu kurumlarıyla birlikte, 2002 Haziran ayına kadar şirket borçlarının izlenmesine yönelik bir veri tabanı oluşturulması yönünde çalışmalar yürütecektir.			BDDK ve TKSB süreci koordine etmektedir. Veri tabanı oluşturulmamıştır.
TMSF, 2002 yılı Mart ayı sonundan başlamak üzere aylık bilanço hazırlayacak ve senelik periyodlarla dış denetime tabi olacaktır. 2001 yılına ilişkin denetim, 2002 Nisan ayı sonuna kadar tamamlanacaktır.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Kamu sektörü reformu Bakanlar Düzeyinde Yönlendirme Grubu'nun yanısıra, bu Yönlendirme Grubu'na şeffaflığı ve iyi yönetişimi artırma eylem planını hayata geçirme konusunda destek sağlayacak bir alt komite oluşturulacaktır.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Şeffaflık ve iyi yönetişimi artırmak amacıyla bir önceki maddede belirtilen eylem planı ve IMF ile istişare edilerek hazırlanan ekonomik verilerin kalitesine ilişkin Standard ve Kuralları Karşılama Raporu yayımlanacaktır.		Yapısal Kriter	Yapıldı
SSK'da yapılması planlanan yatırım harcamaları, 2002 Yatırım Programı'nda ilk olarak belirlenen seviyede tutulacaktır. Emekli Sandığı'nda muhteviyatı aynı ancak daha ucuz ilaç alım programı Nisan ayı sonuna kadar uygulamaya konulacaktır.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Tam olarak uygulanmamıştır.
Vergi idaresi Dünya Bankası ile ortak yürütülen çalışma doğrultusunda yeniden organize edilecektir.			Çalışmalar devam etmektedir.
Merkez Bankası, Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu, denetlenmiş mali hesap raporlarını, 2001 yılına ilişkin mali raporlardan başlamak üzere yayımlayacaktır.			Yapıldı
Türk Telekom'un özelleştirme planı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecektir.	Nisan sonuna kadar	İkinci gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Strateji değişikliği nedeniyle ertelendi.
BDDK, denetleme sonuçlarının nihai olarak değerlendirilmesi işığında, bankalara alınması gereken tedbirleri gösteren yazısını gönderecektir.	15 Mayıs 2002 tarihine kadar	İkinci gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Yapıldı
Kamu İhale Kanunu, uygulanan eşiklerin reel değerini uluslararası en iyi uygulamalar ile aynı düzeye getirecek ve eşik değerlerin altındaki durumlarda asgari tedarik süresini uzatacak şekilde Meclis tarafından değiştirilecektir.	Mayıs sonuna kadar	İkinci gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Yapıldı (12 Haziran) Uygulamaya geçilmedi
Aşamalı olarak kaldırılacak kamu yatırım projelerinin kapsamlı bir listesi, 2003 bütçesinde gerekli kararların verilebilmesine imkan verecek bir zaman dilimi içerisinde hazırlanacaktır.			Yapıldı.
Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Biriminin (FIAS) bulguları ile uyumlu olarak hazırlanan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir yasa tasarısı Meclise'e sunulacaktır.	Mayıs sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı (13 Haziran)

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Döviz piyasasının geliştirilmesini teşvik etmek amacıyla, vadeli sözleşmeler üzerinden alınan damga vergisi ve bankalararası döviz işlemleri üzerinden alınan vergi 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar kaldırılacaktır.	Mayıs sonuna kadar		Yapıldı
Mayıs sonu itibarıyla, Takasbank aracılığıyla gerçekleştirilen işlemlerden elde edilen faiz gelirleri stopaj vergisine tabi tutulacaktır.	Mayıs sonuna kadar		Yapıldı
Mevduat Munzam Karşılığı sisteminin daha verimli hale getirilmesi amacıyla Merkez Bankası Mayıs 2002'den itibaren geçerli olmak üzere bankaların ortalama olarak tuttukları zorunlu karşılıkların tesis sürelerini ve kapsamını genişletecek ve Türk Lirası ile döviz cinsi munzam karşılıkların nemalandırılmasını arttıracak ve bu nemalandırmayı piyasa oranlarına endeksleyecektir.	Mayıs sonuna kadar		Yapıldı
Merkez Bankası, tuttuğu bağımsız denetim firmasının görev kapsamına, IMF'ye rapor edilen verilerle (özellikle parasal tabanı, net uluslararası rezervleri ve net iç varlıkları kapsayan) denetlenmiş mali hesapların tutarlılığını gözden geçiren bir ek rapor hazırlanmasını da ekleyecektir.			Yapıldı
Merkez Bankası, 15 Mayıs 2002'ye kadar, mevcut bağımsız denetim firmasından böyle bir rapor hazırlanmasını isteyecek ve bu raporu 15 Temmuz 2002'ye kadar yayımlayacaktır.		Performans kriteri (raporun yayımlanması)	Yapıldı
Merkez Bankası, 15 Mayıs 2002'ye kadar, Merkez Bankası/Hazine Müsteşarlığı ile Fon arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturacak bir protoköli yayımlayacaktır.			Yapıldı
Ziraat ve Halk Bankalarının 800 şubesi kapatılacaktır.	Haziran sonuna kadar	Performans Kriteri	Kamu bankalarının 2002 Haziran sonuna kadar 788 şubesi kapatılmış, aynı yılın sonuna kadar da 15 şube daha kapatılmıştır.
BDDK, 2002 yılı sonu bilançolarının Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu olmasını sağlayacak bir düzenleme yayımlayacaktır.	Haziran sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapıldı
Hiçbir yeni kanun veya düzenlemenin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'yla temin edilmiş olan Merkez Bankası bağımsızlığına gölge düşürmesine izin verilmeyecektir.			Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Temmuz	SPK enflasyon muhasebesine ilişkin hükümler de dahil olmak üzere uluslararası muhasebe standartlarını uygulamaya koyacaktır.	Aralık sonuna kadar		Çalışmalar devam etmektedir.
	Uluslararası standartlarla uyumlu nitelikleri haiz Mali Yönetim ve İç Kontrol Kanunu Meclis'e sunulacaktır.	Haziran sonuna kadar	Yapısal Kriter	Kadük oldu
	Kredi sınıflandırılması, tahsil edilemeyen kredi karşılıkları ve teminatların değerlendirilmesine ilişkin yasalar ve düzenlemeler, 2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar portföylerin gözden geçirilmesinin ardından gerektiği şekilde değiştirilecektir.	Haziran sonuna kadar		Yapıldı
	Hazine Müsteşarlığı, iç ve dış borçlanmanın daha sıkı bir koordinasyon içerisinde yapılması da dahil olmak üzere, risk ve borç yönetimini geliştirmek amacıyla, operasyonel mekanizmaları, prosedürleri ve yapısına ilişkin bir çalışmayı 2002 Haziran sonuna kadar tamamlayacaktır. Bu çalışmanın tavsiyeleri 2002 yılı boyunca uygulanacaktır.	Haziran sonuna kadar		Yapıldı
	Kalan bütçedışı fonları düzenleyen yasalar, bu fonların bütçelerinin Meclis tarafından onaylanmasına, hesaplarının dış denetime tabi olmasına (ve Meclis'e raporlanmasına), ve söz konusu fonların hesaplarının konsolide bazda aylık olarak konsolide bütçe hesaplarıyla birlikte oluşturulmasına olanak verecek şekilde değiştirilecektir.	Nisan sonuna kadar	Yapısal Kriter	Kamu Mali Yönetim ve İç Kontrol kanunu çerçevesinde ele alınacaktır.
	Risk ve borç yönetimi politikasının oluşturulmasını yönetecek olan yeni borç yönetimi komitesinin ve risk yönetimi biriminin sorumluluklarını belirleyen bir tebliğ 2002 yılı Eylül ayı sonuna kadar Resmi Gazete'de yayımlanacaktır.	Eylül sonu	Yapısal Kriter	Yapıldı. Risk yönetimi biriminin 2003 yılı sonuna kadar tamamen faaliyete geçmesi beklenmektedir.
	TMSF, 16 Eylül 2002 tarihine kadar satılamaması durumunda Toprakbank'ın lisansını iptal edecektir.	Eylül sonu	Yapısal Kriter	Yapıldı.
	Tarişbank'ı almak üzere başvuran yatırımcıların hiçbirinin bankayı satın almak için yeterli bulunmaması halinde bankanın bankacılık lisansı iptal edilecektir.	Ağustos sonuna kadar		Yapıldı.
	TMSF, Tahsisat Birimi'nin elinde bulunan varlıkların elden çıkarılmasına ilişkin ayrıntılı bir satış stratejisi oluşturacaktır.	Eylül sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı.
	Döviz işlemleri üzerinden alınan verginin kaldırılmasına ilişkin kararname yayımlanacaktır.	Temmuz sonuna kadar	Önkoşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

Ağustos	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
	Özel Tüketim Vergisi Gelişirleri tahsisini, 2003 Yılı Bütçesiyle başlamak üzere, sıfıra indirecek bir kararname yayımlanacaktır.	Ağustos sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Eylül	Piyasa Yapıcılığı programının yeniden başlatılması	Eylül sonuna kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
	Genel Kamu Sektörü ve KİT istihdam düzeyini üçer aylık bazda izleyecek bir entegre sistem hayata geçirilecektir.	Eylül sonuna kadar	Yapısal Kriter	Mart ayı itibarıyla, KİT'lerdeki istihdam düzeyinin üçer aylık dönemler halinde izlenmesine başlanmıştır.
	TEKEL için hazırlanacak özelleştirme planı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecektir.	Eylül sonuna kadar	Dördüncü gözden geçirmeye ilişkin ön koşul	Çalışmalar devam etmektedir.
	Kamu sektörünün ödenmemiş vergi borçlarının tahsilatı güçlendirilecektir.	Eylül sonuna kadar	Yapısal Kriter	Çalışmalar devam etmektedir.
	Pamukbank ve Yapı Kredi Bankasındaki mülkiyet sorununun çözümüne yönelik strateji oluşturulacaktır.	16 Eylül	Yapısal Kriter	Yargı süreci nedeniyle gecikmiştir.
Ekim	Vergi Reformunun ikinci aşamasında doğrudan vergi ayağına yönelik yasal düzenleme Meclis'e sunulacaktır.	Ekim sonuna kadar	Yapısal Kriter	Çalışmalar devam etmektedir.
	Atıl kamu işçilerinin sayısı üçte iki oranında azaltılmış olacaktır.	Ekim sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapılmadı (yaklaşık 12000 kişi)
	3418 sayılı Kanun kapsamındaki harcama ve gelirler, Meclis'e sunulacak olan 2003 yılı bütçe taslağına dahil edilecektir.	17 Ekim 2002 tarihinde	Yapısal Kriter	Yapılmadı
	Meclis'e sunulacak olan 2003 yılı Bütçe Taslağı'na garantili borçlara ilişkin net borç verme ödeneği konulacak ve muhasebeleştirme ve kodlama reformları tüm konsolide bütçeli kuruluşları kapsayacak ve diğer genel kamu kesimi birimlerinde pilot bazda uygulanacak biçimde genişletilecektir.	17 Ekim 2002 tarihinde	Yapısal Kriter	Yapılmadı
	TMSF elindeki kredi portföyünün en az 250 milyon dolarlık bölümü satışa sunulacaktır.	Ekim sonuna kadar	Yapısal Kriter	Çalışmalar devam etmektedir.
Kasım	Türk Telekom'un özelleştirme planı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecektir.	Kasım sonuna kadar	Yapısal Kriter	Çalışmalar devam etmektedir.
	Vergi Denetim Koordinasyon biriminin kurulması	Kasım sonu	Yapısal Kriter	Çalışmalar devam etmektedir.
2003				
Ocak	İcra ve iflas kanununa ilişkin geniş kapsamlı bir reform paketi hazırlanacak	Ocak sonu	Yapısal Kriter	Yapıldı.

EK II

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
ACİL EYLEM PLANI
EKONOMİ POLİTİKALARI

Adalet ve Kalkınma Partisi Acil Eylem Planı Ekonomi Politikaları
En son 10 Ocak 2003'de güncellenmiştir.

BAŞLIK	Alt Başlık	Eylem	Vade	Durum
MALİYE POLİTİKASI		<ul style="list-style-type: none"> - Mali Miladın kaldırılması - Vergi yükünün tabana yayılması için tedbirler alınması - Vergi mevzuatının basitleştirilmesi - Vergi barışı projesinin hayata geçirilmesi 	<p>Aralık 2002</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p>	Yapıldı
	KAMU SEKTÖRÜ REFORMU	<ul style="list-style-type: none"> - Kamu yatırımları stokunun gözden geçirilmesi ve Hazine Tek Hesabı'nın yaygınlaştırılması - Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun değiştirilmesi, iç mali kontrolün getirilmesi ve Kamu Mali Yönetim Kanunu'nun çıkarılması - Sayıştay'ın denetim yetkisinin kapsamının tüm kamu kurum ve kuruluşların hesaplarını içine alacak şekilde genişletilmesi - Lojman, makam aracı, sosyal tesis, kamu hizmet binası yapımı konularında kaynak israfının önlenmesi - İhale mevzuatının AB standartlarına çıkarılması 	<p>Aralık 2002</p> <p>Mayıs 2003</p> <p>Mayıs 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p>	Çalışmalar başlatıldı
BANKACILIK SEKTÖRÜ REFORMU		<ul style="list-style-type: none"> - TMSF'ye devredilen alacakların tahsilatının hızlandırılması ve gayri menkul ve iştiraklerin süratle satılması - Finansal hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması 	Mayıs 2003	Çalışmalar başlatıldı
	Özelleştirme	<ul style="list-style-type: none"> - Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların gözden geçirilmesi ve yeni bir strateji ve takvimin belirlenmesi - Kapsama alınacak KİT'lerin gruplandırılması ve her bir KİT'e özgü strateji ve takvimin belirlenmesi - Özelleştirme uygulamalarında yurtdışında çalışan kişilerin katılımının teşvik edilmesi - Madencilik'te özelleştirme çalışmalarının sonuçlandırılması 	<p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Kasım 2003</p>	Çalışmalar başlatıldı
ÖZEL SEKTÖRÜN REKABET GÜCÜNÜN ARTTIRILMASI	Yatırım-Teşvik	<ul style="list-style-type: none"> - Teşvik tedbirlerinin yeniden düzenlenmesi ve teşvik belgesi olmaksızın yatırımları destekleyen bir yapının oluşturulması - Yatırımcılara bedelsiz arsa tahsisinin sağlanması - Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının özendirilmesiyle düzenlemeler yapılması - Düşük kapasite ile çalışan tesislerin ekonomiye kazandırılması ve yatırım yapılması yönünde tedbirler alınması - KOBİ'leri destekleyecek tedbirlerin alınması ve düzenlemelerin yapılması - Çok ortaklı şirketlerin ortakların hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik düzenlemeler yapılması - Eximbank'ın kaynak ve işleyiş bakımından etkinliğinin artırılması - Özel sektör ile işbirliği içerisinde ihracata dönük stratejik planlama yapılması - İhracatçı firmaların girdi maliyetlerini düşürmeye yönelik çalışmalar yapılması - Elektrik fiyatlarının ucuzlatılmasına yönelik olarak elektrik faturalarındaki TRT payının kaldırılması - Enerji fiyatının üzerindeki yüklerin azaltılması - İşlenmiş mermer ihracının desteklenmesi 	<p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Mayıs 2003</p> <p>Mayıs 2003</p> <p>Mayıs 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p> <p>Şubat 2003</p>	

Adalet ve Kalkınma Partisi Acil Eylem Planı Ekonomi Politikaları

SEKTÖREL DÜZENLEMELER			
Enerji	<ul style="list-style-type: none"> - Enerji piyasasının rekabete açılmasının sağlanması - İşletme Haklarının Devri'nin tamamlanması ve enerji kayıp ve kaçaklarının azaltılması 	Şubat 2003	
Madencilik	<ul style="list-style-type: none"> - Bor Araştırma Enstitüsü'nün kurulması - Bor İşletmesi'nin özerk bir yapıya kavuşturulması 	Kasım 2003	
Turizm	<ul style="list-style-type: none"> - Turizm Bakanlığı, sektörel örgütler ve yerel yönetimlerin yetki, sorumluluk ve ilişkilerinin yeni yasal bir çerçeveye oturtulması - Turizm Kentleri projelerinin hayata geçirilmesi. Yabancılarla da satış imkanı sağlayacak hukuki düzenlemelerin yapılması 	Şubat 2003 Mayıs 2003	
Tarım ve Hayvancılık	<ul style="list-style-type: none"> - Doğrudan Gelir Desteği sistemindeki aksaklıkların giderilmesi, dar gelirli çiftçileri hedefleyen bir yapının oluşturulması - Arz açığı olan yağlı ürünlerin doğru şekilde gelir desteği ve prim sistemi uygulanması - Hayvancılık sektörünün geliştirilmesi için acil tedbirler alınacaktır - Çerçeve Tarım Kanunu'nun çıkarılması - Bütçede sağlanacak tasarruflar yoluyla mazot gibi kalemlerdeki ağır vergilerin azaltılması - Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu'nun çıkarılması ve uygulama planının hazırlanması - Üretici örgütlerinin kurulması için mevzuat hazırlanması - Çiftçilik Muhasebe Veri Ağı Sistemi ve Tarım Bilgi Sistemi'nin geliştirilmesi 	-- -- Şubat 2003 Mayıs 2003 Mayıs 2003 Kasım 2003 Kasım 2003 Kasım 2003	
KAMU ALTYAPI YATIRIMLARI	<ul style="list-style-type: none"> -15,000 km'lik duble yol yapım çalışmalarına başlanması - Demiryolu, denizyolu ve havayolu altyapısının bütünsel bir anlayış içerisinde geliştirilmesine yönelik projenin uygulanması - Boğaz Demiryolu-Tüp Geçiş ve Gebze-Halkalı banliyö hattı gibi yeni projelerin devreye sokulması 	Mayıs 2003 Kasım 2003 --	Çalışmalar başlatıldı --

EK III

İSTATİSTİKİ TABLOLAR

Ekonominin Genel Dengesi

(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

				% Pay		
	2001	2002*	2003**	2001	2002*	2003**
1. GSMH	176,483,953	271,406,000	354,575,000	100.0	100.0	100.0
2. Dış Kaynak	-2,360,709	9,293,512	14,934,614	-1.3	3.4	4.2
3. Toplam Kaynaklar	174,123,244	280,699,512	369,509,614	98.7	103.4	104.2
4. Toplam Yatırımlar	28,379,906	54,385,139	72,387,571	16.1	20.0	20.4
5. Sabit Sermaye Yatırımı	33,470,391	47,080,557	64,324,105	19.0	17.3	18.1
5.1 Kamu	11,108,742	16,066,143	19,199,154	6.3	5.9	5.4
5.2 Özel	22,361,649	31,014,414	45,124,951	12.7	11.4	12.7
6. Stok Değişmesi	-5,090,485	7,304,582	8,063,466	-2.9	2.7	2.3
6.1 Kamu	-1,475,148	-364,381	-552,435	-0.8	-0.1	-0.2
6.2 Özel	-3,615,337	7,668,962	8,615,902	-2.0	2.8	2.4
7. Toplam Tüketim	145,743,338	226,314,374	297,122,043	82.6	83.4	83.8
8. Kamu Harcanabilir Geliri	5,760,829	17,014,973	22,837,515	3.3	6.3	6.4
9. Kamu Tüketimi	23,213,529	35,030,157	45,238,784	13.2	12.9	12.8
10. Kamu Tasarrufu	-17,452,700	-18,015,184	-22,401,269	-9.9	-6.6	-6.3
11. Kamu Yatırımı	9,633,594	15,701,762	18,646,719	5.5	5.8	5.3
12. Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-27,086,294	-33,716,946	-41,047,988	-15.3	-12.4	-11.6
13. Özel Harcanabilir Gelir	170,723,124	254,391,027	331,737,485	96.7	93.7	93.6
14. Özel Tüketim	122,529,809	191,284,217	251,883,259	69.4	70.5	71.0
15. Özel Tasarruf	48,193,315	63,106,810	79,854,226	27.3	23.3	22.5
16. Özel Yatırım	18,746,312	38,683,376	53,740,853	10.6	14.3	15.2
17. Özel (Tas.-Yat.) Farkı	29,447,003	24,423,434	26,113,374	16.7	9.0	7.4
18. Özel Tasarruf Oranı	28.2	24.8	24.1
19. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	30,740,615	45,091,626	57,452,957	17.4	16.6	16.2
20. S.Sermaye Yatırımı/GSMH	19.0	17.3	18.1
21. Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	17.4	16.6	16.2

Ekonominin Genel Dengesi

(1998 fiyatlarıyla, Milyar TL)

				% Değişim		
	2001	2002*	2003**	2001	2002*	2003**
1. GSMH	48,350,537	51,493,322	54,067,988	-9.5	6.5	5.0
2. Dış Kaynak (1)	-1,270,326	176,711	509,011	8.3	-3.0	-0.6
3. Toplam Kaynaklar	47,080,211	51,670,033	54,576,999	-16.9	9.7	5.6
4. Toplam Yatırımlar	7,548,873	10,423,424	11,169,879	-46.1	38.1	7.2
5. Sabit Sermaye Yatırımı	8,908,220	9,123,895	10,012,060	-30.8	2.4	9.7
5.1 Kamu	2,880,178	3,113,645	2,992,675	-29.3	8.1	-3.9
5.2 Özel	6,028,042	6,010,250	7,019,385	-31.5	-0.3	16.8
6. Stok Değişmesi (1)	-1,359,347	1,299,528	1,157,819	-4.6	5.5	-0.3
6.1 Kamu	-393,919	-64,825	-79,323	-0.8	-83.5	22.4
6.2 Özel	-965,428	1,364,354	1,237,143	-3.9	-241.3	-9.3
7. Toplam Tüketim	39,531,338	41,246,609	43,407,120	-7.3	4.3	5.2
8. Kamu Harcanabilir Geliri	1,578,269	3,228,217	3,482,418	-61.6	104.5	7.9
9. Kamu Tüketimi	6,359,989	6,813,960	7,011,167	-1.4	7.1	2.9
10. Kamu Tasarrufu	-4,781,719	-3,585,743	-3,528,748
11. Kamu Yatırımı	2,486,260	3,048,820	2,913,352	-39.4	22.6	-4.4
12. Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-7,267,979	-6,634,563	-6,442,100
13. Özel Harcanabilir Gelir	46,772,268	48,265,105	50,585,570	-5.2	3.2	4.8
14. Özel Tüketim	33,171,349	34,432,649	36,395,953	-8.3	3.8	1.1
15. Özel Tasarruf	13,600,919	13,832,456	14,189,616	3.5	1.7	2.6
16. Özel Yatırım	5,062,614	7,374,604	8,256,528	-48.9	45.7	12.0
17. Özel (Tas.-Yat.) Farkı	8,538,305	6,457,852	5,933,089
18. Özel Tasarruf Oranı	29.1	28.7	28.1
19. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	8,819,199	10,246,713	10,660,868	-18.4	16.2	4.0
20. S.Sermaye Yatırımı/GSMH	18.4	17.7	18.5
21. Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	18.2	19.9	19.7

(*) DPT gerçekleşme tabmini

(**) DPT 2003 Programı

(1) Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

Kaynak: DPT

GSMH Sektörel Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2002			
							I.	II.	III.	IV.
Tarım	-2.3	8.4	-5.0	3.9	-6.5	7.1	0.1	2.7	6.1	15.3
Sanayi	10.4	2.0	-5.0	6.0	-7.5	9.4	2.8	12.6	10.5	11.4
Maden	4.7	9.3	-7.3	-1.1	-8.8	-4.4	-1.1	-7.7	-4.1	-4.0
İmalat	11.4	1.2	-5.7	6.4	-8.1	10.4	2.3	13.7	11.8	13.5
Enerji	5.0	5.3	1.3	6.5	-2.1	8.0	6.8	13.7	8.2	4.0
İnşaat	5.0	0.7	-12.5	4.4	-5.5	-4.9	-11.8	-9.6	-3.3	2.7
Ticaret	11.7	1.4	-6.3	12.0	-9.4	10.7	4.3	11.7	10.1	16.1
Ulaştırma	7.6	4.9	-2.4	5.5	-5.3	5.4	2.1	8.3	5.4	5.6
Mali Müesseseler	3.9	6.9	6.5	0.9	-9.9	-7.1	-7.4	-9.6	-3.2	-8.2
Konut	2.3	2.1	1.1	0.0	2.1	1.8	2.0	1.9	1.7	1.4
Serbest Meslek ve Hizmetler	6.9	3.4	-4.5	6.1	-7.6	7.4	1.7	8.7	7.6	10.7
(-) İzafer Banka Hizmetleri	1.9	6.0	6.1	0.7	-11.7	-9.1	-9.6	-11.8	-5.1	-10.1
Sektörler Toplamı	7.4	3.2	-5.0	6.6	-6.9	7.4	2.0	8.5	7.4	10.9
Devlet Hizmetleri	0.1	5.9	2.7	2.0	1.6	0.7	1.9	0.2	0.2	0.6
Kar Amacı Olmayan										
Özel Hizmet Kuruluşları	1.0	1.7	2.5	1.1	0.2	0.6	0.3	0.5	1.1	0.3
İthalat Vergisi	18.3	-1.0	-5.7	28.1	-25.1	23.0	4.0	27.7	28.9	33.9
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	7.5	3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8	2.1	8.9	7.9	11.4
Net Dış Alem. Faktör Geliri	68.1	42.2	-56.2	-74.6	-691.6	8.2	-469.7	-242.7	-306.8	-242.9
GSMH (Alıcı Fiyatları)	8.3	3.9	-6.1	6.3	-9.5	7.8	0.4	10.4	7.9	11.5

Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2002			
							I.	II.	III.	IV.
Tarım	13.0	13.6	13.7	13.4	13.8	13.8	5.4	8.5	23.4	12.7
Sanayi	28.6	28.1	28.4	28.3	29.0	29.4	34.1	32.6	24.5	29.0
Maden	1.4	1.5	1.5	1.4	1.4	1.2	1.4	1.4	1.1	1.1
İmalat	24.2	23.6	23.7	23.7	24.1	24.7	28.2	27.7	20.7	24.3
Enerji	2.9	3.0	3.2	3.2	3.5	3.5	4.5	3.6	2.7	3.6
İnşaat	5.7	5.5	5.1	5.0	5.3	4.6	4.2	4.6	4.5	5.2
Ticaret	21.8	21.3	21.2	22.3	22.4	23.0	22.5	23.6	22.7	23.1
Ulaştırma	12.6	12.7	13.2	13.1	13.7	13.4	15.2	13.8	11.6	14.2
Mali Müesseseler	2.2	2.3	2.6	2.5	2.5	2.1	2.8	2.2	1.7	2.1
Konut	4.8	4.7	5.0	4.7	5.4	5.1	6.5	5.4	3.9	5.1
Serbest Meslek ve Hizmetler	2.2	2.2	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3
(-) İzafer Banka Hizmetleri	1.8	1.9	2.1	2.0	2.0	1.7	2.2	1.7	1.3	1.6
Sektörler Toplamı	89.0	88.5	89.5	89.7	92.3	92.0	90.8	91.3	93.3	92.1
Devlet Hizmetleri	3.9	4.0	4.3	4.2	4.7	4.4	5.6	4.6	3.4	4.5
Kar Amacı Olmayan										
Özel Hizmet Kuruluşları	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4
İthalat Vergisi	4.8	4.6	4.6	5.5	4.6	5.2	6.2	5.3	4.3	5.5
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	98.0	97.3	98.8	99.7	102.0	102.0	103.0	101.5	101.2	102.5
Net Dış Alem. Faktör Geliri	2.0	2.7	1.2	0.3	-2.0	-2.0	-3.0	-1.5	-1.2	-2.5
GSMH (Alıcı Fiyatları)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişme)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2002			
							I.	II.	III.	IV.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	8.4	0.6	-2.6	6.2	-9.2	2.0	-1.8	3.2	2.5	4.2
Gıda-İçki	0.8	-11.2	14.6	3.2	-3.6	0.9	-1.0	-0.5	2.8	1.5
Dayanıklı Tüketim Malları	33.6	-0.8	-0.3	27.4	-30.4	2.1	-7.0	8.7	1.8	6.2
Yarı Dayanıklı ve Dayanaksız Tük. Malları	8.7	0.3	-8.3	0.9	-9.0	3.1	-1.9	4.4	1.7	10.8
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme Hizmetler	3.5	4.9	-4.9	-2.1	0.9	-0.7	-2.6	1.8	-1.9	-0.1
Konut Sahipliği	15.1	-0.8	-11.2	7.6	-9.3	8.7	2.4	11.1	9.1	10.9
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	2.3	2.1	1.1	0.0	2.1	1.8	2.0	1.9	1.7	1.4
Maaş-Ücret	4.1	7.8	6.5	7.1	-8.5	5.4	2.2	2.6	12.0	4.5
Diğer Cari Harcamalar	0.1	5.9	2.7	2.0	1.6	0.7	1.9	0.2	0.2	0.6
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	9.2	10.0	10.6	12.4	-18.0	10.8	3.0	5.7	27.9	7.1
Kamu Sektörü	14.8	-3.9	-15.7	16.9	-31.5	-0.8	-28.8	-2.3	5.9	22.2
Makine Teçhizat	28.4	13.9	-8.7	19.6	-22.0	14.5	-18.1	3.0	29.8	22.7
Bina İnşaatı	36.2	19.1	-4.3	20.3	-39.0	29.3	-19.3	10.8	71.2	52.8
Bina Dışı İnşaat	22.8	25.0	-1.6	31.6	-20.0	23.9	-17.8	27.1	34.1	25.2
Özel Sektör	26.8	6.3	-15.0	12.2	-10.3	1.1	-16.8	-13.0	12.7	6.5
Makine Teçhizat	11.9	-8.3	-17.8	16.0	-34.9	-7.2	-30.9	-4.2	-3.7	21.8
Bina İnşaatı	21.2	-12.3	-24.1	37.2	-49.6	1.4	-40.8	6.8	15.2	71.0
Mal ve Hizmet İhracatı	-0.4	-1.8	-8.8	-9.7	-8.0	-15.8	-15.1	-16.7	-16.3	-14.7
Mal ve Hizmet İthalatı	19.1	12.0	-7.0	19.2	7.4	11.0	10.4	5.0	15.8	12.3
GSYİH	22.4	2.3	-3.7	25.4	-24.8	15.7	2.1	20.3	19.3	22.1
GSYİH (Üretim yöntemiyle)	7.6	3.2	-4.7	7.3	-7.5	7.8	2.1	8.9	7.9	11.4
	7.5	3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8	2.1	8.9	7.9	11.4

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2002			
							I.	II.	III.	IV.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	68.8	67.0	68.5	67.8	66.5	63.0	69.7	61.6	63.5	58.2
Gıda-İçki	23.9	20.5	24.7	23.8	24.8	23.2	23.8	22.0	27.4	18.8
Dayanıklı Tüketim Malları	11.1	10.7	11.2	13.2	10.0	9.4	10.7	9.3	8.7	9.4
Yarı Dayanıklı ve Dayanaksız Tük. Malları	11.5	11.2	10.7	10.1	9.9	9.5	13.0	9.0	8.4	8.4
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme Hizmetler	9.6	9.7	9.7	8.9	9.6	8.9	9.8	9.2	7.4	9.6
Konut Sahipliği	7.4	7.1	6.6	6.6	6.5	6.6	5.8	6.4	7.1	6.7
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	5.3	5.2	5.6	5.2	5.7	5.4	6.5	5.6	4.5	5.3
Maaş-Ücret	7.4	7.8	8.7	8.7	8.6	8.4	7.1	8.2	6.9	11.2
Diğer Cari Harcamalar	4.0	4.1	4.4	4.2	4.6	4.3	5.2	4.5	3.5	4.3
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	3.5	3.7	4.3	4.5	4.0	4.1	2.0	3.8	3.4	6.9
Kamu Sektörü	31.1	29.0	25.6	27.9	20.7	19.0	15.8	20.5	17.8	21.7
Makine Teçhizat	6.1	6.8	6.5	7.2	6.1	6.5	3.0	5.6	6.2	10.5
Bina İnşaatı	1.7	2.0	2.0	2.3	1.5	1.8	1.4	1.3	1.5	2.8
Bina Dışı İnşaat	1.3	1.6	1.7	2.0	1.8	2.0	0.6	1.8	1.8	3.6
Özel Sektör	3.1	3.2	2.8	3.0	2.9	2.7	1.1	2.4	2.8	4.1
Makine Teçhizat	25.0	22.2	19.1	20.7	14.6	12.5	12.8	14.9	11.6	11.2
Bina İnşaatı	15.4	13.1	10.5	13.4	7.3	6.9	6.7	8.8	5.6	6.7
Stok Değişmesi	9.5	9.1	8.7	7.3	7.3	5.7	6.1	6.1	6.1	4.5
Mal ve Hizmet İhracatı	-1.3	-0.4	1.7	2.6	-1.5	5.1	5.5	8.1	3.3	3.9
Mal ve Hizmet İthalatı	28.0	30.4	29.6	32.9	38.2	39.3	40.5	39.9	37.8	39.7
GSYİH	34.0	33.7	34.1	39.9	32.4	34.8	38.7	-38.4	-29.3	-34.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Toplam Yatırımlar

Sektörler	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Tarım	5.8	5.7	4.5	4.5	4.8	4.3	4.0
Madencilik	1.2	1.4	1.6	1.2	1.6	1.6	2.2
İmalat	18.2	18.0	17.4	19.0	17.8	17.7	19.6
Enerji	5.9	6.8	6.7	6.8	8.7	10.1	7.2
Ulaştırma	24.5	24.1	25.1	28.9	24.5	26.1	27.3
Turizm	2.1	2.9	3.9	3.9	4.4	4.6	4.9
Konut	28.0	25.5	23.8	16.8	16.3	14.5	13.9
Eğitim	3.6	3.4	4.7	5.3	5.9	5.2	5.1
Sağlık	3.3	3.9	3.4	4.3	4.6	4.1	4.6
Diğer Hizmetler	7.4	8.3	8.8	9.4	11.6	11.8	11.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kamu Yatırımları

Sektörler	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Tarım	10.7	8.2	8.3	8.4	10.1	9.8	9.7
Madencilik	1.6	1.5	1.5	1.1	1.6	1.5	2.1
İmalat	2.5	2.7	2.6	2.9	4.0	3.8	3.4
Enerji	12.5	16.8	15.6	15.1	14.1	20.8	16.1
Ulaştırma	34.9	34.0	36.8	35.5	26.8	24.9	27.3
Turizm	0.6	0.5	0.4	0.5	0.6	0.6	0.6
Konut	1.2	1.1	1.3	0.8	0.9	0.9	0.9
Eğitim	12.3	10.7	11.7	11.8	14.0	12.6	12.9
Sağlık	4.7	4.6	3.7	4.5	5.9	4.6	4.8
Diğer Hizmetler	19.1	20.1	18.1	19.3	22.1	20.7	22.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Özel Sektör Yatırımları

Sektörler	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Tarım	4.3	4.8	2.9	2.6	2.1	1.5	1.6
Madencilik	1.1	1.4	1.6	1.2	1.6	1.6	2.2
İmalat	22.9	23.4	23.8	26.5	24.6	24.9	26.6
Enerji	3.9	3.3	2.8	2.9	6.1	4.6	3.4
Ulaştırma	21.4	20.7	20.0	25.9	23.4	26.7	27.4
Turizm	2.5	3.7	5.5	5.5	6.2	6.6	6.8
Konut	36.0	34.0	33.6	24.2	23.9	21.6	19.4
Eğitim	1.1	0.9	1.7	2.3	1.8	1.5	1.7
Sağlık	2.9	3.6	3.2	4.2	3.9	3.8	4.4
Diğer Hizmetler	3.8	4.2	4.9	4.7	6.4	7.2	6.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) DPT gerçekleşme tahmini

(**) DPT 2003 Programı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı

(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1997		1998		1999		2000		2001		2002	
	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer
Komple Yeni	3,464	3,208,141	2,745	3,349,788	1,793	3,471,247	2,068	6,168,316	1,256	6,055,021	1,450	8,542,504
Tevsil	757	503,738	873	654,242	618	903,266	713	1,378,604	475	1,807,678	773	3,771,372
Tanımlama	50	107,723	58	52,082	61	153,010	71	170,817	59	192,049	82	573,161
Yenileme ve Restorasyon	240	107,578	71	61,238	115	176,756	162	455,689	120	412,563	274	691,634
Kalite Düzeltme	27	8,336	15	6,374	21	16,142	22	22,184	23	23,878	17	24,581
Darboğaz Giderme	68	30,668	36	40,930	34	53,864	19	31,109	13	38,779	22	45,656
Modernizasyon	150	177,853	105	129,283	128	239,951	119	301,862	84	1,485,516	111	993,689
Entegrasyon	17	15,688	27	24,999	28	83,173	21	39,071	16	76,843	39	289,778
Nakil	9	2,492	1	3,600	1	980	4	2,007	-	0	2	26,928
Finansal Kiralama	356	85,024	353	110,630	160	62,682	317	164,936	97	107,639	211	240,965
AR-GE	2	112	3	759	-	0	-	0	4	4,510	1	928
Çevre Koruma	-	0	-	0	1	459	1	765	-	0	-	0
Toplam	5,144	4,293,544	4,291	4,508,466	2,968	5,229,758	3,521	8,761,378	2,154	10,598,841	3,002	15,229,673

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Tarım	0.4	1.8	0.8	2.1	2.0	1.5	0.9	1.2
Madencilik	0.6	1.3	1.7	2.2	1.2	0.9	0.9	4.3
İmalat	87.6	73.7	63.0	48.7	43.4	39.7	53.4	58.6
Gıda-İçki	2.9	7.1	6.4	6.0	3.8	5.6	2.1	3.6
Dokuma-Giyim	71.7	30.6	22.8	14.4	4.5	7.2	10.3	26.1
Orman Ürünleri	0.3	0.9	1.3	1.4	1.4	2.1	0.5	0.8
Kağıt	1.1	1.4	1.3	1.8	2.1	0.5	0.6	0.9
Deri ve Kösele	0.7	0.5	0.5	0.5	0.1	0.2	0.2	0.3
Lastik	0.6	1.8	1.8	2.0	1.3	1.5	3.3	2.1
Kimya	2.3	10.0	6.5	2.2	3.8	3.0	4.0	5.0
Cam	0.4	0.8	0.2	0.4	0.5	0.2	0.3	1.0
Demir-Çelik	0.8	1.1	3.1	1.4	1.4	3.5	14.2	1.1
Demir Dışı Metaller	0.4	0.7	1.3	0.5	0.5	0.7	0.2	0.5
Taşıt Araçları	1.5	5.2	5.5	3.7	3.1	3.8	6.6	7.8
Madeni Eşya	0.6	2.2	2.0	2.4	3.9	2.4	2.5	3.0
Mesleki, Bilim ve Ölçü	0.1	0.1	0.6	0.4	0.6	0.1	0.3	0.1
Makina İmalat	0.2	1.5	1.0	0.9	6.0	0.7	0.5	0.5
Elektrik Makinaları	0.5	0.8	0.7	0.8	0.8	1.3	2.0	1.4
Elektronik	0.0	0.6	0.2	0.4	1.0	0.6	0.9	0.3
Çimento	0.6	3.6	3.8	4.9	5.0	3.4	2.6	0.7
Pişmiş Kil ve Çiment. Ger.	0.4	0.6	1.3	1.1	1.0	0.5	0.4	0.4
Seramik	1.3	0.6	0.9	1.7	1.0	0.4	0.9	0.3
Diğer	1.2	3.6	1.9	1.9	1.5	1.7	1.1	2.8
Enerji	2.3	3.4	7.0	5.1	4.3	24.1	17.4	3.2
Hizmetler	9.1	19.8	27.6	41.9	49.0	33.8	27.3	32.7
Ulaştırma	6.2	12.5	12.5	18.8	22.9	15.9	10.1	9.9
Turizm	0.9	2.0	4.7	5.2	6.4	3.7	4.0	11.0
Diğer Hizmetler	2.0	5.3	10.3	17.9	19.7	14.3	13.2	11.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Yatırım Tutarı (Milyar TL)	4,038,587	2,999,484	4,293,544	4,535,782	6,236,156	8,761,139	10,598,561	15,229,599

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Başlıca Sanayi Ürünleri Üretimi

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Madencilik							
Taş kömürü	(1000 ton)	3,646	3,142	2,750	3,330	3,639	3,312
Linyit	(1000 ton)	56,781	66,501	65,748	59,686	56,543	48,186
Ham petrol	(1000 ton)	3,454	3,224	2,939	2,748	2,551	2,440
İmalat Sanayi							
Pamuk ipliği	(ton)	188,728	148,522	125,877	144,847	132,889	125,407
Yün ipliği	(ton)	10,815	7,506	7,668	7,881	7,864	7,404
Filtreli sigara	(ton)	110,222	121,719	119,291	122,929	126,082	131,366
Rakı ve Bira	(Mil. Lt.)	796	769	748	759	764	796
Gazete kağıdı	(1000 ton)	60	101	68	128	88	54
Kraft kağıdı	(1000 ton)	59	54	37	41	43	37
Sülfirik asit	(1000 ton)	949	1,007	832	659	576	630
Polietilen	(ton)	222,921	223,444	216,537	224,603	206,526	201,380
PVC	(ton)	189,239	199,645	191,327	176,769	147,174	156,539
LPG	(1000 ton)	799	839	772	712	732	758
Nafta	(1000 ton)	1,694	1,979	1,963	1,910	2,056	1,525
Benzin	(1000 ton)	3,940	3,713	3,412	2,758	3,027	3,831
Motorin	(1000 ton)	7,407	8,024	7,932	6,919	7,579	7,736
Fuel oil	(1000 ton)	7,185	6,708	6,584	6,532	7,250	6,835
Şişe ve cam eşya	(1000 ton)	1,016	1,046	874	1,114	971	1,242
Ham sıvı demir	(1000 ton)	5,567	5,087	5,181	5,333	5,289	5,012
Sıvı çelik	(1000 ton)	13,644	13,166	13,816	13,581	14,382	16,046
Blister bakır	(ton)	55,506	52,899	43,408	29,951	24,792	19,375
Aluminyum	(ton)	164,333	157,082	159,122	161,228	145,993	152,869
Çimento	(1000 ton)	34,399	36,960	34,216	36,224	30,125	32,577
Traktör	(adet)	55,136	54,332	24,864	35,908	15,054	10,371
Otomobil	(adet)	236,419	221,218	222,119	305,603	226,795	259,812
Kamyon	(adet)	43,618	30,900	13,086	28,327	7,056	12,223
Otobüs ve Minibüs	(adet)	25,069	35,562	31,545	46,841	12,446	15,506
Dayanıklı Tüketim Malları							
Buzdolabı	(adet)	1,945,920	2,032,591	2,103,814	2,543,354	2,372,953	3,164,922
Çamaşır makinası	(adet)	1,481,934	1,393,966	1,226,544	1,391,111	1,022,120	1,684,687
Fırın (LPG)	(adet)	738,735	691,444	669,966	742,237	661,210	906,254
Elektrik süpürgesi	(adet)	1,297,264	1,172,699	1,066,260	1,173,461	590,829	781,636
Dikiş makinası	(adet)	109,960	90,681	89,864	79,329	28,515	31,974
Televizyon	(adet)	4,657,007	5,803,921	6,949,205	8,788,294	8,025,118	12,462,924
Video	(adet)	8,863	12,471	1,717	40,193	4,514	27,518
Müzik seti	(adet)	93,969	131,358	111,714	145,920	20,113	54,256
Enerji							
Elektrik enerjisi	(Mil. Kwh)	103,297	111,024	116,441	124,849	122,907	129,364

Kaynak: DİE, DPT

Sanayi Üretim Endeksi

	1998	1999	2000	2001	2002	2001				2002			
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
Toplam Sanayi	101.3	97.5	103.4	94.4	103.3	90.9	93.8	98.2	94.8	93.7	104.9	108	106.5
Madencilik Sanayi	111.2	100.2	97.4	89.6	82.2	83.6	91.8	97.8	85	82.4	80.4	86.7	79.1
İmalat Sanayi	100.1	95.9	102.1	92.4	102.4	88.5	92.4	96	92.7	91.4	105	107.3	105.9
Gıda ve İçecek	100.8	100.4	104.1	101.7	103.7	87.1	93.9	115.3	110.6	81.2	97.5	119.4	116.7
Tekstil Ürünleri	93.6	87.0	95.7	90.9	101.3	84.3	92.5	95.7	91.1	91.7	106.7	104.1	102.5
Giyim Eşyası	106.7	102.0	108.7	105.3	108.7	107.6	113.2	103.2	97.2	109.6	116.6	108.6	99.9
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	102.1	98.0	86.8	92.0	100.4	87.3	86.7	97.2	96.9	97.9	98.3	108.9	96.3
Kimyasal Madde Ürünleri	100.3	101.8	111.0	97.0	111.7	99.5	99.1	95	94.3	111.9	119.5	107.9	107.5
Metalik Olmayan Diğ. Min.	106.8	100.5	108.2	92.0	102.0	83.7	100.8	102.2	81.2	78.3	114.1	114.8	100.8
Ana Metal	100.5	98.7	102.4	97.3	107.1	97.1	100.4	94.5	97.3	92.2	109.3	111.4	115.3
Makina ve Techizat	97.4	86.6	92.4	73.5	89.2	71.2	71	71.7	80.1	73.5	92.3	92.6	98.3
Taşıt Araçları ve Karoseri	96.3	78.4	115.9	63.5	80.7	67.2	66.3	62.6	57.8	60	83.9	76.2	102.6
Enerji Sektörü	107.625	112.9	121.2	119.0	125.4	120.7	109.6	121.8	123.7	125	118.7	128.4	129.5

Kapasite Kullanım (%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2001				2002			
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
İmalat Sanayi	76.6	72.4	75.9	70.9	75.7	69.8	69.9	71.1	72.8	73.8	75.9	77.5	75.6
Gıda ve İçecek	69.5	67.8	68.5	65.7	66.3	64.5	63.6	67.2	67.3	61.2	63.8	71.3	68.9
Tekstil Ürünleri	77.5	74.8	79.4	76.3	82.7	75.8	75.4	75.8	78	82.6	83.8	82.7	81.8
Giyim Eşyası	78.7	75.5	82.7	79.0	84.5	77.5	78.3	79.9	80.3	83.7	85.3	84.1	84.8
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	80.2	80.3	77.5	81.8	81.9	78.3	78.1	83.4	87.3	81.9	78.3	86.7	80.6
Kimyasal Madde Ürünleri	80.0	77.3	78.2	72.1	77.3	72.8	70.4	69.4	75.7	76.1	80.1	75.2	77.8
Metalik Olmayan Diğ. Min.	84.5	79.9	81.4	76.1	75.2	76.5	78.2	79.4	70.2	65.8	80.2	81.7	73.2
Ana Metal	79.4	76.7	78.9	73.3	75.4	73.8	73.7	71.9	73.6	74.6	77.5	79.5	70.0
Makina ve Techizat	79.7	72.3	78.2	72.7	75.1	73.7	69.4	73.5	74.3	74.3	72.5	75.9	77.5
Taşıt Araçları ve Karoseri	63.7	54.7	72.5	45.0	59.0	44.6	49.3	44.2	41.7	66.5	59.4	45.5	64.4

Kaynak: DİE

Enerji Üretim ve Tüketimi

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Birincil Enerji								
Üretim	BTEP	34,248	36,373	28,133	28,700	28,100	28,013	27,693
Tüketim	BTEP	78,198	79,011	74,560	82,170	77,600	79,246	83,142
Kişi başına	KEP	1,251	1,245	1,158	1,258	1,172	1,179	1,220
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	MW	21,889	23,352	26,117	27,264	28,332	31,757	34,309
Termik	MW	11,787	13,028	15,561	16,070	17,010	19,497	21,729
Hidrolik	MW	10,103	10,324	10,556	11,194	11,322	12,260	12,580
Üretim	GWH	103,296	111,023	116,440	124,922	122,700	129,145	139,540
Termik	GWH	63,480	68,776	81,727	94,010	99,995	95,381	105,490
Hidrolik	GWH	39,816	42,247	34,713	30,912	22,705	33,764	34,050
İthalat-İhracat Farkı	GWH	2,221	3,000	2,045	3,373	3,700	3,151	3,100
Tüketim	GWH	105,517	114,023	118,485	128,295	126,900	132,296	142,640
Kişi başına	KWH	1,688	1,797	1,840	1,964	1,915	1,969	2,092

Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı

(GWh)

Sektörler	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Resmi Daire	4,616	5,070	4,700	5,100	4,300	4,600	5,000
Sanayi ve Otoprodüktörler	41,558	43,196	46,000	50,000	45,600	49,200	54,500
Ticarethaneler	6,953	7,634	8,700	9,400	9,800	10,200	11,200
Konutlar	18,011	19,068	21,800	24,000	24,800	26,500	29,400
Sokak Aydınlatması	2,901	3,076	4,100	4,400	4,800	5,200	5,600
Diğer	8,233	8,806	6,100	6,500	7,600	7,900	8,400
Toplam	84,874	89,998	91,400	99,400	96,900	103,600	114,100

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT 2003 Programı

Kaynak: DPT

Toptan Eşya Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1997													
Aylık	5.6	6.2	6.0	5.5	5.2	3.4	5.3	5.3	6.3	6.7	5.6	5.4	5.5
12 Aylık	78.0	78.6	77.0	72.8	74.6	75.7	80.7	83.4	85.4	87.5	88.4	91.0	81.8
1998													
Aylık	6.5	4.6	4.0	4.0	3.3	1.6	2.5	2.4	5.3	4.1	3.4	2.5	3.7
12 Aylık	92.5	89.6	86.0	83.3	79.9	76.7	72.1	67.4	65.9	62.0	58.6	54.3	71.8
1999													
Aylık	3.5	3.4	4.0	5.3	3.2	1.8	4.0	3.2	5.9	4.7	4.1	6.8	4.2
12 Aylık	50.0	48.3	48.2	50.0	50.0	50.3	52.5	53.7	54.4	55.2	56.2	62.9	53.1
2000													
Aylık	5.8	4.1	3.1	2.4	1.7	0.3	1.0	0.9	2.3	2.8	2.4	1.9	2.4
12 Aylık	66.4	67.5	66.1	61.5	59.2	56.8	52.3	48.9	43.9	41.4	39.1	32.7	51.4
2001													
Aylık	2.3	2.6	10.1	14.4	6.3	2.9	3.3	3.5	5.4	6.7	4.2	4.1	5.5
12 Aylık	28.3	26.5	35.1	50.9	57.7	61.8	65.4	69.6	74.7	81.4	84.5	88.6	61.6
2002													
Aylık	4.2	2.6	1.9	1.8	0.4	1.2	2.7	2.1	3.1	3.1	1.6	2.6	2.3
12 Aylık	92.0	91.8	77.5	58.0	49.3	46.8	45.9	43.9	40.9	36.1	32.8	30.8	50.1

Tüketici Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1997													
Aylık	5.9	5.7	5.4	6.6	4.7	2.9	6.3	6.2	7.3	8.3	6.6	5.1	5.9
12 Aylık	75.7	77.7	77.3	77.2	77.5	78.0	85.2	87.8	89.9	93.2	95.8	99.1	85.7
1998													
Aylık	7.2	4.4	4.3	4.7	3.5	2.4	3.4	4.0	6.7	6.1	4.3	3.3	4.5
12 Aylık	101.6	99.3	97.2	93.6	91.4	90.6	85.3	81.4	80.4	76.6	72.8	69.7	84.6
1999													
Aylık	4.8	3.2	4.1	4.9	2.9	3.3	3.8	4.2	6.0	6.3	4.2	5.9	4.5
12 Aylık	65.9	63.9	63.5	63.9	63.0	64.3	65.0	65.4	64.3	64.7	64.6	68.8	64.9
2000													
Aylık	4.9	3.7	2.9	2.3	2.2	0.7	2.2	2.2	3.1	3.1	3.7	2.5	2.8
12 Aylık	68.9	69.7	67.9	63.8	62.7	58.6	56.2	53.2	49.0	44.4	43.8	39.1	54.9
2001													
Aylık	2.5	1.8	6.1	10.3	5.1	3.1	2.4	2.9	5.9	6.1	4.2	3.2	4.5
12 Aylık	35.9	33.4	37.5	48.3	52.4	56.1	56.3	57.5	61.8	66.5	67.3	68.5	54.4
2002													
Aylık	5.3	1.8	1.2	2.1	0.6	0.6	1.4	2.2	3.5	3.3	2.9	1.6	2.2
12 Aylık	73.2	73.1	65.1	52.7	46.2	42.6	41.3	40.2	37.0	33.4	31.8	29.7	45.0

Kaynak: DİE

Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları

(Cari fiyatlarla, Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Vergiler	5,767	11,029	17,320	31,325	47,890	66,131	94,486
Vasıtasız	2,096	4,723	7,116	11,764	18,465	21,804	29,091
Vasıtalı	3,620	6,128	9,866	19,007	28,759	42,942	61,577
Servet	51	178	338	554	675	1,386	3,817
Vergi Dışı Nominal Gelirler	345	676	1,262	2,902	3,929	8,261	9,734
Faktör Gelirleri	1,368	2,727	3,769	4,430	9,426	19,761	20,444
Sosyal Fonlar	-621	-1,269	-2,404	-2,720	-4,307	-8,837	-12,781
Özelleştirme Gelirleri	76	517	63	1,914	1,618	456	3,717
Toplam Gelir	6,935	13,681	19,947	35,938	58,567	85,773	115,600
Cari Harcamalar	3,173	5,923	10,481	15,594	23,102	35,030	45,239
Yatırım Harcamaları	1,918	3,638	5,159	8,774	9,634	15,702	18,647
Sabit sermaye	1,777	3,359	5,131	8,709	11,109	16,066	19,199
Stok değişmesi	141	279	28	65	-1,475	-364	-552
Transfer Harcamaları	3,696	8,571	15,503	28,055	51,914	67,378	85,885
Stok Değişim Fonu	394	592	1,077	1,114	2,853	1,855	1,327
Toplam Harcama	9,181	18,725	32,219	53,537	87,614	119,965	151,497
Borçlanma Gereği	2,247	5,044	12,149	14,944	29,048	34,192	35,497
Konsolide Bütçe	2,241	3,895	9,285	13,725	30,790	38,991	44,847
KİT	-71	699	1,883	2,616	648	-2,162	-3,324
İşletmeci	165	690	1,766	1,994	11	-2,223	-1,857
Tasarrufçu	-237	9	117	622	637	60	-1,467
Mahalli İdareler	83	206	309	600	579	342	663
Döner Sermaye	-5	-14	-50	-140	-167	-298	-236
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	26	205	194	-17	-136	102	0
Fonlar	-3	2	503	-1,479	-822	-11	-269
Özelleştirme Kap. Kuruluşlar	29	2	69	556	637	60	-1,467

(*) DPT Gerçekleşme Tahmini

(**) DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

Konsolide Bütçe

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Gelirler	2,702	5,750	11,888	18,973	33,756	51,813	76,400
Dolaysız vergiler	884	1,932	4,304	6,713	10,849	16,080	20,077
Dolaylı vergiler	1,360	2,814	4,929	8,094	15,665	23,687	39,557
Diğer gelirler	458	1,005	2,655	4,166	7,242	12,045	16,766
Harcamalar	3,940	7,991	15,585	28,018	46,603	80,379	115,486
Personel	974	2,073	3,870	6,908	9,928	15,204	23,160
Diğer cari	309	706	1,309	2,240	3,611	5,164	7,889
Yatırım	238	590	998	1,540	2,472	4,140	6,888
Faiz ödemeleri	1,497	2,278	6,177	10,721	20,440	41,065	51,871
Dış	168	300	547	896	1,648	3,570	5,064
İç	1,329	1,978	5,630	9,825	18,792	37,494	46,807
Diğer transferler	922	2,343	3,231	6,609	10,151	14,806	25,678
Bütçe Dengesi	-1,238	-2,241	-3,698	-9,044	-12,846	-28,566	-39,085
Emanet ve Avanslar (net)	-30	20	-112	-52	95	-3,550	4,698
Nakit Dengesi	-1,268	-2,220	-3,809	-9,097	-13,631	-32,117	-28,295
Finansman	1,268	2,220	3,809	9,097	13,631	32,117	28,295
Dış Borçlanma, Net	-134	-445	-1,036	460	2,677	-4,448	15,670
Kullanım	253	195	724	2,566	5,928	4,364	21,647
Devirli krediler	24	52	80	242	402	893	1,517
Ödenen	-412	-691	-1,839	-2,348	-3,653	-9,706	-7,494
İç Borçlanma, Net	1,066	2,506	4,590	9,740	8,808	23,542	14,155
Devlet Tahvili, Net	274	1,485	1,297	12,234	10,142	8,534	-2,444
Satış	583	2,069	2,807	16,903	19,656	35,091	27,397
Ödenen	-309	-584	-1,510	-4,669	-9,514	-26,557	-29,841
Hazine Bonosu, Net	792	1,021	3,293	-2,493	-1,334	15,008	16,600
Satış	3,266	2,982	9,174	6,840	5,628	42,463	58,487
Ödenen	-2,474	-1,961	-5,881	-9,333	-6,962	-27,455	-41,887
KOF	0	0	0	0	0	0	0
Merkez Bankası, Net	229	0	0	0	0	0	0
Diğer	107	160	255	-1,103	724	13,023	-1,529

Kaynak: Hazine, DPT

İç Borç Stoku

(Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Toplam Ödeme	5,121	14,472	25,478	37,582	164,361	141,059
1- Anapara	3,144	8,845	15,579	18,972	123,877	97,591
Tahvil	918	2,427	6,116	12,006	96,418	48,178
Bono	2,226	6,080	9,463	6,962	27,458	49,413
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	4	0	0
2- Faiz	1,977	5,627	9,899	18,609	40,484	43,469
Tahvil	860	2,587	4,889	16,967	34,608	30,991
Bono	1,100	3,036	5,005	1,640	5,876	12,477
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	17.0	3.4	3.1	2.6	0	0
Toplam Borçlanma	6,227	14,254	26,886	32,469	209,613	125,303
Tahvil	3,186	4,708	20,028	26,686	164,183	58,900
Bono	3,074	9,546	6,857	5,783	45,430	66,403
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	-33	0	0	0	0	0
Net Borçlanma	3,083	5,409	11,307	13,496	85,737	27,712
Tahvil	2,268	2,281	13,911	14,680	67,765	10,722
Bono	848	3,466	-2,604	-1,179	17,972	16,991
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	-33	-338	0	-4	0	0
Borç Stoku	6,283	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870
Tahvil	3,571	5,772	19,683	34,363	102,128	112,850
Bono	2,375	5,841	3,237	2,058	20,029	37,020
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	338	0	0	0	0	0

İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı

(Satış Miktarı Ağırlıklı, ortalama)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	108.1	115.2	108.8	37	99.4	64.6
Vade (gün)	341	239	429	417	145	245

(*) Geçici

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Parasal Büyüklükler

(Dönem Sonu, Milyar TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
						I.	II.	III.	IV.
M1	1,079,570	1,874,539	3,179,368	5,861,987	10,222,493	10,718,615	11,385,450	12,934,044	14,468,717
Dolaşımdaki Para	514,417	932,111	1,481,345	2,497,548	4,609,821	4,957,733	5,483,238	6,355,482	7,129,429
Vadesiz Mevduat	565,154	942,429	1,698,024	3,364,439	5,612,672	5,760,882	5,902,211	6,578,562	7,339,288
M2	3,898,281	7,794,716	15,742,156	24,974,730	44,124,963	47,988,336	51,128,608	54,381,257	59,001,195
Vadeli Mevduat	2,818,710	5,919,446	12,562,788	19,112,744	33,902,470	37,269,721	39,743,158	41,447,213	44,532,478
M2Y	7,473,888	14,597,169	27,845,412	47,633,771	103,936,046	102,424,752	107,978,957	122,467,600	128,358,949
Döviz Tevdiat Hesabı	3,575,607	6,802,453	12,103,256	22,659,040	59,811,084	54,436,416	56,850,349	68,086,343	69,357,753

Toplam Mevduat (Kurumsal Sektörlere Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
						I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	16,429	30,000	57,569	82,190	157,799	142,637	168,655	184,995	188,615
Merkez Bankası	4,464	7,083	12,277	17,247	45,553	36,777	50,304	57,394	55,304
Mevduat Bankaları	11,965	22,917	45,292	64,943	112,246	105,860	118,351	127,601	133,311
Tasarruf Mevduatı, Gerçek Kişiler	3,185	6,409	13,310	17,841	24,976	29,010	30,846	32,212	34,818
Ticari Kurumlar	645	1,507	2,581	4,337	4,426	5,711	6,374	6,909	12,080
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	4,894	8,629	17,697	24,640	62,265	53,234	63,443	69,123	72,255

Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
						I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	11,964	22,917	45,292	64,943	112,246	105,860	118,351	127,601	133,311
TL Mevduat	5,402	10,914	21,590	30,150	40,244	47,221	49,691	52,166	56,481
Vadesiz Mevduat	1,259	1,902	3,632	5,802	7,600	7,704	8,014	8,471	8,190
Vadeli Mevduat	4,143	9,012	17,958	24,348	32,644	39,517	41,534	43,531	48,104
Bankalararası Mevduat	1,068	2,404	4,737	8,786	7,126	3,749	2,796	3,612	2,293
Döviz Tevdiat Hesapları	5,494	9,574	18,421	25,342	64,151	54,777	65,865	71,823	74,537

Toplam Yurtiçi Kredi Stoku

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
						I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoğu	7,053	10,988	16,771	27,275	33,944	35,112	35,615	35,691	36,762
Merkez Bankası Kredileri	339	1	2	2	0	230	275	254	252
Mevduat Bankaları Kredileri	6,384	10,389	15,684	25,689	31,146	31,308	31,275	31,133	32,277
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	330	598	1,085	1,584	2,798	3,574	4,066	4,305	4,233

Kaynak: TCMB

Merkez Bankası Bilançosundan Seçilmiş Kalemler

(Trilyon TL)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Net Dış Varlıklar	1,021	1,546	4,811	3,310	-12,705	2,439
Net İç Varlıklar	121	477	-879	2,638	20,636	7,964
Toplam İç Krediler	-128	-315	-867	543	29,645	24,150
Kamu Kesimine Açılan Krediler	-136	-323	-875	43	28,895	23,887
Bankalara Açılan Krediler	8	8	8	500	750	263
Diğer Kalemler (Net)	249	792	-12	2,095	-8,203	-6,722
Toplam Varlıklar	1,142	2,023	3,932	5,948	7,931	10,403
Rezerv Para	1,142	2,023	3,932	5,949	7,931	10,403
Emisyon	719	1,232	2,391	3,772	5,329	7,707
Bankalar Zorunlu Karşılıklar	337	692	1,023	1,404	1,628	1,672
Bankalar Serbest Mevduatı	43	49	466	611	794	1,024
Diğer Kalemler	44	68	53	161	181	0
Açık Piyasa İşl. Borçları	-741	-1,846	-2,407	-5,219	1,112	8,452
Parasal Taban	401	177	1,525	730	9,043	18,855
Kamu Mevduatı	249	397	62	249	668	852
Merkez Bankası Parası	650	573	1,587	979	9,711	19,708
Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat	701	662	1,718	1,208	3,120	5,996
Bankaların Döviz Mevduatı	794	1,360	2,992	4,295	10,286	10,432
Toplam İç Yükümlülükler	2,145	2,595	6,296	6,482	23,117	36,135

Kaynak: TCMB

Faizler ve Döviz Kurları

Mevduat Faizleri (%)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1997												
3 Aylık	77.2	76.6	76.5	76.6	76.8	77.4	79.2	82.6	82.2	82.6	82.9	83.2
12 Aylık	91.3	90.3	90.1	90.0	90.0	90.5	92.6	96.2	96.2	96.1	96.5	96.6
1998												
3 Aylık	82.6	82.8	82.7	81.9	81.2	77.6	71.3	73.0	81.7	82.2	81.8	82.6
12 Aylık	96.4	96.0	96.9	96.1	95.7	92.9	83.8	87.1	91.5	93.1	94.8	95.5
1999												
3 Aylık	83.6	82.2	81.1	80.9	81.4	85.3	81.2	81.3	76.4	76.0	72.3	59.5
12 Aylık	94.6	92.7	90.7	90.5	91.0	91.7	91.7	92.1	88.1	83.8	72.2	46.7
2000												
3 Aylık	38.1	37.7	40.0	42.5	39.0	41.0	37.8	33.8	50.5	47.6	51.4	105.5
12 Aylık	37.4	38.9	37.4	38.6	36.0	36.9	35.1	32.1	40.2	39.7	40.1	45.6
2001												
3 Aylık	60.4	81.4	120.2	102.2	72.8	68.0	67.9	67.7	67.6	65.1	61.6	61.2
12 Aylık	45.2	53.8	77.6	68.4	62.0	60.7	60	61.3	66.6	65.0	62.5	62.5
2002												
3 Aylık	59.2	58.9	54.1	49.6	47.3	49.2	49.9	49.2	49.3	49.4	44.9	44.8
12 Aylık	61.6	61.4	58.3	52.7	49.7	52.0	52.7	53.1	53.3	53.8	49.6	48.2

Interbank

(Ortalama, %)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1997	62.4	66.3	65.5	68.5	67.0	70.2	68.7	74.0	75.0	71.2	77.9	77.9
1998	73.9	82.0	81.0	73.5	74.2	66.2	54.6	76.0	78.8	78.0	78.9	79.0
1999	78.9	77.2	76.1	76.9	77.0	76.9	70.3	70.6	67.2	69.4	69.7	69.9
2000	35.9	49.2	39.1	36.2	41.3	42.0	26.0	37.6	46.2	38.4	79.5	199.0
2001	42.2	436.0	81.9	80.6	71.2	63.0	65.2	62.3	59.1	58.9	59.0	59.0
2002	59.0	58.4	55.3	51.6	48.0	48.0	48.0	46.2	46.0	46.0	44.6	44.0

Hazine Bonosu

(%)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1998												
Ortalama Bileşik Faiz	130.2	137.8	125.3	113.5	99.4	99.0	83.5	100.0	148.0	140.8	144.9	145.1
Ortalama Vade	212	164	170	253	312	281	288	189	183	254	226	280
1999												
Ortalama Bileşik Faiz	130.1	124.1	103.7	100.8	98.5	..	98.9	113.5	111.3	108.5	96.5	37.6
Ortalama Vade	361	354	372	344	368	361	399	669	624	596	661	453
2000												
Ortalama Bileşik Faiz	37.7	41.7	38.9	34.1	38.7	37.1	33.4	33.4	33.6	37.7	40.8	..
Ortalama Vade	453	392	497	390	421	503	341	358	532	366	332	..
2001												
Ortalama Bileşik Faiz	65.1	117.3	193.7	130.4	81.8	88.7	93.8	92.6	87.5	85.8	79.0	74.0
Ortalama Vade	208	51	98	168	197	126	171	132	125	122	166	170
2002												
Ortalama Bileşik Faiz	73.9	74.0	70.5	60.2	56.2	72.2	72.6	64.9	63.5	65.1	52.8	49.8
Ortalama Vade	274	359	326	279	268	152	161	195	205	281	193	247

Döviz Kurları

(Yıllık % Değişim)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1997												
ABD Doları	85.6	86.2	82.6	80.5	78.6	81.0	84.8	92.5	91.4	89.6	90.0	90.8
Alman Markı	69.1	63.1	59.3	58.2	60.7	60.0	55.1	52.0	61.2	64.9	72.0	66.6
1998												
ABD Doları	88.5	87.3	88.6	87.5	83.7	80.7	74.7	67.4	61.5	56.5	57.3	53.7
Alman Markı	66.5	73.0	75.1	77.1	76.5	74.3	74.1	72.3	69.7	68.2	56.2	63.6
1999												
ABD Doları	52.1	52.8	52.9	54.5	56.9	58.2	59.0	59.0	64.9	67.8	68.6	71.6
Alman Markı	64.0	58.9	55.7	53.2	51.3	50.5	51.4	54.4	50.7	50.5	49.8	48.2
2000												
ABD Doları	69.4	65.0	61.1	56.9	56.1	49.3	47.3	48.4	46.5	45.0	37.6	28.7
Euro	47.8	44.7	42.4	38.8	33.2	36.6	33.6	26.5	21.6	15.7	14.0	13.6
2001												
ABD Doları	23.1	33.3	67.5	103.7	83.8	97.5	110.5	116.9	122.1	136.4	121.5	113.6
Euro	14.0	24.7	57.1	92.2	77.2	77.4	92.9	115.8	132.3	150.6	129.8	112.8
2002												
ABD Doları	102.7	79.9	39.1	8.4	22.8	25.7	25.3	16.7	11.5	2.9	5.6	10.0
Euro	90.4	70.0	34.6	7.6	28.6	40.8	44.5	26.6	20.0	11.5	19.1	26.6

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Genel Toplam	26,261	26,973	26,588	27,775	31,334	35,081
Sermaye malları	1,315	1,392	1,796	2,140	2,630	2,650
Ara malları	11,016	11,150	10,841	11,573	13,403	14,062
Tüketim malları	13,890	14,415	13,892	14,014	15,253	18,259
Diğer	24.5	15.1	57.6	48.3	48.0	110.0

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Genel Toplam	26,261	26,973	26,588	27,775	31,186	35,081
I. OECD ülkeleri	15,037	16,978	18,039	19,006	20,553	22,988
A.AB ülkeleri	11,944	13,498	14,332	14,510	16,078	18,059
B.EFTA ülkeleri	404	356	361	324	303	404
C.Diğer OECD ülkeleri	2,689	3,124	3,345	4,171	4,171	4,524
II. OECD dışı ülkeler	11,224	10,064	5,473	7,874	9,708	10,697

İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Genel Toplam	48,559	45,921	40,687	54,503	41,399	50,832
Sermaye malları	11,052	10,665	8,729	11,341	6,964	8,382
Ara malları	31,871	29,562	26,568	35,710	29,971	36,903
Tüketim malları	5,335	5,322	5,062	7,265	4,084	4,979
Diğer	301	372	327	186	380	567

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Genel Toplam	48,559	45,921	40,692	54,503	40,507	50,832
I. OECD ülkeleri	32,720	33,471	28,326	35,682	25,222	32,567
A.AB ülkeleri	24,246	24,074	21,419	26,610	18,059	23,124
B.EFTA ülkeleri	1,407	1,169	926	1,155	925	2,400
C.Diğer OECD ülkeleri	7,067	8,228	5,981	7,916	6,237	7,044
II. OECD dışı ülkeler	15,839	12,031	11,858	18,325	14,982	17,691

Kaynak: DİE

Ödemeler Dengesi

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
A. Cari İşlemler Dengesi							
İhracat F.O.B.	32,647	31,220	29,325	31,667	35,252	39,951	44,868
İhracat	26,261	26,973	26,587	27,775	31,334	35,082	39,350
Bavul Ticareti	5,849	3,689	2,255	2,946	3,039	4,065	4,569
Transit ticaret	537	558	483	946	879	804	949
İthalat F.O.B.	-48,005	-45,440	-39,768	-54,042	-39,748	-48,541	-54,837
İthalat C.I.F.	-48,559	-45,922	-40,687	-54,503	-40,410	-49,485	-55,580
Altın ithalatı	-1,867	-1,761	-1,079	-1,900	-989	-1,347	-1,517
Transit ticaret	-492	-514	-442	-911	-832	-759	-1,055
Navlun ve sigorta	2,913	2,757	2,440	3,272	2,483	3,050	3,315
Dış Ticaret Dengesi	-15,358	-14,220	-10,443	-22,375	-4,496	-8,590	-9,969
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	21,273	25,802	18,748	22,320	17,936	16,494	17,710
Turizm	7,002	7,177	5,203	7,636	8,090	8,473	8,575
Faiz gelirleri	1,900	2,481	2,350	2,836	2,753	2,489	2,698
Diğer	12,371	16,144	11,195	11,848	7,093	5,532	6,437
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-13,419	-15,325	-14,840	-14,989	-13,853	-13,180	-15,190
Turizm	-1,716	-1,754	-1,471	-1,713	-1,738	-1,880	-2,024
Faiz giderleri	-4,588	-4,823	-5,450	-6,299	-7,134	-6,400	-7,501
Diğer	-7,115	-8,748	-7,919	-6,977	-4,981	-4,900	-5,665
Toplam mal ve hizmetler	-7,504	-3,743	-6,535	-15,044	-413	-5,276	-7,449
Karşılıksız Transfer Girişleri (Özel)	4,552	5,568	4,813	5,011	3,596	2,981	3,433
Göçmen transferleri	0	0	0	0	0	0	0
İşçi gelirleri	4,197	5,356	4,529	4,560	2,786	1,936	2,277
Diğer	355	212	284	451	810	1,045	1,156
Karşılıksız Transfer Çıkışları (Özel)	0	0	0	0	0	0	0
Karşılıksız Transfer (Resmi): Net	314	159	362	214	207	506	527
İşçi gelirleri	32	41	47	43	51	54	56
Diğer	282	118	315	171	156	452	471
Cari işlemler dengesi	-2,638	1,984	-1,360	-9,819	3,390	-1,789	-3,489
B. Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)							
Doğrudan Yatırımlar	554	573	138	112	2,769	410	1,150
Portföy Yatırımları	1,634	-6,711	3,429	1,022	-4,515	-694	-482
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	4,788	3,985	344	4,276	-1,131	2,646	2,155
Kullanımlar	9,905	11,505	11,035	17,459	12,614	15,474	15,601
Ödemeler	-6,095	-8,174	-10,560	-13,803	-14,350	-13,444	-14,046
Kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı	978	654	-131	620	605	616	600
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	-7	1,313	1,024	4,200	-11,321	-370	1,427
Varlıklar	-1,750	-1,464	-2,198	-1,913	-156	204	-988
Verilen krediler	-358	-261	-453	116	-734	17	-100
Bankalar Döviz Mevcutları	-678	-752	-1,454	-1,690	927	656	-200
Diğer varlıklar	-714	-451	-291	-339	-349	-469	-688
Yükümlülükler, Net	1,743	2,777	3,222	6,113	-11,165	-574	2,415
Sağlanan krediler	1,845	554	2852	6,753	-9,728	-308	1,865
Mevduatlar	-102	2,223	370	-640	-1,437	-266	550
C. Net Hata ve Noksan	-987	-697	1,631	-2,788	-2,122	-415	0
D. Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0	0	0
E. Karşılık Hareketleri	0	0	0	0	0	0	0
Genel Denge	3,344	447	5,206	-2,997	-15,683	-212	761
F. Rezerv Hareketleri	-3,344	-447	-5,206	2,997	12,924	212	-761
IMF	-28	-231	520	3,351	10,230	6,365	2,325
Resmi Rezervler	-3,316	-216	-5,614	-354	2,694	-6,153	-3,086

* DPT 2003 Programı

Kaynak: TCMB, DPT.

Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörlere Göre Dağılımı
(Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Tarım	64.1	12.2	5.7	17.2	59.7	134.7	32.8
Madencilik	8.5	26.7	13.7	6.8	6.3	29.9	17.3
İmalat Sanayi	625.7	867.9	1,021.0	1,123.2	1,115.2	1,255.6	892.0
Gıda-İçki-Tütün	92.6	138.2	148.6	37.5	23.4	166.2	269.8
Çimento	148.1	33.7	9.4	32.7	33.1	8.8	2.1
Kimya	70.8	67.1	271.6	213.1	12.8	8.5	49.1
Gübre	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Lastik	18.0	39.5	40.2	112.3	17.1	13.7	18.0
Plastik	7.4	28.6	22.7	3.8	30.3	40.6	16.0
Orman Ürünleri	4.2	3.9	1.3	0.3	11.4	0.2	1.6
Kağıt	7.5	19.8	3.3	13.8	70.4	0.4	2.6
Dokuma-Giyim	40.9	85.7	52.3	27.8	41.3	0.4	38.6
Cam	0.6	1.6	20.4	0.1	0.1	1.8	1.1
Pişmiş Kilden ve Çim.Ger.	2.4	6.0	10.9	10.5	0.0	1.9	0.5
Demir-Çelik	28.5	4.5	15.4	8.0	10.0	33.1	25.0
Demirdışı Metaller	0.3	1.9	5.1	12.0	1.7	2.1	3.4
Madeni Eşya	7.9	1.0	2.5	1.3	4.0	1.9	3.3
Makina	0.3	0.3	0.3	0.0	0.1	3.3	.01
Uçak	7.5	28.6	61.5	52.0	0.0	4.9	6.4
Elektrik ve Elektronik	44.9	132.5	133.8	89.3	78.2	147.1	52.0
Taşıt Araçları	42.3	177.9	146.8	368.1	245.5	280.4	83.8
Taşıt Araçları Yan Sanayi	50.2	96.2	61.9	108.4	154.7	135.3	117.4
Diğerleri	69.1	1.0	13.1	32.3	381.0	405.0	201.3
Hizmetler	3,123.6	767.5	605.3	553.2	1,878.6	1,277.5	1,235.9
Ticaret	146.4	171.8	101.8	36.0	52.8	324.4	255.3
Turizm	129.1	240.1	52.1	40.0	50.2	86.5	80.2
Bankacılık	34.4	48.3	72.4	18.7	30.5	355.7	230.5
Kara Taşımacılığı	4.3	0.6	0.4	3.9	0.0	0.7	13.4
Hava Taşımacılığı	0.1	12.8	0.1	7.4	0.0	3.3	0.4
Deniz Taşımacılığı	0.3	0.7	0.6	0.6	1.1	2.7	3.3
Yatırım Finansmanı	181.5	4.7	54.8	59.0	21.1	79.4	89.9
Diğerleri	2,627.5	288.4	323.1	387.5	1,723.0	424.7	562.8
Genel Toplam	3,837.0	1,678.0	1,645.8	1,700.4	3,059.9	2,726.4	2,243.0

Kaynak: DPT

Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı
(Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. OECD Ülkeleri	3,632.3	1,409.9	1,562.5	1,443.3	3,022.1	2,470.3	2,028.5
A. AB Ülkeleri	3,272.4	1,030.0	1,085.3	1,069.5	2,450.7	1,804.7	1,426.4
Avusturya	11.2	8.4	6.1	16.4	27.9	2.3	20.0
Almanya	226.5	281.6	329.9	407.3	636.8	319.3	272.0
Belçika-Lüksemburg	74.9	30.7	41.7	27.6	193.6	80.1	56.0
Danimarka	0.4	13.7	4.2	11.3	10.1	69.9	4.9
Fransa	2,370.3	103.9	135.5	146.7	33.7	137.7	134.1
Hollanda	338.6	206.1	352.1	234.6	1,381.3	635.5	379.3
İngiltere	164.8	122.2	44.4	88.4	98.2	506.5	247.7
İrlanda	1.9	36.2	12.2	1.2	0.4	1.3	2.8
İtalya	43.2	124.5	128.7	95.2	17.9	33.6	243.5
Yunanistan	1.2	2.0	0.2	2.6	32.7	3.5	4.9
İspanya	8.2	2.9	9.2	31.0	6.3	12.3	42.9
Portekiz	0.0	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1
B. Diğer OECD Ülkeleri	359.9	379.9	477.2	374.9	571.3	665.6	602.1
ABD	179.4	174.5	297.2	292.5	291.3	316.1	310.8
Japonya	21.1	126.7	17.5	13.9	150.8	258.6	128.8
İsviçre	156.8	50.3	101.6	50.9	35.3	86.1	149.3
Diğerleri	2.5	28.5	60.9	17.6	94.0	4.8	13.3
II. İslam Ülkeleri	83.4	56.5	56.8	26.1	47.7	31.8	59.0
A. Orta Doğu	72.4	47.4	53.1	24.9	46.3	28.0	48.0
İran	5.4	9.6	5.0	1.6	2.0	4.6	4.1
Irak	5.5	3.2	3.2	0.7	2.0	2.4	3.1
Suudi Arabistan	9.0	10.1	17.1	14.5	9.0	0.7	8.1
Kuveyt	0.5	0.7	0.4	0.3	0.1	0.9	26.4
Lübnan	5.1	2.9	0.2	1.5	0.4	1.8	1.0
Suriye	10.5	4.6	0.7	1.9	0.5	13.6	2.0
Ürdün	1.1	0.6	0.4	0.7	1.2	0.8	0.8
Bahreyn	18.4	4.5	25.2	0.0	0.0	0.1	1.4
Katar	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
KKTC	10.2	8.5	0.4	3.5	28.8	0.0	0.0
İslam Kalkınma Bankası	6.2	1.4	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1
BAE	0.6	0.6	0.3	0.2	0.0	2.9	1.2
Yemen	0.0	0.6	0.1	0.1	2.3	0.0	0.0
B. Kuzey Afrika	9.7	7.0	0.3	0.4	0.4	2.1	9.1
Libya	8.4	4.2	0.1	0.0	0.0	0.3	0.5
Mısır	0.4	2.6	0.1	0.2	0.4	1.6	8.4
Tunus	0.2	0.1	0.0	0.2	0.0	0.1	0.2
C. Diğer İslam Ülkeleri	1.3	2.1	3.4	0.7	1.0	1.7	2.0
III. Diğer Ülkeler	121.3	211.8	26.5	229.6	403.8	224.3	155.5
Genel Toplam	3,837.0	1,678.0	1,645.8	1,700.0	3,473.6	2,726.3	2,243.0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Dış Borç Stoku ¹

(Milyon USD)

	2000	2001	2002-1	2002-2	2002-3	2002-4
Vadeye Göre	119,692	115,186	117,620	125,726	127,477	131,551
Kısa Vadeli	28,301	16,241	14,480	15,292	14,071	15,155
Orta-Uzun Vadeli	91,391	98,945	103,140	110,434	113,406	116,396
Borçluya göre	119,692	115,186	117,620	125,726	127,477	131,551
Orta-Uzun Vadeli	91,391	98,945	103,140	110,434	113,406	116,396
A. Toplam Kamu	48,809	46,277	55,604	59,541	61,684	63,879
1. Genel Hükümet	43,386	41,146	50,722	54,550	56,842	59,065
a. Konsolide Bütçe	40,537	38,764	48,465	52,194	54,570	56,825
b. Yerel Yönetimler	2,253	1,807	1,686	1,670	1,586	1,550
c. Fonlar	592	561	557	672	669	672
d. Üniversiteler	4	15	15	15	17	17
2. Diğer Kamu Sektörü	1,193	1,117	1,121	1,175	1,205	1,001
3. Kitler	4,230	4,014	3,760	3,816	3,637	3,813
B. TCMB	13,429	23,753	17,843	19,793	20,384	21,544
1. TCMB Kredileri	3,705	13,643	7,428	7,909	7,849	8,068
2. Kredi Mektuplu DTH	9,724	10,110	10,415	11,884	12,535	13,476
C. Özel	29,153	28,915	29,694	31,100	31,338	30,974
1. Finansal	7,581	5,459	5,557	5,604	5,315	4,541
2. Finansal Olmayan	21,571	23,456	24,137	25,496	26,023	26,433
Kısa Vadeli	28,301	16,241	14,480	15,292	14,071	15,155
Genel Hükümet	1,000	0	0	0	0	0
TCMB	653	590	558	580	470	451
TCMB Kredileri	26	20	24	18	19	15
Kredi Mektuplu DTH	627	570	534	562	451	436
Ticari Bankalar	16,900	7,997	6,891	7,031	5,705	6,344
Diğer Sektörler	9,748	7,654	7,031	7,681	7,896	8,360
Alacaklılara Göre	119,692	115,186	117,620	125,726	127,477	131,551
Orta-Uzun Vadeli	91,391	98,945	103,140	110,434	113,406	116,396
A. Resmi Alacaklılar	20,066	29,922	32,643	35,724	38,168	40,016
1. Hükümet Kuruluşları	8,687	7,704	7,669	8,247	8,077	9,157
2. Uluslararası Kuruluşlar	11,379	22,218	24,975	27,477	30,091	30,859
B. Özel Alacaklılar	71,325	69,024	70,497	74,710	75,237	76,380
1. Özel Alacaklılar	49,188	47,684	48,544	51,629	52,468	52,538
Ticari Bankalar	28,284	27,081	27,376	28,515	28,723	30,018
Bankacılık Dışı Finansman Kuruluşları	5,673	4,937	5,149	5,200	5,042	3,534
Parasal Olmayan Kuruluşlar	4,279	4,346	4,261	4,520	4,605	3,435
Kıyı Bankaları	1,203	1,179	1,313	1,480	1,533	2,063
Özel Yatırım ve Kalkınma Bankaları	18	23	23	23	23	3
Dresdner	9,724	10,110	10,415	11,884	12,535	13,476
NGTA	8	8	7	8	8	8
2. Tahvil	22,137	21,340	21,953	23,082	22,769	23,843
Kısa Vadeli	28,301	16,241	14,480	15,292	14,071	15,155
Ticari Banka Kredileri	17,306	7,775	6,333	6,400	4,683	5,187
Özel Kesim Kredileri	10,995	8,466	8,147	8,892	9,388	9,968

(1) Yeni seri verileri kullanılmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

